

M. SLUYSER

HIER IS DE VARA

M. SLUYSER

HIER IS DE VARA

HIER IS DE VARA

M. SLUYSER

HIER IS DE VARA

25 jaar democratisch-socialisme

in de omroep

GEÏLLUSTREERD MET FOTO'S

AMSTERDAM - N.V. DE ARBEIDERSPERS - 1950

Dit boek wordt opgedragen aan de, vaak onbekende, vrouwen en mannen, die de V.A.R.A. hebben gebouwd.

*Boven het leed, boven de tijd
Verrijst het onvervaard gemoed,
Dat weet dat iedre mensheid lijdt,
Maar draagt zijn leed en doet wat moet.*

*Boven de tijd, boven het leed
Heft zich de goede en schone daad,
Die klein mag zijn, want elk mens weet
Dat hij voor kleine taken staat.*

*Klein zij de taak, maar sterk de wil
Die haar met vaste trouw volvoert.
Wie zo doet heeft in zich zijn spil
Waaraan geen verdere chaos roert.*

*Als dan elkeen in eigen kring
Zo werkt, strek dan uw handen uit
En reik ze tot in grootre kring
De bond van broederschap zich sluit.*

*Sluit aan tot ge als een enig volk
De tijd weerstaat die rukt en rijt.
Ontredt aan wolk en warrelkolk
De schoonheid van een nieuwe tijd.*

ALBERT VERWEY

VERKLARING VOORAF

Vóór de oorlog kwam een groepje vrienden dikwijls Zondagochtend tegen twaalfen bij elkander om een kopje koffie te drinken en om over ditjes en datjes te babbelen. Karel van Veen ontbrak nooit.

Karel is een taainagel uit de socialistische beweging. Hij beweert, dat hij zich kan herinneren hoe Troelstra met „De Baanbreker” in Utrecht colporteurde; maar hij moet zich vergissen, want anders klopt zijn leeftijd niet. Karel wordt altijd een beetje op de hak genomen met dat soort herinneringen. Hij heeft heimwee naar wat hij „de handgranatentijd der socialistische beweging” noemt. Daardoor weet hij niet altijd even goed wat hij werkelijk heeft meegemaakt en wat hij alleen maar heeft gelezen. Soms denk ik, dat hij het verschil tussen verleden en heden niet kent.

De oorlog en de bezetting hebben die vriendenkring uit elkander doen spatten. Maar goede kennissen zijn we gebleven.

Ik heb wel eens gedacht:

„Die verhalen van Karel zouden een intieme geschiedenis van de socialistische beweging vormen. Officiële geschiedschrijving is er genoeg. Hoe heeft iemand de historie gezien, die nooit hoger functie heeft bekleed dan die van bestuurder van een partij-afdeling?”

Zulke ijverige voornemens vliegen als zwaluwen om je hoofd, maar ze komen er nooit toe een nest te bouwen.

Toen echter het plan was gerijpt een boek te schrijven over de eerste vijf en twintig jaren van de V.A.R.A., heb ik Karel gevraagd:

„Wat zou je er van denken, als jij opschreef hoe je in die vijf en twintig jaar het geval hebt zien groeien, vechten en overwinnen?”

„Mij niet gezien” zei Karel, „ik ben een oude timmerman. Mijn handen staan naar het timmermanspotlood.”

Ten slotte is hij aan het vertellen geslagen. Ik schreef zijn verhaal op. Als ik hem soms op een hiaat opmerkzaam maakte, zei hij:

„Wat *ik* me niet herinner, is niet waard te worden gedrukt.”

Nou, nou, een beetje bescheidener kon ook wel!

Maar zijn antwoord wees in elk geval aan, waarom zijn verhaal te kort moest schieten. Hij heeft een eenzijdige kijk op de gebeurtenissen. Er is in die vijf en twintig jaar veel gebeurd, waarvan hij alleen de buitenkant kon zien. Daardoor bevat zijn verhaal slechts een gedeelte van de geschiedenis.

Zo ben ik er toe gekomen om *behalve* het verhaal van Karel *nog* een brok V.A.R.A.-historie te beschrijven. Een stapje naar volledigheid, maar niet meer dan een stapje.

Om en om zijn in dit boek de hoofdstukken in volgorde gezet, eerst een verhaal van Karel, dan een verhaal, dat niet van hem afkomstig is, maar dat ik uit de mond van anderen optekende, dan weer een verhaal van Karel; en zo tot het slot.

Geen voldragen geschiedschrijving? Geen afgerond geheel? Een verbrokkelde weergave?

Alles tot uw dienst, critische lezer. U heeft alweer gelijk.

INHOUD

Verklaring vooraf	blz. 7
<i>Eerste Hoofdstuk</i> , waarin de lezer kennis maakt met Karel van Veen, die vertelt, hoe hij eerst in de radio geen fiducie had en toen meehielp de V.A.R.A. oprichten	blz. 11
<i>Tweede Hoofdstuk</i> , waarin de lezer wordt onthuld, dat Karel van Veen in het vorige hoofdstuk wat oppervlakkige praatjes heeft verteld, omdat er achter de schermen veel meer gebeurd was	blz. 19
<i>Derde Hoofdstuk</i> , waarin Karel van Veen (eindelijk) weer aan het woord komt om te vertellen hoe hij in de rimboe van het vaderlandse platteland de stoot geeft tot de verbreiding van cultuur en kunst onder zijn soort-, tijd- en partijgenoten	blz. 46
<i>Vierde Hoofdstuk</i> , waarin de lezer een aantal nuchtere feiten en cijfers (maar niet te veel) krijgt te verteren en waarin hij er (voor zover dat nodig mocht zijn) tevens aan wordt herinnerd, dat de V.A.R.A. in 1930 met de zendtijdverdeling vrijwel tevreden was, maar het eigenlijke omroepbestel van dat jaar slechts met tegenzin heeft tot stand zien komen	blz. 64
<i>Vijfde Hoofdstuk</i> , waarin Karel van Veen (die ook het vorige hoofdstuk alweer te lang vindt) gelegenheid krijgt om te vertellen hoe hij door een vacantie en een eierzuchtige echtgenote genoodzaakt wordt zich te bewegen op het slappe koord van het bestuursbeleid ener V.A.R.A.-afdeling. Hij zegt, dat al die „baantjes” hem niets kunnen schelen, maar onderwijl voelt Kee zich wát gewichtig... en zij doet het werk niet eens slecht	blz. 86
<i>Zesde Hoofdstuk</i> (dat ook alweer te lang is), waarin een boekje wordt opengedaan omtrent moeilijkheden in de V.A.R.A. en verteld wordt hoe men die te boven kwam; en verder wordt er in verhaald hoe de Radio-censoren er in slaagden zich onsterfelijk... belachelijk te maken	blz. 100

Zevende Hoofdstuk, waarin Karel van Veen dingen vertelt, die alles behalve mooi of vrolijk zijn; hij neemt geen blaadje voor de mond en aan het slot komt toch alles weer op zijn pootjes terecht (maar niet helemaal) blz. 117

Achtste Hoofdstuk, waarin wordt verhaald hoe slecht de regering in Londen op de hoogte was van de gebeurtenissen in de kringen van de Nederlandse Omroep gedurende de bezetting, en hoe na de bevrijding het Militair Gezag probeerde de vrije omroep een beentje te lichten, waarbij de regering als welwillende toeschouwer ter zijde stond. Maar in de benardheden van de omroepverenigingen, snelt Jan-de-Luisteraar te hulp en hij redt de bedreigden uit de handen der uniformdragers en positie-jagers. En wat de V.A.R.A. betreft, die gaat al spoedig met rasse schreden naar een hoogtepunt in haar bestaan . . . blz. 151

Negende Hoofdstuk, waarin Karel van Veen (voor de laatste keer in dit boek) aan het woord komt; hij vertelt hoe hij met vrouw en kroost naar Hilversum gaat om daar het Zilveren Feest van de V.A.R.A. te vieren en als de familie weer huistoe gaat, is zij groter dan toen ze op reis ging blz. 179

Tiende Hoofdstuk, dat onherroepelijk het laatste is blz. 203

EERSTE HOOFDSTUK *waarin de lezer kennis maakt met Karel van Veen, die vertelt, hoe hij eerst in de radio geen fiducia had en toen meehielp de V.A.R.A. oprichten.*

Karel vertelde:

„Ik herinner me nog precies mijn eerste kennismaking met de radio. Het is jaren geleden! Op een keer komt mijn buurman bij mij op visite en hij zegt met een gezicht van een tweede hands Sinterklaas in een poffertjeskraam:

„Karel, heb jij zin om vanavond tegen een uur of acht bij me op visite te komen. Ik heb een radio en het zal best leuk wezen als jij er bent, wanneer het ding gaat spelen; er komen nog meer mensen en je weet: mijn vrouw zet een lekker bakkie koffie.”

Nou ben ik niet uithuizig van aanleg, maar als ze mij iets zó vriendelijk vragen, dan kan ik al geen nee meer zeggen en bovendien vind ik, dat een arbeider recht heeft op een schone boezeren, een kruimige aardappel en van tijd tot tijd een fatsoenlijk verzetje en zo een radio-ding kan de moeite waard zijn, (denk ik).

Die avond precies om half acht kom ik bij buurman de kamer binnen, waar al wat volk zit te kijken naar een rare toverdoos op het penantkastje, een kabinetje met knoppen en wippers en draaidingen. Uit het glimmende zwarte front steken drie handvatjes met een soort servetringen er boven op.

„Dat zijn honingraatspoelen”, zegt buurman met een geleerd gezicht, alsof een rijke pa hem aan de Hogeschool in Delft laat studeren met een koude aardappel in zijn keel. Ik schuif een beetje dichterbij om die dingen uit beleefdheid nader te bekijken en net, dat ik mijn hand uitsteek om te voelen hoe die honingraatspoelen in elkander

zitten, begint ergens in de kamer een juffrouw te gillen, alsof ze met haar vingers onder een raam bekneld zit.

Ik schrik, maar ik blijf uiterlijk kalm en kijk rond. Niemand heeft kiespijn of zoiets en ik begrijp niet goed waar dat gegil opeens vandaan komt, trouwens er wordt niet meer gegild, maar iedereen zit met een grinnik op zijn gezicht naar mij te kijken. Ik denk: „Die willen mij te pakken nemen... net doen alsof je neus bloedt, Karel.”

...en ik draai me weer naar dat radiotoestel om toch maar even te gaan voelen hoe die honingraatspoelen in elkaar zitten. En — ik schrik me een ongeluk — nèt, dat ik met mijn hand in de buurt van dat toestel kom, begint dat gegil opnieuw.

Nou weet ik het zeker, dat ze me er in laten vliegen en ik — sukkel, die ik ben — ben er zo maar ingetuind, met kousen en schoenen.

„Hij is goed”, zeg ik, „jelui hebt me goed te grazen en het is een leuk lolletje, maar vertel eens hoe gáát het eigenlijk?”

„We hebben je helemaal niet te grazen, Karel”, zegt de vrouw van de buurman, „de uitzending is nog niet begonnen... we moeten wachten tot het acht uur is.”

„O”, zeg ik met mijn onschuldigste gezicht, „en dat gegil is dan zeker om me alvast aan het schrikken te maken.”

„Nee”, zegt buurman weer, en hij praat alsof zijn hele familie uit professoren bestaat, „dat gegil hoort er bij.”

„O”, zeg ik, „hóórt dat gegil er bij, nou elke keer dat *ik* het hoor, schrik ik me náár.”

„Moet je maar uit de buurt van het toestel blijven”, zegt de buurvrouw, „het is zó gevoelig, dat je het niet eens hoeft aan te raken, dan gilt het al...”

„Freule kruidjeroermeniet”, zeg ik, maar buurman de professor orakelt:

„Het is de Mexicaanse hond, of te wel zuster Buitenhuis, eigenlijk heet het: genereren.”

Nou denk dan *niet*, dat zo'n man aan hallucinaties lijdt.

De bezoekers steken een beetje de gek met dat rare gedoe en ik ben blij, dat ik niet meer het middelpunt ben, maar buurman wordt hoe langer hoe zenuwachtiger en dat ben ik niet van hem gewend, want meestal is hij een kalm iemand.

„Zoiets heb je nou altijd met een radio”, zegt-ie met een gezicht, dat rood aanloopt, „altijd speelt-ie even prachtig, gisteravond nog ‚La Traviata’ en juist als je bezoek hebt, vertikt het stomme ding ‘t.”

We knikken meewarig, dat we met hem te doen hebben, maar hij heeft de woorden nog maar bôt uit zijn mond, of zuster Buitenhuis slaakt een gil, die ons door merg en been dringt, en het mooiste is, dat deze keer niet eens iemand in de buurt van het toestel is.

„Het ding geeft anders geluid genoeg”, zegt een van de visite om buurman zachtjes te treiteren, zoals je dat doet, wanneer je met goede vrienden bij elkander zit. En die zuster Buitenhuis blijft maar gillen.

„Dat is zeker een aria uit de opera ‚Landru?’” vraagt iemand, en een ander zegt:

„Zuster Buitenhuis heeft de gil-zenuwen”, en weer iemand anders zegt grinnikend:

„Ze hebben de Mexicaanse hond zeker op zijn staart getrapt!”

Zo gaat het nog eventjes door en voor het vijf minuten later is, hebben we buurman in vol ornaat boven op de kast. Hij trilt als een heimachine en elk ogenblik denk je, dat hij in de lucht gaat vliegen, maar zijn vrouw is een soort veiligheidsklep, want ze zegt:

„Man, hou je nou kalm, want anders ga ik óók gillen, van de zenuwen.”

Buurman beheerst zich, al is het met zware moeite en hij begint achter de toverdoos aan een ingewikkeld kluwen van draden en snoeren te morrelen. We kijken allemaal vol spanning toe, maar niemand begrijpt er iets van, totdat iemand zegt:

„Wat een draden... en dat noemen ze nou een draadloze”, en dan lachen we weer allemaal luidkeels en moet buurman helemaal van voren af aan beginnen zich te beheersen.

Maar op een of andere geheimzinnige manier schijnt dat gescharrel met die draden toch te helpen, want zuster Buitenhuis of dat hondje uit Mexico geeft geen kik meer. Door de kamer klinkt een zacht geruis.

„Nou staat er een pan water zachtjes aan de kook te komen”, probeer ik ook eens grappig te zijn, maar buurvrouw geeft me een snauw en een grauw en zegt: „Buurman, het is niet de bedoeling, dat je hier op visite bent om mijn man een hartverduistering te treiteren.”

...en ik voel me net een kleine jongen, die van de juffrouw op school een afkeuring krijgt en om de aandacht zo een beetje van me zelf af te leiden, ga ik met gehuichelde belangstelling zitten kijken naar een koptelefoon, die buurman in een grote soepterrien heeft gelegd, die midden op tafel staat. Uit die koptelefoon komt het geluid van dat kokende water.

Buurman ziet me naar die terrien kijken en hij trekt weer zijn professoren-gezicht aan en zegt, trots als een aap met zeven staarten:

„Dat is een uitvinding van mij! Eigenlijk kan maar één mens tegelijk luisteren, of ik moet meer koptelefoons aansluiten maar dat is te duur. De uitvinding is heel eenvoudig. Als je de koptelefoon in een porceleinen soepterrien op tafel zet, dan versterkt het geluid en dan kan de hele familie meeluisteren, maar iedereen moet natuurlijk doodstil zijn.”

We *zijn* doodstil en we kijken allemaal vol ontzag naar de soep-terrien van Columbus en ik denk: „Zo eenvoudig en zo een genie”, maar opeens houdt het gesuis van het kokende water ook op en we gaan weer zo een beetje tegen elkander glimlachen om buurman te judassen en aan zijn gezicht kun je zien, dat hij zich zo meteen weer van voren af aan moet gaan oefenen in de zelfbeheersing. Maar zijn vrouw komt uit de keuken en ze zegt: „Ze moesten toch allang aan de gang zijn man, het is temet al tien over achten.”

Buurman kijkt alsof hij de zeeweg naar Oost-Indië ontdekt en zegt:

„Dan zit ik op de verkeerde golflengte... even kijken of ik een betere afstemming kan vinden” en omdat ik het na die snauw en die grauw van straks weer een beetje goed wil maken, zeg ik honingzoet:

„Wat staat er op het programma, buurman? Wéér een opera?”

„Nee”, zegt buurman, „*vanavond gaat er een voordracht*, een realistisch stuk... en als jelui nou even doodstil bent, ga ik proberen of ik de goede afstemming kan krijgen.”

Nou dat hoeft hij ons niet te commanderen, want doodstil zijn we, al was het alleen maar, omdat buurman met dure vreemde woorden omspringt, alsof hij met ze op de schoolbanken zit. Hij peutert wat in het apparaat, hij morrelt aan knopjes, knoeit met handeltjes, scharrelt met lichtjes en opeens klinkt het luid en vol overtuiging uit de soepterrien:

„Jullie kunt allemaal bårsten.”

Al word ik duizend jaar oud, nooit vergeet ik het ogenblik dat die soepterrien dåt zegt, want die woorden schijnen precies tegen ons gericht en we beginnen allemaal te lachen. We hikken van de pret en buurman is nu letterlijk kapot van de zenuwen en begint ons haarfijn uit de luiers te doen, dat de soepterrien het niet zo bedoelt en hij natuurlijk ook niet.

„Het is een zin uit die voordracht”, zegt-ie stotterend, „en we zijn d'r net midden in gevallen... het is puur toeval heus, en wees nou niet zo gauw aangebrand, want ten slotte zeg *ik* toch niet, dat jullie kunt barsten.”

Maar we laten hem soebatten, want we vertikken het gewoonweg om die avond nog ernstig te zijn. Iemand zegt:

„Buurman, kan je niet het programma van *gisteravond* opzetten, oh... kan dat niet eens, nou wat heb je dan aan zo een radio, geef mij dan maar liever een ouderwetse gramfoon met een hoorn”, en buurman, die in een interland wedstrijd voor zelfbeheersing vast de eerste ereprijs wint, kiest eieren voor zijn geld met een rood hoofd en schakelt de soepterrien weer uit.

Ik drink mijn kopje koffie en ik denk bij me zelf, dat radio als uitvinding voor de kenners misschien wel aardig is, maar het is geen ding, dat je voor de gezelligheid in huis neemt.

's Avonds laat zeg ik tegen mijn eigen vrouw:

„Nou, die radio van buurman kun je wat mij betreft ook wel bij de boom leggen met een kwartje er bij voor de eerlijke vinder, die hem niet terugbrengt... aan mijn lijf geen polonaise, zonde van je goeie geld.”

Het is een hele tijd later en we zitten weer eens in een verkiezingsactie van wat-heb-ik-jou-daar en ik ga uit plakken en schilderen en op huisbezoek, en op een avond vraagt de secretaris van de partij-afdeling me of ik een paar partijgenoten wil gaan opzoeken voor een extra karweitje, dat niet door iedereen kan worden gedaan. Ik zeg „goed”, en laat er meteen geen gras over groeien, want „dat is de daad” zeg ik maar. Op het eerste adres loop ik de trap op, want die partijgenoot is een van die mensen, waar de straatdeur altijd open staat, en

één hoog klop ik aan, en ga meteen maar naar binnen, want ik kom bij die mensen al jaren over de vloer en dan word je vanzelf eigen.

De partijgenoot zit op een stoel bij de muur met een koptelefoon op zijn hoofd en ik denk opeens weer aan dat radio-avondje met die realistische voordracht, maar ik zeg:

„Dag partijgenoot... enne... ik kom van de partijafdeling om je namens de secretaris te vragen...”

...maar verder kom ik niet, want de vent trekt een gezicht van veertien dagen slecht weer, hij legt eerst zijn vinger op zijn mond, zegt: „Ssssssstt...” en daarna beduidt hij me, dat ik *weg* moet gaan.

Nou ken ik die kunsten van sommige partijgenoten, als je ze vraagt om een klusje voor de verkiezingen op te knappen, dan hebben ze altijd nét schele hoofdpijn of een schoonmoeder, die net van de trap is gevallen of een ander wissewasje, maar zo gemakkelijk zijn ze van mij niet af. Ik begin dus weer:

„Ik kom van de partijafdeling...”

En hij weer „Ssssssstt...” en weer die beweging van: „hoepel op”, en ik weer rustig blijven staan en denken: „met mij maak je toch de kachel niet aan, vader”, nou niks zeggen — en net zo lang wachten, totdat het kiekeboe spelen hem begint te vervelen en dan maar aanhouden, want we kunnen voor die verkiezingen geen man missen, geen man en geen cent. Telkens als ik mijn voet verzet, omdat een mens toch niet altijd op hetzelfde been kan blijven leunen, sist hij onder zijn koptelefoon uit: „Sssssstt” en wenkt mij, dat ik moet verdwijnen, maar zijn we lid van dezelfde partij, ja of nee, *ja* natuurlijk, en ik blijf dus, o zo!

Dat duurt zo een minuut of tien en een ei zou in die tijd allang groen koken, maar ik blijf ijsig kalm. Opeens zet de knaap die telefoon van zijn hoofd, kijkt me aan en zegt:

„Nou... hij is klaar, véél bijzonders was het niet.”

„Nee”, zeg ik, omdat een mens toch iets moet zeggen, maar ik snap er niks van en ik wil net weer beginnen met mijn verhaaltje over de afdelingssecretaris, die me heeft gestuurd, als die partijgenoot tegen me zegt:

„Dat was Colijn... het was niet veel bijzonders, zo dadelijk komt Wibaut en die zal hem wel eventjes van jetje geven.”

*Mr J. A. W. Burger,
voorzitter van de V.A.R.A.*

*J. W. Lebon,
secretaris-penningmeester.*

*J. B. Broeksz,
omroep-secretaris.*

*J. W. Rengelink,
secretaris.*

De oprichters van de V.A.R.A. Toen op 1 November 1925 de V.A.R.A. in „Parkzicht” te Amsterdam werd opgericht, was er geen fotograaf om de bijeenkomst te vereeuwigen. Maar 25 jaar later, op 1 November 1950 kwam een aantal der oprichters opnieuw in „Parkzicht” bijeen.

Een foto uit de oude tijd. Een „luisterbijeenkomst” in Amsterdam-Noord omstreeks 1926. (Men lette op de ouderwetse hoornluidspreker op 't tafeltje.)

Wel, ik vergeet de hele boodschap, die de secretaris me heeft meegegeven en ik zeg: „Kan ik niet meeluisteren... als je dat ding in een soepertrien legt, klinkt het door de hele kamer.”

„Soepertrien”, zegt hij minachtend, „dat is ouderwets gedoe... je grootmoeder op een kommetje soep... dat doen we tegenwoordig anders.”

...en meteen duikt hij uit een ladekastje nog een koptelefoon op, hij sluit het ding aan en net, dat ik het op mijn hoofd zet, broemt Wibaut met een zware stem in mijn oor:

„Wat heeft de wereld het meest nodig? Vrede...!”

...En dan vergeet ik alles en luister ademloos. Het is een mirakel! Als Wibaut klaar is, voel ik neiging om op te staan en te gaan zingen: „Op socialisten, sluit de rijen!”, maar zoiets doe je niet in je eentje als je bij iemand op visite bent.

Als het afgelopen is, wil ik eindelijk mijn boodschap overbrengen, maar hij laat me niet eens aan het woord komen en hij begint een hemelhoge boom op te zetten over de radio. Dat het zo een wonderlijke uitvinding is en dat binnen honderd jaar de hele wereld er door verandert en dat hij met één rede van Wibaut voor de radio helemaal niet tevreden is. Neen, hij wil een vereniging oprichten. Toe maar, denk ik, toe maar, nog een vereniging er bij, we vergaderen nog niet genoeg, nog meer mensen onttrekken aan het werk van de beweging, nog meer contributie betalen en waarvoor? Voor een bevlieging van een paar uitvinders. Maar als hij me volgens de regelen van de kunst in de rang neemt en me vraagt of ik een eigen radio, helemaal alleen van ons, ook niet een enorm idee vind, ontdek ik, dat ik in mijn hart gloeiend warm loop voor een voorstel, waar ik in mijn hersens eigenlijk tegen ben. En onderwijl blijft hij me overrompelen. Hij kent een heel ploegje partijgenoten, die allemaal voor zo'n eigen radio-omroep vuur en vlam zijn, allemaal lui, die hun toestellen zelf in elkander prutsen en er nog elke dag aan werken. Ze zitten in een soort technische vereniging, waar ingenieurs inleidingen houden, maar hoe aardig ze het ook vinden, bevredigen doet die club hen niet, want in de eerste plaats is het veel te geleerd en gaat de hogere wiskunde boven hun boerepetje en in de voornaamste plaats, ze willen zelf uitzenden. Dàt is het doel, waar zij naar streven. Toe maar, denk ik weer, die heeft

het stevig te pakken en ik vind het plan nog fantastischer dan een vereniging tot stichting van een eigen gebouw, waar ook iedereen vóór is, maar waar ook nooit wat van komt.

Maar zo goed ben ik niet of hij vangt me op een soort compromis: *hij* zal het klusje opknappen, waarvoor de secretaris mij naar hem toe heeft gestuurd, maar dan moet *ik* op handslag beloven, dat ik hem na de verkiezingen zal helpen die club voor de rode omroep op te richten. Ik denk: „Nou ja, baat het niet, dan schaadt het niet” en zo sluiten we het compromis en hij is zo blij, dat hij me een sigarenkistje in de handen frommelt met wat klein gepruts er in.

„Dat is een kristalontvanger”, zegt hij, „en al is het geen hypermoderne dure ontvanger met twee lampen en een variometer, je kunt toch wel dansen, al is het niet met de bruid, en je mag dit toestelletje zo lang van me te leen hebben, na de verkiezingen kom ik de antenne en de aarde bij je aanleggen.”

Zo word ik, zonder dat ik het zelf wil, een pionier der wetenschap, een voorloper van een nieuwe beweging en een wegbereider voor een nieuwe eeuw — en ik weet het op dat moment zelf niet eens.

Het is na de verkiezingen en ik zit elke avond aan dat kristalletje met een soort stopnaald te peuteren en te krabben, net zo lang tot ik wat hoor in de koptelefoon en mijn vrouw heeft geen kind aan me, wat haar op den duur stierlijk gaat vervelen, en ze zegt tegen me: „Hoor eens, man, ik zie je graag thuis, daar niet van, maar *elke avond* je man over de vloer is ook niet normaal...” en omdat ik vind, dat ze deze keer gelijk heeft, ga ik die partijgenoot opzoeken om te vragen, wanneer er nou eindelijk eens een vergadering van die club is.

Hij vertelt me, dat de voorbereidingen hard opschieten. Een paar mensen van „Het Volk” doen mee, Levinus van Looi, Jaap de Jong van de drukkerij en Zwertbroek, die naderhand helemaal fout is geweest, wat eeuwig zonde en jammer blijft, want het is toch een vent, die wat kan; en verder staat hij in contact met Nico Dool, waar Coen van der Lende van het N.V.V. en Eimert Sinoo van de Bouwarbeidersbond 's avonds altijd naar de radio luisteren. En die hebben weer andere lui, die mee doen. Kort en goed, op 1 Nov. komt hij me halen en samen gaan we naar „Parkzicht”, en daar richten we de V.A.R.A. op.

T W E E D E H O O F D S T U K *waarin de lezer wordt onthuld,
dat Karel van Veen in het vorige hoofdstuk wat opper-
vlakke praatjes heeft verteld, omdat er achter de schermen
veel meer gebeurd was.*

Het wordt tijd, dat Karel van Veen voor een poosje (een heel hoofdstuk lang) het zwijgen wordt opgelegd. Weliswaar is hij een gezellige ouwe-klets, die geen woord leugen vertelt, maar de oprichting van de V.A.R.A. heeft toch iets ingewikkelder in elkaar gezeten, dan hij weten en dus vertellen kan.

Als men de gebeurtenissen achteraf beschouwt, is het eigenlijk een beetje vreemd, dat de V.A.R.A. niet veel eerder werd geboren. Waarom pas op 1 November 1925? Op die dag immers was „het ding radio” al heel wat jaartjes oud.

In 1865 had J. Clerk Maxwell er de aandacht der wetenschappelijke lieden op gevestigd, dat electriciteit zich op een of andere, niet geheel duidelijke wijze, door de vrije ruimte bewoog. En in 1888 ontdekte Heinrich Hertz het verschijnsel, dat men later „golven” ging noemen.

Vier en twintig jaren, voordat de V.A.R.A. werd opgericht, bracht G. Marconi al een radio-telegrafische verbinding tot stand tussen Poldhu in Engeland en St. John op New Foundland; beide plaatsen door een afstand van royaal drie duizend kilometer van elkander gescheiden.

Toen na de eerste wereldoorlog, in het jaar 1919, de president der Verenigde Staten van Noord Amerika, Woodrow Wilson, naar Parijs vertrok, om daar deel te nemen aan de besprekingen voor de vredesverdragen, had hij in zijn tas een geleerd document, waarin zijn aandacht werd gevestigd op de grote betekenis, die de draadloze telegrafie in de komende jaren zou kunnen krijgen. De schrijver van dat docu-

ment bezwoer zijn president er bij de besprekingen met de regeringen der andere landen op toe te zien, dat de Amerikaanse belangen op het terrein der draadloze techniek zouden worden behartigd. Die schrijver was een luitenant-ter-zee aan het departement van Marine in Washington. Zijn naam was... Franklin Delano Roosevelt.

Maar dat had allemaal betrekking op de draadloze *telegrafie*! De draadloze *telefonie*, het uitzenden van muziek of gesproken woord, werd pas later uitgevonden en toegepast.

Het begin van de maand November schijnt om een of andere mysterieuze reden bijzonder gunstig te zijn, om iets nieuws en groots op het gebied der draadloze telefonie te beginnen. (Dus, astrologen, opgepast!) Men is het er namelijk over eens, dat de wereldgeschiedenis van de radio-*omroep* ook in November is begonnen en wel in November 1915 en op 2 November 1920.

In November 1915 had het eerste experimentele station ter wereld van dr Lee de Forest in High Bridge in de staat New York, een uitzending gewijd aan... een verkiezingsavond, waarbij Wilson tegenover Hughes candidaat stond voor het presidentschap. (De politiek heeft dus aan de wieg van de omroep gestaan.) In totaal luisterden die avond niet meer dan twaalf mensen (allemaal vlak in de buurt woonachtig) naar die historische uitzending. Dat was het prille begin.

Op 2 November 1920 (precies vijf jaar vóór de V.A.R.A.) begon het Amerikaanse station K.D.K.A. met het uitzenden van nieuwsberichten. Er is wel eens beweerd, dat de Amerikanen het „kunstje” hadden geleerd van de Nederlandse ir Idzerda, die in Den Haag een experimenteel station had. Vier jaar later, in 1924, werkten er reeds vijftien radiostations in Amerika... en de geschiedenis verhaalt hoe ze onderling verbonden waren om politieke bijeenkomsten in Cleveland uit te zenden. (Alweer die politiek!)

Omstreeks 1920 was het wonder van de draadloze omroep ook in Engeland bekend geworden. Amateurs experimenteerden. In 1923 telde Engeland reeds duizenden luisteraars.

In Nederland nam ir Idzerda proeven met een draadloze omroep, die de materiële steun van een Engels dagblad genoot, want de Engelsen luisterden graag naar zijn Haagse zender. Zijn eerste uitzending vond plaats op 1 Maart 1919.

Men kan dus veilig aannemen, dat toen op die gedenkwaardige Zondag van de eerste November 1925 in het hotel „Parkzicht” in Amsterdam het gezelschap bij elkander zat, om de V.A.R.A. te stichten — men kan veilig aannemen, dat er op dat tijdstip reeds vele duizenden luisteraars in de gehele wereld waren, en tientallen radio-stations. Voor de wereld buiten Nederland was de radio geen gloednieuw nieuwtje meer. De omroep was daar reeds een flink eind op mars, toen men in Nederland de eerste voorzichtige schreden op het pad zette.

De mensen daar in „Parkzicht” wisten dat trouwens ook wel, al kenden ze misschien de preciese cijfers en feiten niet. Ze waren namelijk niet zó maar naar „Parkzicht” gekomen. Ze wisten weliswaar niet *hoe* de radio in Nederland zich zou ontwikkelen, maar *dat* ook in ons land voor de radio een grote toekomst was weggelegd, dat stond voor hen als een paal boven water. De meesten dergenen, die de V.A.R.A. gingen stichten, waren in technisch opzicht al hele pieten. Daar had o.a. het dagblad „Het Volk” voor gezorgd.

Levinus van Looi was voor 1918 telegrafist geweest bij de P.T.T. en daarna in de journalistiek gegaan. Hoofdtak: Vakbeweging. Toen de eerste berichten over de jonge uitvinding, de radio-omroep, tot Nederland doordrongen, was de belangstelling van de vakman bij hem wakker geworden. „Het Volk” was een der eerste dagbladen in Nederland, dat een kleine schare uit zijn lezerskring van de voordeelingen der techniek op de hoogte ging houden. Omstreeks 1925 schreef Levinus elke week kolommen van de krant vol met geleerde termen, waarvan de meeste lezers geen snars begrepen, en met tekeningen van schema's, die de leek volslagen hokus pokus leken. Maar met dat al waren er in het hele land toch al spoedig een paar honderd lezers van „Het Volk”, die elke week de radio-pagina *spelden*. Radio was voor hen een spannende en meestal dure liefhebberij! Spoelen, lampen, schakelaartjes, weerstanden, condensatoren en dergelijk spul kostten handen vol geld. Maar het boeiende karakter van hun liefhebberij groeide, wanneer zij ernstig poogden de kosten te verminderen, door zoveel mogelijk de onderdelen zelf in elkander te fabrieken. Een rijkdaad kon een condensator kopen, wel ja. Maar als je dertig gulden in de week verdient (en dat was in 1925 geen laag

loon), dan draaide je de dubbeltjes toch wel drie keer om, voordat je ze uitgaf. Veel spannender was het, om zo een condensator zelf te knutselen. De niervormige bladen werden uit dun zink gezaagd, een koperen stangetje er door, boutjes, moertjes, mica, solderen, klaar was Kees. Veel spannender was het ook, om spoelen zelf te prutsen, zeker, het was een karwei voor dwangarbeiders al die honderden meters fijn draad in het juiste aantal wikkelingen kruisgewijs over elkander te leggen, maar wat een voldoening als je klaar was... Veel interessanter was het ook als je zelf iets gevonden had, dat nog niemand in de wereld wist. Dan schreef je een brief aan Van Looi en een paar weken later stond je eigen schema, met de naam van de uitvinder er bij, in de krant.

Radio was in die dagen een groot avontuur. Er was als het ware een geheel nieuwe wereld ontdekt. Nu stormden de amateurs vooruit om de grenzen van het land te vinden, en de loop der rivieren, de hoogte der bergen, de diepte der dalen. (Onder ons gezegd en gezwezen: vandaag weten de mensen nog op geen voeten of vademmen na *hoe* groot die nieuwe wereld is.)

In Hilversum stond in die dagen het bescheiden begin van het grote bedrijf, dat nu nog veelal Nederlandse Seintoestellen Fabriek wordt genoemd, ofschoon de officiële naam thans luidt: N.V. Philips Telecommunicatie Industrie. De Seintoestellenfabriek verkocht ontvang-apparaten, die tegenwoordig museumstukken zijn, maar in die dagen te recht het neusje van de zalm werden genoemd. Omdat een mogelijke klant eerder geneigd zou zijn een toestel te kopen, wanneer hij de redelijke zekerheid mocht koesteren, dat hij er ook iets mee zou kunnen horen, was aan de Seintoestellenfabriek een heuse zender verbonden. De technische term voor die koffiemolen luidde: *stuur-lampzender*. Een Engels technicus, ir White, had de zender gebouwd en speelde er de baas over.

Die zender van de Seintoestellenfabriek was eigenlijk een handels-reiziger-in-het-groot; hoe beter de programma's, hoe meer toestellen er wellicht zouden kunnen worden verkocht. Het was dus volkomen logisch, dat de chef van de afdeling Verkoop zich ook met de programma's voor die zender bezig hield. Zijn naam was Willem Vogt.

Die eerste programma's werden uit het reclame-budget van de

fabriek betaald. De firma Philips in Eindhoven, die zich met grote energie op de nieuwe uitvinding had geworpen, betaalde een deel van de programma-kosten, zodat men de Mengelberg-concerten uit het Amsterdamse Concertgebouw kon uitzenden.

Radio-programma's groeien niet als pruimen aan de bomen. Ze moeten worden ontworpen en, bovendien, ze moeten worden betaald. De directie van de Seintoestellenfabriek zag dus uit naar mogelijkheden om aan geld te komen, en tegelijkertijd naar kansen om die programma's zo attractief mogelijk te maken. De fabriek nam het initiatief tot stichting van een commissie, die vrijwillige bijdragen van luisteraars zou gaan inzamelen. Naast enkele notabelen uit Hilversum, zetelde in dat college personeel van de N.S.F., o.a. de heer Vogt en de boekhouder, de heer Van der Woord. Maar uitzendingen kosten veel geld en de heer Dubois, de toenmalige directeur van de N.S.F., zon op andere bronnen van inkomsten. Zo moest men wel op de gedachte komen de belangstelling der Nederlanders voor vraagstukken van staatkundige aard te prikkelen door in de radio „aan politiek te gaan doen”. Het is daarbij bijzaak of de heer Dubois of iemand anders in Nederland voor het eerst op dat lumineuze denkbeeld is gekomen. Oorspronkelijk was het in geen geval, want de Amerikaanse omroep was van de eerste dag van zijn geboorte niet voor politiek op de loop gegaan, integendeel.

Maar Karel van Veen (de gezellige babbelaar uit het vorige hoofdstuk) heeft werkelijk een historische uitzending beluisterd, toen hij door de secretaris van zijn partij-afdeling om een boodschap gestuurd, bij een partijgenoot belandde, die juist een rede van Colijn en daarna een van Wibaut had „aanstaan”. Die historische uitzending was als volgt tot stand gekomen.

Levinus van Looi was een paar weken te voren naar de toenmalige secretaris van de toenmalige S.D.A.P., C. Werkhoven, toegestapt en had met de autoriteit van de radio-technicus-die-in-de-krant-schrijft, georakeld:

„Kees ... ik zal jou eens een tip geven. Je bent nu bezig je verkiezingsactie voor te bereiden, hè? Je moet eens met de Seintoestellenfabriek in Hilversum gaan praten. Ik heb zo een idee, dat je er een goed onthaal vindt, wanneer je vraagt, of een van onze sprekers voor

de microfoon een redevoering kan houden. Ga er eens heen!"

Zo was de eerste politieke uitzending in Nederland in de wereld gekomen. Geloof maar gerust, dat de lezers van de radio-pagina van „Het Volk" geluisterd hebben. Karel van Veen heeft gelijk; die eerste uitzending smaakte naar meer. Er was metterdaad bewezen, wát er met de omroep kon worden gedaan.

Levinus is bijna twee jaren voorzitter van de V.A.R.A. geweest (hij was haar eerste voorzitter) en hij is het met vriend en vijand roerend eens, dat er in Nederland betere voorzitters rondlopen dan hij was.

In de journalistieke wereld zegt men: „Een verslaggever, die redevoeringen houdt, is als een banketbakker, die taartjes snoept... dat is tegennatuurlijk."

Maar een goede *oprichter* is Levinus beslist geweest.

Als men de geschiedenis van vijf en twintig jaren V.A.R.A. overziet, dan verbaast men zich er steeds weer over, dat de vereniging op de beslissende ogenblikken altijd zo fortuinlijk is geweest. Boffen is een individuele eigenschap, niet alleen bij mensen, ook bij organisaties. Altijd, als de V.A.R.A. het water tot de lippen kwam, gebeurde er „iets", dat aan de nood een eind maakte. Altijd als de V.A.R.A. in moeilijkheden was geraakt of voor ernstige beslissingen stond, liep het haar op een of andere mysterieuze wijze mee.

Toen ze door haar werk de sympathie van de grote en machtige socialistische beweging nog moest verdienen, omdat haar werk nog niet eens was begonnen, kreeg de V.A.R.A. het kostelijke fortuintje, dat het Nederlands Verbond van Vakverenigingen een geestdriftig man als Coen van der Lende als „contactman" aanwees. Hij sleepte haar over veel staketsels.

Levinus van Looi liep zo warm voor zijn droombeeld, een eigen omroep, dat hij Jan-en-alleman in de socialistische beweging aanklampte om steun, voor het geval men tot oprichting zou overgaan. Zijn tweede gelukkige ingeval was, dat hij G. J. Zwertbroek, die toen propagandachef van „Het Volk" was, voor zijn denkbeeld wist te winnen. G. J. Zwertbroek heeft tegenover de V.A.R.A., tegenover de socialistische beweging, tegenover het Nederlandse volk, later een grote schuld op zich geladen, waarvoor hij de straf, die de wet hem oplegde, heeft ondergaan — maar wie het één ziet, mag het andere

niet verzwijgen. Dat andere is: aan Zwertbroeks vaak geniale invallen heeft de V.A.R.A. veel te danken. Van Looi's idee om juist hem uit te kiezen als eerste secretaris, had al spoedig tot gevolg, dat de V.A.R.A. als het ware „vanzelf” op het idee moest komen de bijdrage der luisteraars *per week* te doen innen door de krantenbezorgers van „Het Volk”, die dan meteen „De Radiogids” konden rondbrengen. De week-inning der contributie is een der pijlers geworden, waarop het sterke V.A.R.A.-gebouw rust.

Op die vergadering in „Parkzicht” was een nog jonge man aanwezig, die zijn brood verdiende als ijverig en conscientieus administrateur van het Werklozenfonds van de moderne Meubelmakersbond, een zekere Jan Willem Lebon. Maar vele aanwezigen kenden hem als penningmeester van de Amsterdamse afdeling van de Algemene Bond van Handels- en Kantoorbedienden en als bestuurder van de Woningbouwvereniging „Amsterdam-Zuid”. Hij werd de eerste penningmeester van de V.A.R.A. — en hij bekleedt die functie nog. In die eerste vergadering bleek een stroming haar hart te hebben verpand aan prof. mr dr George van den Bergh, die een der eerste radioenthousiasten van Nederland is en waarvan in 1925 werd verteld, dat hij „een Rolls Royce van een radiotoestel” bezat. Hoe het ook zij, de professor, die niet in de vergadering aanwezig was, werd telefonisch over een candidatuur geconsulteerd, hij weigerde en daarop werd Jan Willem Lebon tot penningmeester gekozen.

Neen, men kan niet zeggen, dat de lieden, die het initiatief voor die oprichtingsvergadering hadden genomen, hun karwei half hadden voorbereid. Vóór de vergadering in „Parkzicht” bijeenkwam, had een voorlopig comité in de pers een oproep geplaatst; leden van dat comité waren: L. J. van Looi, G. J. Zwertbroek, C. Werkhoven, R. Stenhuis, A. F. Muller, P. Moltmaker, W. Drop. Ze hadden verder een tweetal afgevaardigden van de Nederlandse Bond van Radiohandelaren naar de vergadering getroond. Maar wat belangrijker was, ze hadden de statuten van de nieuwe vereniging kant en klaar in de zak, en toen de vergadering dan ook besloten had, de V.A.R.A. te stichten, kwamen de statuten meteen ter tafel en ze werden aangenomen ook. Een week later publiceerde Van Looi ze op zijn radiopagina in „Het Volk”; hij kon er toen triomfantelijk bij vermelden, dat de

nieuwe vereniging al vijf honderd leden telde en „spoedig” zelf zou gaan uitzenden.

In de kringen van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen bestond van de aanvang af voor de V.A.R.A. grote belangstelling. Zeer warm liep voor het idee de toenmalige voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Spoor- en Tramwegpersoneel, Piet Moltmaker. Van hem zei men in de vakbeweging:

„Piet heeft altijd dingen eerder gezien dan vele anderen.” ... En het was Piet Moltmaker, die, toen ter gelegenheid van het afscheid van Pieter Jelles Troelstra een aantal leidende functionarissen bij elkander waren, met een adhaesie-betuiging leurde, waarop hij handtekeningen verzamelde van iedereen, die er wat voor gevoelde de nieuwe omroep te steunen. Het was mede als gevolg van die adresbeweging, dat het bestuur van het N.V.V. Coen van der Lende naar de vergadering in „Parkzicht” zond.

„Ik heb geen speciale machtiging van het N.V.V.,” zei Coen in die vergadering, „om steun te beloven, maar ik durf wel verklaren, dat de jonge organisatie onze warme sympathie geniet en ik geloof, dat ik de mond niet te vol neem, wanneer ik de verwachting uitspreek, dat het Vakverbond zeer spoedig achter de V.A.R.A. gaat staan.”

Nu, hij heeft inderdaad de mond niet te vol genomen.

Zo kwam de V.A.R.A. dus ter wereld. Van haar geboorte werd in „Het Volk” melding gemaakt in het volgende bericht:

VEREENIGING VAN ARBEIDERS-RADIO-AMATEURS

Zondagmorgen werd in café „Parkzicht” te Amsterdam de oprichtingsvergadering gehouden van de Vereeniging van Arbeiders-Radio-Amateurs. De vergadering was zeer druk bezocht; ongeveer 200 personen waren aanwezig. De Bond van Radiohandelaren was door twee bestuursleden vertegenwoordigd.

Zeer geanimeerd en in volle eensgezindheid werden verschillende besluiten genomen.

De statuten werden vastgesteld. Hierop zal de koninklijke goedkeuring worden gevraagd.

De beginselverklaring in de statuten omschreven, luidt als volgt:

„De Vereeniging stelt zich ten doel:

- a. de belangstelling op te wekken voor de radio-telefonie en -telegrafie bij de arbeiders;
- b. hare leden en anderen door middel der radio-telefonie en -telegrafie nuttig en aangenaam bezig te houden;
- c. door middel der radio-telefonie en -telegrafie de beginselen te verbreiden van de Nederlandsche arbeidersbeweging, georganiseerd op den grondslag van het Nederl. Verbond van Vakvereeningen en van de S.D.A.P.

Zij tracht deze doeleinden te bereiken door:

- a. het uitzenden van redevoeringen, lezingen, debatavonden, concerten enzovoorts;
- b. het organiseeren van de ontvangst hiervan door een zoo groot mogelijk aantal personen;
- c. het op goedkoope en gemakkelijke wijze door hare leden doen verkrijgen van apparaten en onderdeelen;
- d. het verstrekken van inlichtingen op radio-technisch gebied aan hare leden;
- e. pogingen in het werk te stellen tot het verkrijgen van een eigen zendstation.”

Aan de statuten ontleenen we voorts: dat beperkingen voor het lidmaatschap niet zijn gesteld. Ieder, die met het doel der vereeniging instemt, kan lid worden.

Het bestuur zal uit zeven leden bestaan. Eén bestuurslid zal worden aangewezen door het bestuur van het N.V.V. en één door het P.B. van de S.D.A.P., wanneer althans beide besturen zich hiertoe bereid verklaren. De leden van het dag. bestuur (voorzitter, sekretaris en penningmeester) moeten in Amsterdam woonachtig zijn.

In iedere plaats zal een korrespondent worden benoemd. In plaatsen met tien of meer leden wordt een centrum gevestigd.

De kontributie werd vastgesteld op f 1.— per jaar, ineens bij vooruitbetaling te voldoen.

Tot bestuursleden werden gekozen: L. J. v. Looi, voorz.; G. J. Zwertbroek, Keizersgracht 380, Amsterdam, sekretaris; J. W. Lebon, pen-

ningmeester; H. F. Oets ¹ te Haarlem en S. A. Rabbie te Amsterdam.

De sekretaris deelde mede, dat uit de ingekomen vragenlijsten bleek, dat ongeveer de helft der leden nog niet in het bezit is van een ontvangtoestel. Zij, die dit wel reeds bezitten, verklaarden zich vrijwel allen bereid, de andere leden bij zich thuis te doen meeluisteren. Hun namen en adressen zullen den betrokkenen worden opgegeven.

Aan de besturen van de afdeelingen van de S.D.A.P. is opgave gevraagd van de beschikbare zalen, voorzien van toestel met luidspreker, teneinde hier „luister“-avonden te organiseeren.

Groot enthousiasme wekte de mededeeling van den voorzitter, dat door de medewerking van de N.S.F. en den H.D.O. reeds onmiddellijk uitzendavonden gegeven kunnen worden. Voorloopig zal dit eens per 14 dagen, later eens per week plaats vinden.

Het bestuur werd opgedragen een technische kommissie te vormen en in overleg met deze een zoo eenvoudig mogelijk, klein maar prima toestel te doen maken, dat zoo goedkoop mogelijk geleverd kan worden op termijnbetaling.

Direktie en redaktie van „Het Volk“ werd dank betuigd voor hunne medewerking aan de oprichting der vereeniging verleend.

Nog werd medegedeeld, dat het aantal leden thans reeds tot ver over de vijfhonderd gestegen was.

Ze lieten er geen gras over groeien, de bestuurders van de nieuwe vereniging. Want op 7 November, een week na hun oprichtingsvergadering, konden ze al in de krant mededelen, dat er „vanavond“ de eerste uitzending van de V.A.R.A. zou plaatsvinden.

Het programma van die eerste uitzending is op papier bewaard gebleven. Het ving aan met een rede van dr F. M. Wibaut:

„Een trotsch gevoel, zoo begon de Amsterdamsche wethouder Wibaut zijn rede voor de radioluistervinken, daartoe uitgenoodigd door de Vereeniging van Arbeiders-Radio-Amateurs, over wier eerste uitzendavond men elders in dit blad een verslag aantreft — een trotsch gevoel komt over hem, nu hij neerzittende in de radiostoel voor den

¹ H. F. Oets is vóór 1940 als „Ome Henk“ de populaire verzorger geweest van het vragenurtje op Woensdagmiddag. Hij stierf tijdens de bezetting.

microfoon, weet te spreken voor vele duizenden in den lande, die in de mogelijkheid verkeeren hem te hooren. De jonge vereeniging, die spr. uitnoodigde, is uit de aard der zaak nog klein. Veel meer menschen dan haar leden, menschen in honderden gemeenten, in steden, dorpen en gehuchten, waar spr. niet aan denken kan ooit te komen om te zeggen wat hij te zeggen heeft, kan hij thans met zijn gesproken woord bereiken.

Spr. is bereid van de radio goeds te zeggen, omdat hij geloof heeft in haar onzaggenlijke *kultureele beteekenis*. Zeker lijdt de radio nog onder de kwalen, waaronder in het beginstadium ook andere toepassingen der techniek te lijden hebben. Zeker speelt de zucht naar sensatie en vermaak nog een groote rol. Nu hoort men de Westminster in Londen slaan, dan een stukje opera uit Parijs, daarna de rede van een Engelsche bisschop of een politieke rede ergens in een parlement. Een enkelen avond kan men een dergelijken aanval op zijn hersenen nog wel doorstaan. Zulk een gebruik zou evenwel op den duur de haastige oppervlakkigheid van ons leven slechts versterken. Maar spr. is niet ongerust over de toepassing der radio in de toekomst. Het geweldige voordeel is, dat er eens geen afgelegen streken meer zullen bestaan, en de bewoners aldaar in staat zullen zijn een verstandige keuze te doen uit wat de radio uitzendt.

Een medewerker der „N. Rott. Ct.” heeft zich boos gemaakt over het gebruik, dat een of andere partij van de radio maakt, en sprak daarbij van *sektarisme in den aether*.

Spr. vraagt zich af waarom men niet een dergelijk gebruik zou maken van de radio, en aldus spreken voor 200 plaatsen tegelijk, waar dan luisteravonden zouden kunnen worden ingericht.

De volksuniversiteit zou zich niet meer tot de stad behoeven te bepalen. Een professor aan de hoogeschool zou zijn wetenschap dienstbaar kunnen maken voor een onbeperkte massa, mits hij zou weten bevattelijk te wezen zonder oppervlakkig te worden.

De Vereeniging van Arbeiders-Radio-Amateurs stelt zich naast het organiseeren van uitzendavonden tevens tot taak aanwijzingen te geven bij de aanschaffing van toestellen, leiding te geven in de geheele beoefening der radio door amateurs. Zelfs staat een eigen uitzendstation op het program, hoewel daarover voorloopig nog niet te

spreken valt. De beteekenis van een dergelijken avond gaat nog verder. Ik weet, vervolgt spr., dat ik gehoord zal worden door een goede vriendin in het Zuiden van het land, die reeds lang ziek is en door middel der radio kennis kan nemen van het volle leven, dat haar geheele belangstelling heeft. En ditzelfde kan de radio zijn voor duizenden zieken.

Spr. denkt ook aan de mogelijkheid in de toekomst van een algemeen aanvaarde taal, geen gemaakte, waarin spr. niet gelooft, maar Engelsch, Fransch of Duitsch. Dan kan men voor honderdduizenden spreken. Spr. ziet hier wellicht een taak voor den Volkerenbond.

De radio beteekent een ontzaglijken vooruitgang op het gebied der techniek, waarop wij reeds zoo buitengewoon knap zijn. Maar het is goed te bedenken, welke *armzalige stumpers* wij zijn op het gebied van het eigenlijke leven. Wij kunnen er maar niet in slagen het leven de grondslagen te geven, waarop het mogelijk zal zijn met levensblijheid van den vooruitgang der techniek te genieten. Nog steeds zijn de grondslagen niet gevonden, waarop het mogelijk zal zijn den alles verwoestenden oorlog te voorkomen. De jaren 1914—1918 hebben nog geen afschuw genoeg gewekt. Nieuwe oorlogen dreigen telkens. En toch moet ons de gedachte aan een oorlog met ontsteltenis vervullen, nu we de afgrijselijke gevolgen van een nieuwen oorlog, met de wetenschap in zijn dienst, kennen. De gedachten aan een mogelijken oorlog, die de verwoesting van een deel der menschheid, om van de beschaving niet te spreken, zou beteekenen, ontnemt ons de basis voor de levensvreugde.

Spr. herinnert aan het werk der Engelsche Arbeidersregeering en de steun aan haar pogingen, verleend door de regeering van Herriot in 1924; aan het Protokol van Genève. Deze pogingen kwamen te vroeg. Maar een begin is opnieuw gemaakt. *Locarno* beteekent de eerste stap op weg naar overeenkomsten, die op den duur oorlogen zullen voorkomen. Locarno zal van veel verdere strekking zijn dan de scheidsrechterlijke oplossing van geschillen tusschen Engeland, Frankrijk en Duitschland alleen. Locarno schept de atmosfeer voor den wereldvrede. Voor het eerst sinds 1914 doemt de mogelijkheid op den oorlog te bannen.

Laat men gerust spreken van sektarisme in den aether, eindigde

spr. Gij die mij hoort, werkt allen mede de sekte te versterken, die de wereld wil bevrijden van nieuw oorlogsgevaar. Zulk sektarisme staat hoog en is hoogste levensdoel!"

Zo sprak dr F. M. Wibaut toen de V.A.R.A. begon. De rest van het programma werd in de krant als volgt aangekondigd:

„Het H.D.O.-orkest is bij de luisteraars niet onbekend. De deklama-trice mevr. Liesbeth Sanders—Herzberg behoeven wij ook al niet te introduceeren. Zeer velen onzer partijgenooten zullen de beste herin-neringen hebben aan schoone avonden, waarop zij van haar kunst liet genieten.

Geert Dils, de Vlaamsche minnestreel, die p.g. K. ter Laan vergezelt bij zijn cursussen over middeleeuwsche liederkunst, zal een keur van liederen zingen met begeleiding van zijn middeleeuwsch instrument, de Theorbeluit.

P.g. F. M. Wibaut, voor wien de mikrofoon geen vreemd instrument is (men denke aan zijn verkiezingsredevoeringen) zal een korte toe-spraak houden.

Het is een begin. Het voorlopig bestuur gelooft erin geslaagd te zijn er een goeden avond van te maken. En voorloopig zullen wij elken 14 dagen zoo'n avond geven.

Wij beloven echter nog meer. Wij zullen pogingen doen onze beste zangkoren, onze musici, onze eerste sprekers voor den mikrofoon te brengen. Wij beloven „De Moloch" van de A.J.C., wij beloven alge-meen-inlichtende kursussen over interessante onderwerpen, wij be-loven, dat wij onze uiterste beste zullen doen om onze avonden te maken tot het glanspunt van de week.

„Maar... dat kost allemaal geld! Meer zeggen we daar niet van... Maar denk er aan, als gij het programma van a.s. Zaterdag goed vindt!"

Zó zag dat programma eruit:

PROGRAMMA VAN DEN UITZENDAVOND OP 7 NOVEMBER.
AANVANG 8.10 N.M.

1. H.D.O.-orkest: a. Coriolan-ouverture van L. van Beethoven.
b. Eerste Arlésienne-suite van Bizet.

2. Deklamatie van Mevr. Liesbeth Sanders—Herzberg.
 - a. „De Daad” van Adama van Scheltema.
 - b. „Der vrouwen moed” van Henr. Roland Holst.
 - c. „De Eerste Mei” van Margot Vos.
3. Middeleeuwsche liederen te zingen door den minnestreel Geert Dils, met begeleiding op de Theorbeluit.
4. Toespraak van F. M. Wibaut.
5. H.D.O.-orkest: Ondine Balletmuziek van Alb. Lortzing.
6. Deklamatie van Mevr. Sanders—Herzberg.
 - a. „De vlaggen” van Marie Vos.
 - b. „Slachtveld” van Van Collem.

Slor: H.D.O.-orkest: Wiener Kinder, Wals van Joh. Strauss.

Geert Dils zal o.a. de volgende liederen zingen: Hildebrands lied, „Van Heer Halewijn”, „Het daghet in den Oosten”, „Nachttegaalken kleine”, „Scoon lieveken”, „Meideke jong, mijn maagdeken teer”, „Nu zijt willecome”, „Het Deezeke”, „Driekoningslied”, „Des winters als het regent”, „Daar zat een sneeuw wit vogeltje”, „k Kwam lestmaal door een groene wei”, „Zeg kwezelken, wilde gij dansen.”

De redactie van „Het Volk” stuurde haar muziekredacteur Paul F. Sanders naar de studio om van die eerste uitzending een beoordeling te schrijven. Dat was dus de eerste radio-critiek-in-de-krant, die in Nederland verscheen, (al zou de criticus in *onze* dagen de uitzending aan de *luidspreker* beoordelen in plaats van voor de microfoon.) Maar Sanders' beoordeling is te aardig om haar niet in haar geheel over te nemen, want zij geeft ook een denkbeeld van de *indruk*, die radio toen in 1925 op nog niet verwende radio-luisteraars maakte:

HUN EERSTE UITZENDAVOND

„Het is een avond van zeldzaam grote ontroering geweest voor de enkelen, die aan deze uitzendavond der jonge Vereniging van Arbeiders-Radio-Amateurs deelnamen en haar als belangstellenden aan deze zijde van de mikrofoon medemaakten. Een half uur tevoren kwamen wij met p.g. Zwertbroek, de sekretaris der vereniging, die als „omroeper” zou fungeren, de luit-zanger Geert Dils en de deklamatrice Liesbeth Sanders—Herzberg in het gebouw der Nederl. Fabriek van Seintoestellen te Hilversum, waar het uitzendstation der

Ter gelegenheid van het 5-jarig bestaan der federatie Rotterdam van de V.A.R.A. werd deze foto gemaakt; het is een historische foto. Staande: Arend de Vries; links van hem zittend: wijlen G. Bernard (oud-secretaris der federatie) en I. Paasse, thans voorzitter der federatie en lid van het Hoofdbestuur.

*Arie Pleysier,
vele jaren omroep-secretaris der
V.A.R.A.*

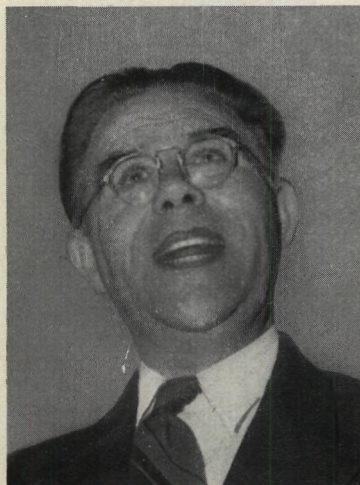
Willem van Cappellen.

*S. S. Lantinga,
de vriend van stedeling en plattelander,
dokter voor zieke en gezonde planten.*

*„... en dan neemt U een eitje en dat
laat U goed hard koken.”
Kok P. J. Kers Jr.*

*„Vragen staat vrij”, zegt Henk van
Laar en hij beantwoordt alle vragen op
Woensdagmiddag.*

*Mevr. Leida Hulscher,
leidster van de koortjes „De Merels” en
„De Krekels”.*

H(ilversumsche) D(raadlooze) O(mroep) is gevestigd. In de uitzendkamer, fleurig van kleur, met dikke tapijten behangen, die de klank dof maken en alle resonans uit het geluid wegnemen, stond de onaanzienlike opnemer opgesteld: een standaardje met wat draden, de mikrofoon en een klein rood lampje, dat brandt, als de opnemer buiten werking is gesteld. Het is zo nuchter en eenvoudig dat toestelletje, en toch zo geheimzinnig, dat we er stil van waren, ook toen het niet nodig was. Daar achter immers, ergens en overal zaten de duizenden, tienduizenden wellicht, die op onze uitzending wachtten. Zouden het er velen zijn? Hoe zullen ze het programma van deze avond opnemen? Wie van de eigen vrienden zullen bij de luisteraars zijn? Wij zullen allemaal, zoals we daar zaten te wachten op het teken dat er begonnen kon worden, hetzelfde hebben gedacht. Het stemde ons gelijkelijk ernstig, tot een onzer de opmerking maakte, dat het wel een krematorium leek. Toen durfden we te lachen...

Het H.D.O.-orkest kwam binnen. Het was ruim acht uur. De Hilversumse omroeper wenkte om stilte, het rode lampje ging uit, en we hoorden hem de luistervinken goeden avond wensen en mededelen, dat deze avond was afgestaan aan de Ver. van Arbeiders-Radio-Amateurs, wier uitzending buiten de verantwoordelijkheid der H.D.O. zou geschieden. Zwertbroek nam zijn taak over, hield een korte inleiding, deelde het programma nog eens mede, en daarna zette het orkest de Coriolan-ouverture van Beethoven in...

Ik zat hier niet als kritikus en mijn zinnen stonden waarachtig niet naar kritiek. Ik geloof, dat het orkest mooi speelde, ik weet het niet. Mijn gedachten gingen op de tonen der muziek mede de aether in, naar de bekende en onbekende vrienden, de kameraden in alle uithoeken van het land, en die daarbuiten, welke misschien mede zouden luisteren. Hoevelen van hen, in afgelegen plaatsen, hadden vóór de radio misschien nooit een werk van Beethoven, nooit een orkestwerk gehoord? Natuurlijk, de weergave is nog niet volmaakt. Maar dagelijks wordt aan de verbetering der techniek gewerkt. En dan zullen de kulturele mogelijkheden onbegrensd zijn. Ik heb dat nooit zo beseft als op dit ogenblik.

Nog dieper werd die ontroering, toen de deklamatrice de gedichten ging zeggen; de gedichten van onze eigen dichters, van Scheltema,

van Margot en Marie Vos, van Henr. Roland Holst en Van Collem. De muziek is na het horen vervluchtigd tot een nieuwe uitvoering. Maar wie zich door het luisteren naar de gedichten nader tot ze voelt aangetrokken, kan de bundels kopen, de gedichten nalezen. Nooit spraken de dichters zo tot een onbegrensd gehoor. Hier stonden wellicht inderdaad „de rode benden” te luisteren naar de woorden, die Margot Vos in haar „De eerste Mei” tot hen richtte. Hier was haar oproep tot de kameraden levend geworden.

Na de ernst kwam de ontspanning. De Vlaamse minstreel Dils zong zijn middeleeuwse balladen en zijn leutige volksliedjes. En toen was wethouder Wibaut uit Amsterdam aangekomen en begon kort na negen uur zijn causerie over de mogelijkheden der radio en der eigen uitzendavonden, waarover men elders in dit blad een uitvoerig verslag kan vinden. Een onderhoudende rede, die langzaam overging in een ernstig betoog en een diep uit het hart wellend vermaanwoord tot allen, die de wereld willen helpen bevrijden van een nieuw oorlogsgevaar.

Zo werd het programma van deze eerste uitzendavond der jonge vereniging ten uitvoer gebracht. De medewerkers waren ten volle doordrongen van het gewicht van hun taak, van de ontzaglijke omvang die het hier begonnen werk kan krijgen en de onoverzienbare culturele betekenis, die de radio kan hebben voor de arbeiders van ergens en overal.

Wat mij in de uitzending nog in het bijzonder trof, was het feit, dat het mikrofoon in het minst niet ontnuchterend werkte, maar de gedachte aan een onbegrensd groot gehoor de uitzenders integendeel tot de beste prestatie opzweepte, terwijl het ontbreken van elke afleiding hen bovendien tot de grootste konsentrasie op het werk zelf in staat stelt. De wijze van weergave, dit zei ik reeds, is nog niet ideaal, en de suggestie, uitgaande van het persoonlijk kontakt met de sprekers en kunstenaars, zal te allen tijde boven de radio-bemiddeling gesteld moeten worden. Maar deze overweging vermindert de betekenis van dit feit niet.

Het woord is tans aan de luisteraars, wier mededeling omtrent hun indrukken van deze avond voor verdere uitzendpogingen van het grootste belang is.”

PAUL F. SANDERS.

Zo was de V.A.R.A. haar levensreis begonnen. Ze had de wind mee. Niet zo snel als het N.V.V. had gedaan, maar toch vrij spoedig, benoemde ook het bestuur van de toenmalige S.D.A.P. een contactman in het V.A.R.A.-bestuur: A. B. Kleerekoper, die er trots op was, dat hij van techniek geen verstand had, maar een ijverig en toegewijd hoofdbestuurder is geweest, die menig keer met raad en daad de omroep ter zijde heeft gestaan.

De Engelse schrijver H. G. Wells heeft een boek geschreven, dat de titel draagt: „De tijd-machine”. Het grond-idee van die fantastische roman is, dat „tijd” een afmeting is, zoals lengte, breedte en hoogte. Wij mensen, die geboren zijn in een wereld van drie afmetingen, (lengte, breedte en hoogte), beschikken over de organen en zintuigen om langs elk van die drie afstanden te reizen. We kunnen onze huiskamer in de breedte gaan bewandelen; en in de lengte. Als we een laddertje nemen, kunnen we ook in de derde afmeting reizen, nl. in de hoogte. Maar met de tijdmachine van Wells (zo wordt in het boek verteld) kan een mens ook „in de tijd reizen”. Hij schakelt de machine in, en floep, hij is terug in de zestiende eeuw. Hij stopt, stapt uit en ziet hoe de Watergeuzen Den Briel veroveren. Erg fantastisch? Och, de moderne wijsbegeerte aanvaardt „tijd” als vierde afmeting; en stoutmoedige denkers hebben zelfs de mogelijkheid geopperd, dat er niet minder dan zeven afmetingen bestaan...

De tijdmachine!

Stel u voor, lezer, dat wij kinderen van 1950 zo een machientje tot onze beschikking hebben. En dat we het gaan gebruiken om „terug” te reizen in de geschiedenis van de V.A.R.A. We stappen in, u en ik, lezer. Zachtjes begint de motor te brommen, we halen een hefboom over, het suist eventjes in onze oren en dan staat de machine weer stil.

We stappen uit... vóór hotel „Parkzicht” in Amsterdam.

De kalender bij de portier wijst: *1 November 1925*. We zijn precies vijf en twintig jaar in de tijd teruggereisd.

Op de toonbank in „Parkzicht” liggen de kranten van gisteravond.

In Amsterdam is een proces aan de gang tegen een aannemer, die zijn compagnon vermoord en daarna onder een laag cement van een huis aan de Overtoom verborgen heeft.

In Nederland regeert het eerste kabinet Colijn, dat juist bezig is de nek te breken over het gezantschap bij de Paus.

De S.D.A.P. heeft in September een nieuwe voorzitter van de Kamerfractie zien optreden, ir J. W. Albarda.

Voorzitter van het N.V.V. is R. Stenhuis.

Duitsland herstelt zich van de slagen, die de wereldoorlog over land en volk hebben gebracht.

De Republiek van Weimar is democratisch; men glimlacht in Duitsland meewarig, omdat ergens in München een halve idioot redevoeringen houdt, waarvan niemand iets begrijpt; Adolf Hitler heet die kletskaus.

In de Amsterdamse toneelwereld wekt het stuk „Blanke Ballast” grote sensatie.

In Rotterdam staken de metaalbewerkers bij Piet Smit Jr en Wilton.

De wereld verheugt zich in een periode van bloei, de productie stijgt allerwege.

Een systeem om goederen te kopen en te betalen heeft grote opgang gemaakt, het heet „betaal uit uw inkomen” of te wel „op afbetaling” en de geleerde professoren hebben uitgerekend, dat door dit systeem de wereld nooit meer door een crisis of werkloosheid, laat staan door een oorlog, zal worden geteisterd.

In Genève floreert, oreert en confereert de Volkenbond, iedereen gelooft onvoorwaardelijk in de collectieve veiligheid en de gedachte van ontwapening telt veel voorstanders...

Dat alles staat in de kranten in de portiersloge van „Parkzicht”. Maar we hebben geen tijd tot verder lezen. We gaan de trap op, naar de kleine zaal, waar de V.A.R.A. wordt opgericht. We treden binnen... wij kinderen van 1950 in een gezelschap van mensen, die niet weten wat er in de komende vijf en twintig jaar zal gaan gebeuren. Maar wij, (gij en ik, lezer!) weten het wèl. Want wij hebben de beschikking over de tijdmachine. Wat de mensen in die vergadering nog niet *kunnen* weten, dat kunnen wij nooit meer *vergeten*.

Heeft u deze fantastische veronderstelling gevolgd, lezer? Dan gaan we verder.

Veronderstel, dat u in die vergadering het woord vroeg en dat u daar zou zeggen:

„Meneer de voorzitter, partijgenoten. Op een manier die ik niet nader kan verklaren, is *mij* geopenbaard hoe de radio zich in de komende vijf en twintig jaar zal gaan ontwikkelen. Gij kunt niet in de toekomst zien, maar voor mij is de toekomst even helder als het heden. De tijd zal komen, dat slechts weinig mensen hun toestellen nog zelf in elkander prutsen. De tijd komt, dat de toestellen zo klein zullen zijn, dat ze niet veel meer ruimte in beslag nemen dan een kistje sigaren-van-honderd — dat een toestel met vier lampen niets bijzonders zal zijn — dat men van 's morgens zeven tot 's avonds twaalf uur aan één stuk een radioprogramma zal beluisteren — dat in Amerika de beroemdste artisten zullen *vechten* om een kans te krijgen tegen vorstelijke honoraria voor de microfoon op te treden — dat ge met een onverschillige beweging van uw hand zult luisteren naar ochtendmuziek uit New York, middagmuziek uit Australië en avondmuziek uit Zuid-Afrika — dat ge midden op zee de telefoon van de haak kunt nemen en een gesprek zult kunnen voeren met uw kantoor — dat er radio zal zijn in de auto's in de Sahara, in de zeilbootjes op de Friese meren en in igloe's van de Eskimo's op Groenland — ja, meneer de voorzitter, over vijf en twintig jaar zullen duizenden mensen reeds een toestel bezitten waarmee ze kunnen *zien*, (ik zeg: *zien*, meneer de voorzitter, en niet: horen), waarmee ze zullen kunnen *zien* wat er op vele honderden kilometers verder gebeurt... En de V.A.R.A. zal hard op weg zijn naar het twee honderd vijftig duizendste lid...”

Laat ik maar ophouden met mijn fantasie, lezer. Als u of ik in die vergadering in „Parkzicht” zou hebben voorspeld, dat de radio binnen een kwart eeuw ons gehele leven ingrijpend zou veranderen — men zou het niet hebben geloofd. En daar in „Parkzicht” waren toch de mensen bij elkander, die zich de ontdekkers van het nieuwe werelddeel „Radio” mochten heten!

„Ga nou... vertel je verhaaltjes ergens anders”, zouden ze hebben gezegd.

Niet dat de mensen van 1925 zulke ongelovige ontkenners van de mogelijkheden der moderne techniek waren. Integendeel!

Hun generatie plukte de vruchten van de samenwerking tussen het industriële kapitalisme en de moderne natuurkunde. Zij waren

geboren in een tijdperk der geschiedenis, waarin de mensen geloofden, dat de moderne technische wetenschap alle aardse problemen kon oplossen (en alle on-aardse problemen kon weg-redeneren). In hun jeugd hadden ze Jules Verne verslonden. Met kapitein Nemo hadden ze twintig duizend mijl onder zee gevaren. Met Robur de Veroveraar het luchtruim doorkliefd. Met het monsterkanon van Staalstad de aarde uit haar voegen gelicht en de loop der jaargetijden veranderd. Met Hector Servadek het binnenste der aarde doorvorst. En met Phileass Fogg en zijn huisknecht Passepartout waren ze in tachtig dagen om de wereld getrokken.

Al die jongensdromen (die oorspronkelijk voor grote mensen zijn geschreven) had de moderne wetenschap tot werkelijkheid gemaakt. Onderzeeërs, Zeppelins, vliegmachines, Dikke Bertha's en bliksem-snelle wereldreizigers waren deel van hun levende wereld.

Maar een radio? Jules Verne had er nooit van gedroomd. Alleen Bellamy heeft er in *Het jaar twee duizend* op gezinspeeld ... Een radio was zelfs voor de „ingewijden” in „Parkzicht” een vreemde gast.

Nederland van 1925 had tijd nodig om te wennen.

Maar toen men eenmaal gewend was, ging 't zeer snel.

Toen men het vijfjarig jubileum van de V.A.R.A. vierde, telde de organisatie reeds honderdduizend leden en men vond dat aantal te recht een prestatie van belang. Twintig duizend leden gemiddeld per jaar er bij... zoveel komen tegenwoordig *in drie maanden* binnen en dan zegt men in Hilversum nog: „Nou, het is dit kwartaal maar gewoontjes aan.”

De Nederlanders moesten in 1925 de weg naar de radio nog leren vinden. Maar de leiding van de omroep (niet alleen die van de V.A.R.A.) had van het programma-werk ook nog vrijwel alles te leren. Er was geen school waar het vak „programma-bouw” werd onderwezen. Met vallen en opstaan, en altijd langs de weg der proefondervindelijkheid, moest men ontdekken wat nu toch eigenlijk de kenmerkende eigenschappen van een microfoon zijn, met welke de kunstenaar en de omroepleiding rekening hebben te houden. Trouwens van studio-inrichting, van telefoonlijnen-techniek en dergelijk spul wist men ook nog slechts weinig, om het nu maar voorzichtig uit te drukken.

De eerste tijden heeft de V.A.R.A. van verschillende „studio's” uitgezonden. De titel „studio” klonk bår gewichtig, maar de werkelijkheid hield niet over. Het was o.a. een kamer in de „Cinema Royal” aan de Nieuwendijk in Amsterdam, waar de muziekbibliotheek van het Cinema-orkest was opgeborgen; een pijpenla achter Hotel „Du Commerce” in Hilversum; de studio van de Seintoestellenfabriek in Hilversum, en de zolder van het N.V.-huis in Utrecht. Dat waren de eerste „studio's”.

Het vertrek van de „Cinema Royal” op de Nieuwendijk in Amsterdam werd een van de eerste V.A.R.A.-studio's, omdat die bioscoop een groot orgel rijk was. Orgelmuziek was toen, evenals nu, bij de luisteraars zeer in trek. De sentimentele „zwiktonen” van dat instrument vormen voor velen puur muzikaal genot. Bovendien was zo een orgel-uitzending voor de jonge omroep een betrekkelijk goedkope bezigheid, terwijl het klankvolume en de veelheid der stemmen niet verried, dat het eigenlijk een uitzending op een koopje was. De eerste organist, die voor de V.A.R.A. optrad, was Pierre Palla, die toen het orgel in het Tuschinski-theater in Amsterdam bespeelde. In die uitzending begeleidde hij Max Tak, die voor de V.A.R.A. viool speelde. Maar toen de concurrentie de V.A.R.A. de weg naar het Tuschinski-orgel versperde, werd een aanbod van de heer Jac. Veerman, directeur van de Cinema Royal gretig aanvaard:

„Jullie kunt op mijn orgel rekenen... en ook op mijn organist.”

Die organist heette Johan Jong.

Niet alleen op het Royal orgel, ook op het Royal orkest kon de V.A.R.A. zo nodig een beroep doen. De dirigent van het orkest heette Hugo de Groot. De concerten onder zijn directie werden al spoedig populair; en Hugo de Groot, die de nadering van de geluidsfilm niet zonder zorg tegemoet zag, omdat hij vreesde, dat daardoor de bioscoop-orkesten overbodig zouden worden — Hugo de Groot beet zich hoe langer hoe meer in het radio-werk vast. Hij werd via de Cinema-Royal-uitzendingen later dirigent van het V.A.R.A.-omroep-orkest, dat in zijn tijd het beste en populairste orkest was.

In de kamer van de Cinema Royal, die de V.A.R.A. met veel bravour haar „studio” noemde, hebben zich heel wat spannende en dikwijls vermakelijke incidenten voorgedaan, waarvan de luisteraar, als hij

thuis bij zijn luidsprekertje zat, geen flauw vermoeden kon hebben.

Die studio stelde menig interessant probleem aan de orde. Om kwart over negen liep namelijk de eerste voorstelling van de bioscoop uit, en de weg van de bezoekers van de galerij, naar buiten, voerde over een trap met ijzeren tree-randen, die boven en langs „de studio” liep. Prompt kwart over negen klonk dan ook altijd het doffe geluid van honderden bezoekers op die trap — het was alsof een regiment cavalerie ten aanval oprukte. Al was de microfoon in die dagen nog niet zo gevoelig als tegenwoordig, het geluid van zo een kleine duizend hosseklossende mannenlaarzen en hippeltrippelende damesschoentjes kwam in de microfoon en werd... uitgezonden. Het was géén gehoor.

Daar moest iets op gevonden worden.

De eerste V.A.R.A.-programma's op de Zaterdagavonden vertonen omstreeks kwart over negen dan ook altijd hetzelfde nummertje: *gramfoonmuziek tot half tien*. Dan konden de jongelui op de trappen net zoveel lawaai maken als ze wilden, maar het land hoorde er niks van.

De studio achter bij „Commerce”, een café in Hilversum, stelde weer andere eisen. De studio was een langgerekte ruimte en vlak er naast was de gelagkamer, waar een juweel van een biljarttafel stond, die altijd druk bezet was. Menig keer kon men, tussen de uitzendingen door, het geluid van de klotsende biljartballen horen en het hele land hoorde het geluid. Er gaat een verhaal (waarvan de waarheid niet onomstotelijk vaststaat), dat tijdens een V.A.R.A.-uitzending de deur tussen studio en gelagkamer plotseling openging, juist toen een van de biljarters riep:

„Je kunt 'm het beste over de rooie spelen”... waarop de andere speler moet hebben geantwoord:

„Bemoei je d'r niet mee, ik speel hem over de lange band.”

...En al deze woorden zouden eveneens door de radio zijn uitgezonden, zo luidt althans dat verhaal.

Maar de volgende geschiedenis staat wel onomstotelijk vast.

Bij een radio-studio behoren verschillende versterkers. Die staan in de moderne studio's tegenwoordig in aparte geluiddichte vertrekken opgesteld, maar van zulke geraffineerdheden wist men destijds nog niets. Als de V.A.R.A. die studio naast de gelagkamer met

het biljart gebruikte, stonden de versterkers in een klein hokje, naast-aan. Vlak tegen dat hokje aan bevonden zich de toiletten van het café! Zolang de V.A.R.A. uitzond, werd het gebruik van deze private gelegenheden tot het uiterste minimum beperkt, maar hoe ijverig caféhouder en omroeper ook opletten, het kwam toch nog wel eens voor, dat men een bezoeker van het café tot de ruimte naast de „versterkerkamer” moest toe laten. Wel, om het maar meteen te zeggen, dan was „het geluid van de ketting” via de microfoon hoorbaar van Roodeschool tot Maastricht...

Trouwens, storende geluiden, die van buiten de studio binnendrongen, vormden in die dagen een der grootste zorgen van de programmaleiding. Dat vertrek van de Cinema Royal, waarvan straks al iets werd verteld, had een raam en een deur, uitkomende op de Dirk van Hasseltsteeg (een zijstraatje van de Nieuwendijk). Prompt elke Zondagmorgen omstreeks een uur of tien placht een koopman met een kar volgeladen met zure uitjes, zure augurken, leverbeuling in azijn (die Amsterdammers „flauwe kul” noemen) en dergelijke lekkernijen, de steeg door te komen.

Geheel in Amsterdamse stijl placht die koopman dan te brullen:
„Lekkere flauwe kul... hier moet je zijn voor de beste flauwe kul...”

... en als de programmaleiding niet duchtig oppaste, kwam het geluid van de koopman door de vensters en de deur, in de microfoon en zo tussen de uitzendingen. Nu kon men in die dagen veel storende geluiden verdragen, maar het is toch wel een tikje tè gek, wanneer de luisteraars horen hoe een geachte radiospreker geïnterrupteerd wordt door de kreet:

„Hier moet je zijn voor de beste flauwe kul...”

... en de programmaleiding zon dus op middelen om deze koopman het zwijgen op te leggen.

Die taak viel Jan Willem Lebon ten deel. Hij mag zich er dus op beroemen, de eerste radio-censor te zijn geweest, en de zuurman van de Dirk van Hasseltsteeg is de eerste Nederlander, die radio-censuur heeft ondergaan. De censuur van Lebon was echter hoogst oorspronkelijk van vorm en voor de koopman beslist niet onaangenaam.

Als Lebon het geroep van de koopman in de verte hoorde, stoomde hij naar buiten, rende naar de kar toe en zei:

„Hier heb je een gulden ... en doe me nou een plezier en begin pas weer te roepen, als je op de Nieuwendijk bent.”

Elke week kwam de koopman trouw zijn honderd centen halen. Zwijggeld.

Op een Zaterdagavond gebeurde het, dat een troep Amsterdamse joggies in de Dirk van Hasseltsteeg vóór de V.A.R.A.-studio aan het spelen waren. Bok-sta-vast, of een dergelijk luidruchtig spel. Een herrie, dat ze maakten.

Jan Lebon, die overal voor opdraaide, naar buiten!

„Hier jongens, hier heb jullie elk een dubbeltje en ga nou alsjeblieft ergens anders spelen.”

De jongens gingen weg, maar het duurde geen week of de jongens in de buurt zeiden tegen elkaar:

„Jô, als je in de steeg gaat spelen, krijg je dubbeltjes.”

De volgende Zaterdagavond waren er veel meer jongens, die herrie maakten. En die waren met geen dubbeltjes tevreden. *Kwartjes* moesten ze hebben, anders gingen ze niet weg.

Toen heeft Jan Lebon een politie-agent laten komen ...

Dit waren nochtans problemen van betrekkelijk weinig belang, vergeleken bij de vraagstukken, die de toenmalige stand van de lijntechniek aan de V.A.R.A. ter oplossing gaf.

Als er tegenwoordig een radio-uitzending plaatsvindt, is de studio steevast door middel van minstens twee telefoonlijnen met de zender verbonden. Men heeft thans een lijn, die de microfoon met de zender verbindt, maar daarnevens heeft men tegenwoordig minstens nog een lijn, een zogenaamde spreeklijn. Want tijdens de uitzendingen is er een regelmatig „spreekcontact” nodig tussen de mensen, die aan de microfoon en de versterkers hun taak vervullen, met de mensen aan de zender. Bovendien luistert men op een „gewoon” toestel mee om te horen of er van de uitzending „iets terug” komt.

In die beginjaren was men echter aan dergelijke geraffineerde en dure gewoonten nog niet toe. Men had één telefoonlijn en daarmee uit.

Jan Willem Lebon heeft vele malen de geschiedenis verteld van een uitzending uit „de studio” op de zolder van het N.V.-huis in Utrecht. Er was maar één telefoonlijn, natuurlijk. En er was geen

radiotoestel om mee te luisteren. Die lijn liep van de zolder naar een portiersloge beneden in het N.V.-huis. Het was de gewone telefoonlijn, die, als er uitzending was, met een „klepeltje” naar boven omgeschakeld was. Stond het klepeltje omlaag, dan kon men uit de portiersloge met de stad telefoneren.

De uitzending die avond was al een tijdje aan de gang, toen Lebon van de zolder naar de portiersloge afdaalde.

„Ik had een raar voorgevoel”, vertelt hij, „dat er iets niet in orde was... en werkelijk, net dat ik bij het portiershokje kom, zie ik een vent de deur van het hokje uitkomen.”

„U bent toch niet met uw handen aan dat klepeltje geweest?” vroeg ik hem.

„Welnee”, zegt die vent met een onschuldig gezicht, „waarom zou ik?”

„Gerust was ik er niet op”, vertelt Lebon, „maar ik kon die vent toch moeilijk in zijn gezicht voor leugenaar uitschelden. Enfin, ik ging de straat op, vond een andere telefoon, belde links en rechts naar kennissen, van wie ik wist, dat ze een radiotoestel hadden en na een goede tien minuten hoorde ik het nieuws: de vent had toch het klepeltje naar beneden gehaald en daarmee de verbinding verbroken. De luisteraars in het land hadden al tien minuten lang niks gehoord... en de artisten hadden al die tijd voor tjoema gespeeld.”

Zo een incident werd dan als „een technische storing” verklaard en men nam met die term genoegen, want de luisteraars stelden in die dagen geen hoge eisen.

Hoge eisen stelden wel de geachte redevoerders, die bij tijd en wijle voor de microfoon staaltjes van hun welsprekendheid ten beste kwamen geven. Niet, dat ze veel honorarium vroegen; de geldelijke beloning voor hun gebabbel was meestal nul komma nul, of in elk geval een bedrag, dat het nulpunt zeer dicht nabij kwam. Maar ze stelden hoge eisen wat betreft de *spreektijd*, die hun zou worden toegemeten. Een lezing, die niet minstens een half uur duurde, mocht geen naam hebben. En hoe belangrijker de positie, die de geachte spreker-van-hedenavond innam, des te langer wenste hij de microfoon in beslag te nemen. Hij kon met het oog op zijn positie niet kort zijn. Er waren zeer vooraanstaande lieden, die het bestaan hadden om voor

de microfoon een lezing te houden van minstens anderhalf uur...

Levinus van Looi, die behalve voorzitter, de eerste tijd met Lebon en Zwertbroek ook nog wel eens voor omroeper speelde, vertelt daarvan de volgende geschiedenis:

„De toenmalige voorzitter van het N.V.V., Roel Stenhuis, zou voor de V.A.R.A. een rede houden. „Anderhalf uur heb ik nodig”, had Stenhuis gezegd. Na lang loven en bieden werden we het met elkander eens, dat hij zijn speech tot drie kwartier zou beperken. „Denk er om”, zei ik tegen hem, „achter jou komt een violist, die niet kan wachten... drie kwartier en geen minuut langer.” Stenhuis kwam in het benauwde spreekcelletje aan het woord... en hij praatte... en hij praatte... Het werd warm en hij deed zijn jasje uit... en hij praatte maar door... hij deed zijn boordje los en zijn stropdas af... en hij praatte maar door. De drie kwartier waren om en het einde van de speech was nog lang niet in zicht. Toen kwam een gedeelte, dat best voor het slot van de rede kon doorgaan... ik heb met angst in het hart de knop omgedraaid en de violist beduid, dat hij kon beginnen. De violist speelde en Stenhuis praatte nog steeds... maar de microfoon was dicht, zodat hij de enige was, die van zijn welsprekendheid genoot. Wel, de speech heeft zeventig minuten geduurd. En pas weken later heeft Stenhuis bemerkt wat er gebeurd was, want iemand zei toen tegen hem: „Je hebt voor de V.A.R.A. een goeie speech gehouden en het beste was, *dat hij deze keer zo kort was...*”

Van al deze zorgen en zorgjes bemerkten de luisteraars in het land niet zo heel veel, behalve wanneer de uitzending wegens een „technische storing” weer eens voor een minuut of tien werd onderbroken. De luisteraars begonnen gaandeweg de radio-stemmen goed te kennen. De eerste groei ging zich merkbaar maken van wat later is geworden: een verheerlijking der radio-persoonlijkheden, die niet ongelijk is aan de adoratie van filmartisten. De luisteraars begonnen kritischer te worden — dat had ook zijn onaangename gevolgen.

Jan Lebon (hij vertelt het verhaal zelf, dus er schuilt geen zieltje hatelijkheid in, wanneer het hier wordt verder verteld) Jan Lebon was met vakantie in Bergen Binnen en logeerde in het toenmalige pension „Reigershoek”. Hij zat op een avond bescheiden in een hoekje van de conversatiezaal, toen een paar gasten aan zijn tafeltje een gesprek

over de radio begonnen. Ze wisten niet, dat Lebon „aan de V.A.R.A.” was.

„Nou”, zei een van de gasten, „ik vind de V.A.R.A.-uitzendingen wel goed... alleen, die ene omroeper, die Lebon, is verschrikkelijk.”

In Den Haag hadden de mensen van de Posterijen in die dagen een toneelvereniging „Onder Ons”, waarvan een zekere Willem van Cappellen regisseur was. Van Cappellen trad ook op als voordrachts-kunstenaar. „De kruissprook” van Multatuli was een van zijn glansnummers, en ook de „Brand in de Jonge Jan” van Heyermans, waarin hij in zijn eentje de zeven rollen speelde.

„De Brand” moest natuurlijk ook voor de microfoon worden opgevoerd. Dat gebeurde in het studio-vertrek achter het café in Hilversum, waar de versterkers zo bedenkelijk dicht bij de toiletten waren opgesteld. Van Cappellen „bracht” de Jonge Jan. Twintig minuten was hij al aan de gang, toen er boodschappen binnen kwamen, dat de telefoonverbinding weer eens niet in orde was; de luisteraars in het land hoorden niets. Enfin, de lijn werd hersteld en Van Cappellen begon met mannenmoed opnieuw het verhaal te spelen van Ansingh Arend en hoe de brand in de Jonge Jan was ontstaan. Toen de uitzending geëindigd was, ging de telefoon. De heer W. Vogt van de Hilversumse Draadloze Omroep (de H.D.O., waar later de A.N.R.O. en nog later de A.V.R.O. uit geboren werd), was aan de lijn om belangstellend te informeren of het inderdaad waar was, dat al die rollen door een en dezelfde stem waren gespeeld. Het was waar. En Van Cappellen kreeg toen prompt het aanbod om bij de omroep van de heer Vogt in dienst te komen. Salaris: vele duizenden gulden per jaar.

Van Cappellen praatte er over met Lebon. Die zei:

„De V.A.R.A. kan je met geen mogelijkheid meer bieden dan de helft van wat Vogt je biedt en dan nog zal ik grijze haren krijgen om het geld bij elkaar te harken.”

„Dan blijf ik bij de V.A.R.A., niet om jou grijze haren te bezorgen, maar omdat Vogt zijn lapjes van duizend me gestolen kunnen worden”, zei Willem, „geld is niet alles..., de V.A.R.A. is voor mij geen handelszaakje, maar een ideaal, en ik hoor nou eenmaal bij de socialisten... eigen is eigen en vreemd is maar vreemd.”

DERDE HOOFDSTUK *waarin Karel van Veen (eindelijk) weer aan het woord komt, om te vertellen hoe hij in de rimboe van het vaderlandse platteland de stoot geeft tot de verbreiding van cultuur en kunst onder zijn soort-, tijd- en partijgenoten.*

Een paar maanden luister ik met het kristalontvangertje, dat ik van die partijgenoot te leen heb, en ik vind het enorm gezellig, maar Kee (dat is mijn vrouw) wordt er kribbig van en ze zegt, dat ze niet begrijpt hoe een man als ik zo een stuk egoïst kan zijn. Dat zit maar de hele avond met die stopnaald op dat stuk kristal te krabben (zegt ze) en dat hannest steeds maar met zo'n mal ding van een koptelefoon op zijn oren, en als ze tegen me praat, krijgt ze geen boe en geen ba, omdat ik mijn bloedeigen vrouw verwaarloos voor Hilversum. In elk huwelijk is er wel eens wat tussen man en vrouw, dus ik neem Kee's woorden niet al te tragisch, omdat ik denk, dat ze vanzelf wel in een beter humeur zal komen en als je kwaad op elkaar bent geweest, is het weer goed worden lang niet ongezellig. Ik probeer dus heel gemoedelijk haar aan het verstand te brengen, dat een man in deze slechte wereld heel wat erger dingen kan doen dan naar de radio luisteren; hij kan aan de drank zijn (zeg ik) of zijn weekloon verdobbelen, en zijn vrouw en achttien kinderen uit bedelen sturen, of hij kan in slecht gezelschap verkeren, maar wat ik ook praat, ik krijg Kee niet meer in haar Zondagse humeur. Een zeurende vrouw knaagt aan mijn gemoedsrust, want je kunt als man wel tegen je zelf zeggen: 'trek je er niks van aan en laat haar maar kletsen', maar op de lange duur hou je dat toch ook niet vol en wat schiet ik dus met die gemoedelijkheid op? Niets! Ik ben een beetje kriegel en Kee wordt daardoor nog humeuriger dan ze al is. Maar waarom Kee steeds zo sikkeneurig is, dáár kan ik maar niet achter komen.

Op een avond is er een vergadering van de Bouwarbeidersbond, waarvan ik als timmerman lid ben, en als ik laat thuis kom, brandt er nog licht in de huiskamer, wat me verwondert, omdat Kee van het boerenland komt en nog maar steeds niet kan wennen aan de stadse manier van laat naar bed gaan.

Ik ga de trap op, en denk bij me zelf: „Wat zal er aan de hand zijn?” en als ik de huiskamerdeur openmaak, weet ik het. Kee zit met de koptelefoon op haar hoofd en ze is zo verdiept in wat ze hoort, dat ze niet eens merkt, dat ik binnenkom. Als ik tegen haar „Goeden avond” zeg, schrikt ze en ik krijg opnieuw de wind van voren. Ze vindt het geen manier van me (zegt ze) om zo plotseling de kamer binnen te komen, ze had van de schrik wel een ongeluk kunnen krijgen en ik hoef haar niet wijs te maken (zegt ze), dat ik niet met opzet zo zachtjes naderbij ben geslopen, want ik heb de laatste tijd toch al zo een chagrijnige bui; en het ergste is, dat ik haar stoor in een mooi concert, gluiper, die ik ben.

Er gaat me opeens een licht op. Stom dat ik daar nu pas op kom! Kee is net zo verzot op de radio als ik en ik heb er niks van gemerkt. In plaats dat ze zoiets tegen haar man zegt, weet ze niet anders te doen dan te fitten als ik zelf luister. Het is met dat geleende kristalletje namelijk zó gesteld: er kan maar één mens tegelijk naar luisteren. Voor twee koptelefoons is het ding te zwak. Zo is die vrouw van mij nou gebouwd: niks zeggen van wat ze eigenlijk wil en ondertussen op haar eigen man hakken, omdat die luistert, terwijl zij van de muziek wil mee-profiteren, maar dat niet kan.

Ik ben er vertederd van.

„Weet je wat je doet”, zeg ik tegen haar, „ik ben erg moe van die vergadering en ik ga maar vast naar bed. Als *jij* nog wat wil blijven zitten luisteren, ga gerust je gang... wacht, ik zal de afstemming heel scherp voor je in orde maken.”

Kee kijkt me aan en aan haar gezicht kan ik zien, dat haar kwade bui niet meer bestaat, ja, dat ze zelfs opeens een zonnig humeur heeft gekregen. Ze zegt:

„Je bent nog altijd net zo een malle ingebeelde jongen als vóór ons trouwen...”

Nou als Kee uit dat vaatje begint te tappen, dan weet ik zeker,

dat ze een achttien karaats gouden humeur heeft. En Kee gaat verder:

„Jij wil mij leren hoe je de afstemming in orde moet maken... dat kan ik beter dan jij... of denk je misschien, dat ik dat toestel overdag voor spek en bonen daar laat staan, als jij naar je werk bent. Ik luister overdag.”

Daar heb je het: al die maanden luistert Kee achter de rug van haar eigen man overdag naar de radio en mij zegt ze er geen woord over; en de kinderen (we hebben er twee, een jongen van vijf en een meisje van drie en een half) zeggen natuurlijk ook niks, en als ik 's avonds in mijn eentje zit te luisteren, heeft ze dubbel de duvel in, één keer op mij en één keer op haar zelf.

De volgende dag in schafttijd loop ik bij een radiowinkel binnen en vraag aan die Marconi achter de toonbank of er niks op te verzinnen is, dat Kee en ik in het vervolg samen op één kristalletje luisteren.

„Het is een moeilijk probleem”, zegt de professor geheimzinnig, en hij probeert me een doos te verkopen met onderdelen, waarvan de grootste sufferd zelf een toestel kan bouwen, volgens zijn zeggen dan altijd. Maar ik vlieg er niet in, want mijn timmermanshanden staan niet naar al die fijne schroefjes en moertjes en stekkertjes en bovendien, het geld groeit me niet op m'n rug. Nee (zeg ik) aan dat kristalletje ben ik nou eenmaal gehecht, maar ik wil, dat Kee en ik er sámen naar kunnen luisteren.

„Nou”, zegt die vent, die merkt, dat er aan mij toch niks te verdienen valt, „niet als handelaar, maar zelf als amateur zijnde, zal ik maar zeggen, kan ik u een reuzen-tip geven. Het probleem is moeilijk, maar niet onoplosbaar. U sloopt de koptelefoon en dan houdt u dus twee gehoorschelpen over. Eén gehoorschelp voor u, en één voor uw vrouw.”

Die avond sloop ik de koptelefoon, wat doodeenvoudig is, en dan zitten we naast elkaar vlak bij het kristalletje, Kee met zo een ding op haar ene oor en ik ook. Als de muziek erg mooi is, slaat ze een hand om mijn schouder heen en ik denk bij me zelf: zoveel jaar getrouwd en twee kinderen en we zitten als twee parkietjes op één stokkie naast elkaar, maar ik zeg natuurlijk niks, want Kee is een schat van een vrouw, al is ze soms humeurig en al weet je soms niet of je haar bij de kop of bij de staart hebt.

Het is een paar maanden later en het loopt tegen m'n verjaardag. Kee smoest met de kinderen, ik mag natuurlijk nooit weten wat ze samen complotteren en ik doe dus net alsof ik niks merk. Als dan op mijn verjaardag de cadeautjes voor de dag komen, doe ik altijd reuze verbaasd en zeg met een gladde tronie: „Nee maar... hoe wist je dat ik juist dát zo graag wil hebben” en dan wordt Kee sentimenteel en zegt, dat een goede vrouw de gedachten van haar man kan lezen alsof ze een open boek zijn en daar laat ik het dan maar bij.

Met de verjaardag, die op komst is, gaat het net zo. De kinderen, zo klein als ze zijn, lopen rond met geheimzinnige gezichten en Kee zit elk ogenblik aan de tafel — met een stuk papier voor zich en een eindje potlood.

„Moet je strafregels maken?” vraag ik, maar ze stopt het papier gauw weg.

„Gaat je niks aan, flauwerd”, zegt ze, en ik doe net alsof m'n neus bloedt. Maar op het papiertje staan cijfertjes en eerlijk gezegd, ik begrijp er niet veel van.

Achterom in ons woningblok woont de secretaris van de afdeling van de V.A.R.A. — die afdeling noemen ze een *Centrum*. En als ik die secretaris eens een keer tegenkom, vraagt hij belangstellend of het kristalletje me nog niet verveelt.

„Nee”, zeg ik, „het verveelt me nog geen seconde.”

„O”, zegt-ie, „verveelt het je niet? Dat snap ik niet. Ik hoor, dat je van het kristalletje tabak hebt.”

„Jij bent gek”, zeg ik, en ik doe een beetje nijdig tegen hem en hij me intussen steeds lachend aankijken met een knipoogje, en dan zeggen:

„Nou ajussies dan maar... enne, die vrouw van jou, die Kee is een reuzen wijf, die zou ik maar in ere houden als ik jou was.”

Hij gaat weg en ik loop verder, maar onderwijl denk ik: „Die vent is een rare snijboon, die hééft vast wat en hij wil het me niet zeggen... het lijkt wel of hij me een standje geeft... waarom moet ik Kee in ere houden?”

De avond van de dag vóór mijn verjaardag zitten Kee en ik bij een kopje thee, want in het Concertgebouw is pauze en de koptelefoons hebben dus tijd om eventjes uit te blazen.

„Morgen ben je jarig”, zegt ze.

„Klopt”, zeg ik.

„Ben je niet nieuwsgierig wat je deze keer krijgt?” vraagt ze een beetje hakkelend.

„Nieuwsgierig wèl”, zeg ik, „maar morgenochtend weet ik het.”

„Zou je het *nou* al willen weten?” vraagt ze en ik begrijp er niks van, want zó ken ik die vrouw van mij niet. Ik houd me een beetje op de vlakte en ik zeg:

„Nou ja... willen en willen is twee... Natuurlijk ben je altijd nieuwsgierig om te weten wat je krijgt, maar ik ben toch geen klein kind meer, dat ik niet nog acht uur kan wachten.”

„Nee”, zegt Kee, „een klein kind ben je niet meer... jammer genoeg niet.”

Daar blijft het dan bij. De pauze in het Concertgebouw is voorbij en we zetten de halve koptelefoons op en gaan weer luisteren. Maar Kee heeft geen rust meer, dat zie ik duidelijk. Ze staat op om iets in de keuken te gaan beredderen en als ze dan later weer bij het toestel zit, draait ze op haar stoel heen en weer. Ze heeft *mijn* verjaardag in *haar* hoofd, dat snap ik zó wel, maar het fijne begrijp ik er niet van, en ik neem me voor om me ijskoud te houden. Die vrouw van me heeft iets waar ze niet over kan zwijgen en dat ze toch niet uit haar zelf wil vertellen. Als het er op aan komt, kan ik reusachtig goed plagen en ik doe dus net alsof ik helemaal niet merk, dat Kee paardenvlees gegeten heeft.

„Nou laten we nou maar gaan slapen”, zeg ik, als het Concertgebouw applaudisseert voor het laatste nummertje, „morgen is een drukke dag... morgen ben ik jarig, nietwaar?” Schijnheilig dat ik zijn kan!

Ik zo ijskoud en zij gloeiend heet. Kee is niet meer te houden.

„Wat jij voor een vent bent”, zegt ze, „jij hebt geen temperament, jij wil niet eens weten wat je voor je verjaardag krijgt?”

Nou kalm blijven Karel (denk ik), het visje bijt in het aas, even laten doorzuigen en dan opslaan. Ik brom zo een beetje in me zelf.

„Karel”, zegt Kee opeens dood-ernstig, „als ik je vanavond laat zien wat je krijgt, zal je dan morgen tegen de kinderen net doen alsof het een volslagen verrassing voor je is?”

„Natuurlijk”, zeg ik, en ik moet eerlijk bekennen, dat ik nu werkelijk nieuwsgierig ben.

„Hier dan”, zegt Kee, en ze gaat naar de linnenkast, haalt de sleutels voor de dag en als de deuren opengaan, staat daar een juweel van een radiotoestel, met een luidspreker, zo een nieuwerwetse zwarte hoornluidspreker met van onderen een schuifje, waarmee je de hoge en de lage tonen kunt afsnijden.

„Als je me nou?” zeg ik eerlijk verbaasd, „hoe kom *jij* daaraan? Die dingen kosten een paar honderd gulden...”

„Op de lat”, zegt Kee, „een toestel van de V.A.R.A. en op de lat. De secretaris van het Centrum is in het geheim.”

Nou ja, wat heb ik als man dan nog te vertellen? Zij haalt haar papiertje voor de dag met de cijfertjes en ze rekt me het precies voor. Het toestel kost alles en alles bij elkaar honderd veertig pop en elke week moet ze een daalder afbetalen. Als ze hier een kwartje bezuinigt en daar een dubbeltje en op weer wat anders een stuivertje zus en een stuivertje zo, dan ziet zij wel kans om het toestel uit de kosten van het huishouden te betalen. Ze bezuinigt op alles behalve op de centen, die we elke week uitleggen voor mijn pakje tabak en een paar sigaren en van het nieuwe toestel ben ik zo onder de indruk, dat ik haar op staande voet een klinkende zoen geef en zij geeft me er eentje terug en we doen zo uitgelaten, dat ik op het laatst niet meer weet wie nou eigenlijk morgen jarig is, zij of ik.

Binnen een paar weken is dat nieuwe V.A.R.A.-toestel van me het twaalfde wereldwonder van het blok van de bouwvereniging waar ik woon. De secretaris van het Centrum kan er niet over zwijgen. Hij is gewoon het lopende nieuwsblaadje. Iedereen, die hij kent, houdt hij op straat staande:

„Zeg heb je dat nieuwe tweepitsmachien van Karel van Veen al gehoord, het nieuwste van het nieuwste.”

Om de haverklap komt deze of gene partijgenoot of kennis 's avonds eventjes bij ons aanwippen, met een of ander smoesje natuurlijk, maar het eind van het liedje is altijd het zelfde: iedereen blijft plakken om naar de radio te luisteren. Nou, ik moet zeggen, het is een juweel van een instrument. Doodgemakkelijk te bedienen, niet meer dan acht knoppen, hypermodern. De grote zwarte hoornluidspreker staat

op het dressoir en hij zit met een lang snoer vast aan het toestel, dat in de hoek van de kamer op het tafeltje staat. En een geluid, dat er uit komt, hoge en lage tonen en bassen en violen, alsof je op de duurste plaats in het Concertgebouw zit, en de sprekers glaszuiver. Je moet met zo een apparaat natuurlijk weten om te gaan, maar heb je eenmaal de slag beet, dan kan een kind de was doen. Als je de afstemming haarscherp maakt, net op het randje van gillen, geven de twee lampen zo een keihard geluid in de luidspreker, dat de burens niet eens op visite behoeven te komen, omdat ze de muziek door de wanden en het plafond heen kunnen horen en iedereen weet toch, dat de woningen van onze bouwvereniging heus niet zo gehorig zijn.

Omdat de V.A.R.A. bij iedereen, die bij ons komt luisteren, favoriet is, worden Kee en ik vanzelf populair. We zijn zo gezegd V.A.R.A.-sterren. Er hangt een biljet voor onze ramen: „Meld u aan als lid! Op voor de V.A.R.A.!” en op de schoorsteen staat in een hoekje een blikken trommeltje: het V.A.R.A.-busje. Kee en ik vinden het allang best, dat Jan, Piet of Klaas bij ons komen buurten, want eenkennig zijn we niet, dus daar niet van, maar van mooie praatjes kan de kachel bij de V.A.R.A. niet branden, en dus tingelingeling, bellebellebel, hier is het V.A.R.A.-busje en of u er asjeblijft maar wat in wil gooien voor het genoten genot? Op voor de V.A.R.A.

We hebben het krantje van de V.A.R.A., dat in het begin nog weekblad „Radio” heet, maar later in „Radiogids” wordt omgedoopt en als we op Donderdag tegelijk met „Het Volk” het programmablad thuis krijgen, gaan we na het eten altijd zitten uitkienen, welke programma’s in de komende week de moeite waard zijn, de afwas kan wel even wachten. Kee is gek op toneelstukken, die ze in het krantje hoorspelen noemen. Ze zegt, dat ze Willem van Cappellen zo een enige man vindt, want hij heeft iets in zijn stem, dat haar pakt, in het figuurlijke altijd (zegt ze). Ik vraag: „Welke stem bedoel je, want die vrijer heeft zeven of acht stemmen tegelijkertijd, geloof ik. Het ene ogenblik is hij meneer Mulder, dan weer een neger, dan weer een juffrouw (met zijn stem dan altijd) en zo gaat het maar door. En dan is hij ook nog Ome Keesje.” Ik vertel Kee, dat *ik* Jan Lemaire veel beter vind en dat doe ik niet alleen om haar te plagen, want smaken verschillen.

„Nou moet je mij toch eens vertellen”, zeg ik verder, „welke Willem van Cappellen jou zo aan het dwepen maakt... bedoel je die Willem met zijn vrouwenstem, of die Willem met dat kindse geluid van dat bouwvallige ouwe kereltje?”

Kee kan gewoonlijk reusachtig goed tegen plagen, maar aan háár Willem van Cappellen moet ik niet komen, want dan wordt ze boosaardig. Ze zegt, dat ik geen kunstgevoel heb, en eigenlijk het hele toestel niet waard ben. Bovendien (zegt ze) gelooft ze er niks van, dat al die stemmen van háár Willem zijn. „Dat is allemaal reclame”, zegt ze, „net als in de film. Wat ik je smoes, die stem van dat ouwe mannetje hoort van een echte oude man en hoe kan een man nou spreken met een echte vrouwenstem?” Ik blijf maar doorzagen over Jan Lemaire en als ik met de krant kom aandragen om haar wettig en overtuigend te bewijzen, dat Willem van Cappellen een keel heeft als een huiskamerorgel met een heleboel aparte stemmen, waar je maar een register hoeft open te trekken en je krijgt een bas of een viool of de vox humana, geeft Kee zich nog niet gewonnen, maar nou verandert ze van tactiek.

„Stil”, zegt ze, „ga op dat onderwerp nou niet verder door, Marietje en Jantje nemen 't zo ernstig.”

Dat zijn onze twee kinderen, die elke Zondag zo ongeveer in de luidspreker kruipen om naar de avonturen van de familie Mulder en van Ome Keesje te luisteren. Zoals die kinderen dáár in op gaan, dat geloof je niet, als vader zijnde. Op een keer heeft Ome Keesje buikpijn en hij jammert met zoveel ellende in de luidspreker, dat je als groot mens gewoonweg de neiging voelt om naar de kast te lopen en te zeggen: „Hier ouwe chagrijn, neem een pepermuntje.” Als volwassene doe je zoiets niet, omdat je wel weet, dat het toch allemaal comédie is.

Maar Marietje en Jantje nemen de comédie voor echt. Vooral Marietje, die de jongste van de twee is. Ze kruipt naar de luidspreker toe, klopt op het zwarte ding en zegt: „Stil maar Ome Keesje... huil maar niet, 't gaat wel weer over.”

Er komen wat meer radiotoestellen bij ons in het woningblok, wat je kunt zien aan de palen van de antennes, die op het dak staan. Er zijn leperds, die zetten hun antenne niet op het dak, nee, die spannen

de draden over de tuinen aan de binnenkant van het blok, maar de duivenhouders in de buurt komen protesteren, want ze zeggen, dat hun Belzen en Roodstaartjes en Blauwe Kroppers zich tegen die draden aan flenters vliegen. De Bewoners Commissie moet zich met het geval bemoeien en er komt een reglement op de aanleg van antennes. Langzamerhand praat iedereen in het blok over de uitzendingen, want als je zelf geen toestel hebt, kun je toch allicht bij iemand luisteren. Ze hebben het over de stukken van Heyermans, en over de geschiedenis van koning Oedipus en over „Brand” van Ibsen en als het tegen het eind van het jaar loopt, zit een hele club bij me thuis te luisteren naar de Bruiloft van Kloris en Roosje, wat voor mij als bouwvakarbeider nog een apart pleziertje is, want Coen van der Lende schrijft de Thomasvaer en Pieternel helemaal op rijm en Coen is een van onze bond, en ik ken hem heel goed van de vergaderingen en zo en dat doet je toch wel iets. Op voor de V.A.R.A.!!

Maar het mooiste komt, als in de krant staat, dat de V.A.R.A. de Kerstvergadering in het Concertgebouw in Amsterdam uitzendt, waar Albarda spreekt en waar „De Stem des Volks” zingt. De secretaris van het V.A.R.A.-Centrum komt bij me aanlopen en hij heeft de voorzitter van de partij-afdeling als hulp bij zich. Die twee hebben een plan. Voor het Concertgebouw is altijd vraag naar meer kaarten dan er beschikbaar zijn en of ik asjeblieft mijn toestel beschikbaar wil stellen voor een luisterbijeenkomst in een zaal, waar dan een tweehonderd mensen kunnen horen wat er in het Concertgebouw gebeurt... Ze hebben nog een extra versterker er bij, dus iedereen zal best tevreden zijn. Op voor de V.A.R.A.!

Voordat ik kan antwoorden, zegt Kee al, dat ze het goed vindt, dus de visite begint maar meteen af te spreken hoe we dat kluifje aan de steel zullen steken. De luisterbijeenkomst is een groot succes. De zaal zit stampvol en iedereen luistert met gespannen aandacht. Het is werkelijk alsof je in het Concertgebouw zit; en wat kan die Albarda spreken. Je begrijpt gewoonweg niet, dat er nog mensen zijn, die geen lid van de Partij willen worden en er wordt door die twee honderd even hard geapplaudisseerd als door de twee duizend in het Concertgebouw en als ze de „Internationale” zingen, staat iedereen op en zingt vurig mee.

Aan het slot spreekt de voorzitter van de partij-afdeling een propagandistisch woordje. Hij zegt, dat overal in het land zulke luisterbijeenkomsten zijn en dat er deze keer misschien wel vijf en twintig duizend mensen naar Albarda luisteren. „En dat alles danken wij aan het wonder van de radio”, zegt hij, „maar bovendien aan de V.A.R.A. en ook aan de medewerking van onze vriend Karel van Veen.”

Iedereen is tevreden. De voorzitter van de afdeling is blij, omdat de mensen klappen; de secretaris van het V.A.R.A.-Centrum wrijft in zijn handen, omdat hij subiet tien donateurs voor de omroep inschrijft, en ik heb een warm gevoel onder mijn vestje, want al ben ik geen ijdelruit, toch is het leuk als je zo in het openbaar een pluim op je hoedje krijgt en een mens is maar een mens.

Ik kan het werkelijk niet helpen, maar op de een of andere geheimzinnige manier heeft de V.A.R.A. me langzamerhand zo te pakken, dat ik me voor die vereniging het vuur uit de sloffen loop. En ik ben warempel niet de enige, die zo is. Integendeel. Links en rechts in het blok vind je V.A.R.A.-propagandisten bij de vleet, net zoals ik, en een hele massa maats op het werk zijn allemaal V.A.R.A.-lid. Er zijn natuurlijk ook wel mensen, die lid zijn van een andere omroepvereniging, maar de soort lui, waar Kee en ik mee omgaan, hebben nou eenmaal een zwak voor de V.A.R.A.

Ik zit er menigkeer 's avonds thuis met Kee over te praten, want als ik er niet over begin, dan zorgt zij er wel voor, dat we op dat chapter belanden. Mijn vrouw is veel vuriger V.A.R.A.-lid dan ik en daardoor is ze er lang niet mee tevreden, dat de lidmaatschapskaart op *mijn* naam staat. „Naast de man, de vrouw lid van de V.A.R.A.”, zegt ze en ze neemt elke week een paar centjes van de huishouding af (het is een mirakel wat ze met haar weekgeld doet — maar ze is een beste vrouw, daar niet van) ik zeg, ze neemt een paar centen van haar huishoudgeld en daarmee betaalt ze háár contributie aan háár V.A.R.A. Zo heeft de V.A.R.A. in onze huishouding eigenlijk twee leden.

Ik ben van nature een kalm en bedaard iemand, dus ik loop ook niet zo warm als er over de andere omroepverenigingen wordt gesproken, maar dan moet je Kee horen, als iemand „A.V.R.O.” zegt. Niet dat ik een greintje voor de A.V.R.O. voel; niks hoor. Dat gescharrel van

die lui om met grof geld monopolie-posities te kopen, strijkt mij tegen de haren op. Ik voel als het ware bij instinct, dat wij mensen, die een betere wereld zonder klassentegenstellingen wensen, het van de A.V.R.O. niet moeten hebben — dat zijn nog steeds de ouderwetse liberalen van vroeger, die zo verwaten zijn, dat ze zich niet eens kunnen voorstellen, dat iemand hen niet als de hersens van Nederland beschouwt. De V.A.R.A. streeft naar een algemene omroep, die nationaal is, omdat de verschillende stromingen er zelfstandig in aan het woord zullen komen, daar houd ik me aan. En als iedereen door de wet verplicht wordt om zijn bijdrage voor de programma's te betalen, zijn we niet alleen van de klaplopers af, maar dan worden de omroepverenigingen het vanzelf beter met elkaar eens. Op dat standpunt sta ik van begin af aan, en ik waardeer het juist zo, dat de V.A.R.A. van de dag van haar oprichting af dat beginsel trouw blijft.

Maar Kee is een vrouw en bij haar spreekt het gevoel veel meer woordjes mee dan bij ons mannen. Dat de Tweede Kamer de verplichte luisterbijdrage verwerpt, keurt ze niet goed, maar dat getreiter met de zendtijd maakt haar rebels (zegt ze) en ik moet eerlijk toegeven, dat ik het ook een schandaal vind, dat ze de V.A.R.A. maar acht uur per week geven.

„Wat drommel”, zegt Kee, „hebben we recht op een kwart van de beschikbare zendtijd, ja of nee? En leven we in een vrij land, waar recht wordt gedaan, ja of nee? Ja natuurlijk, tweemaal ja. Nou dan, dan zullen we strijden net zo lang tot we ons recht hebben.”

Op voor de V.A.R.A., denk ik.

Zo gaat het nou met die dingen. Je begint uit nieuwsgierigheid met een kristal-ontvanger, dan sticht je een vereniging om uitzendingen te doen, en voor je het weet, zit je middenin een bonk politieke strijd, waar de vlammen uitslaan. Niet, dat Kee en ik voor een beetje strijd op de loop gaan; we hebben wel voor hetere vuren gestaan. Als ik denk aan de Rode Dinsdagen... maar nee, laat ik daar niet op doorgaan, want anders dwaal ik te veel af. Wat ik maar zeggen wil is dit: de secretaris van het V.A.R.A.-Centrum hoeft nou niet meer bij ons te komen om te vragen of we wat werk willen doen. Nee, Kee en ik gaan nou naar hem toe.

„Zeg eens, vader, heb je misschien nog wat adressen van lui, die

•

een nieuw toestel hebben, of een aansluiting bij de distributie nemen... mijn vrouw en ik willen wat huisbezoek doen."

Nou, adressen zijn er genoeg, en het is plezierig werk, want overal waar je komt word je met open armen ontvangen — ten minste bij ons in de buurt, waar het bijna allemaal blokken van bouwverenigingen zijn. Natuurlijk sjouwen we alle vergaderingen van de V.A.R.A. af, niet één slaan we over. We zijn boos, omdat we maar acht uur zendtijd per week hebben en niet meer. We moeten ons kwart van de zendtijd hebben, *op* voor de V.A.R.A. We protesteren met kracht tegen de radio-censuur, we betuigen onze afschuw, omdat ze „de Internationale" in de aether verbieden.

Ik herinner me, dat de secretaris van het V.A.R.A.-Centrum een keertje bij me komt en zegt:

„Nou Karel... dat congres in Den Haag van Zaterdag spreekt zich uit voor uitbreiding van de zendtijd... enorm, enorm... wat een geestdrift, wat een redevoeringen... een ovatie voor de sprekers, die de regering eventjes zeggen waar het op staat... we moeten een kwart van de zendtijd hebben. En we zullen winnen. Dat voel je."

Nou, dat voelen Kee en ik allang in ons hart, ook zonder dat we een congres bijwonen, en dus gaan we maar weer op huisbezoek en sjouwen we maar weer naar elke vergadering.

En dan is het de dag van de vijftiende Mei 1930!

Ik zit 's avonds thuis op mijn sokken een beetje bij te komen van het werk overdag, de kinderen doen een beetje schoolwerk. En opeens wordt er gebeld.

„Wie zullen we daar hebben?" zeg ik tegen Kee. „Het is koud half zes en we zijn toch niemand te wachten."

Kee trekt aan het traptouw en meteen hoor ik de stem van de bezorger van „Het Volk" beneden in het portaal.

„Juffrouw Van Veen, is je man al thuis...?"

Ik ga in het portaal en de bezorger, die beneden blijft staan, roept naar boven:

„Nou Karel, wel gefeliciteerd."

„Waarmee?" zeg ik en eerlijk, op dát ogenblik heb ik er geen vermoeden van wat er aan de hand is.

„Nou, lees de krant van vanavond dan maar", zegt die man beneden.

Opeens (hoe het komt weet ik niet, maar het is net alsof er iemand achter me staat, die me iets in het oor fluistert) opeens, roep ik naar beneden:

„Het is toch niet... je bedoelt toch niet... het gaat toch niet over de zendtijd?”

Ik heb gewoonweg een brok in mijn keel van zenuwachtigheid.

En de vent beneden roept naar boven:

„Het gaat wèl over de zendtijd... we hebben de overwinning, Van Veen... we hebben ons kwart van de zendtijd...”

„Kom boven”, brul ik, maar hij antwoordt:

„Nee, ik heb geen tijd, ik ben al twintig minuten te laat in de wijk, want ik moet overal even over het nieuws kletsen.”

„Kan me niet schelen”, zeg ik, „jij komt boven” en zo goed is de man niet, of hij komt binnen en daar spellen we samen de krant uit. Het is zo. De wettelijk verplichte bijdrage voor de programma's, dáár wil de Kamer niet van weten. Jammer. Maar wat de zendtijd betreft, krijgen we onze zin. Ik grijp Kee haar hand en zij pakt de krantenbezorger en die haakt in met de kinderen, en samen dansen we een soort zevensprong om de tafel heen.

Dan gaat de loper weer verder en Kee zegt: „Die krant van vanavond zullen we bewaren als een herinnering aan de dag van vandaag...” en een week later organiseert het V.A.R.A.-Centrum bij ons in de buurt een feestelijke vergadering, die klinkt als een klok. Klaas de Jonge van het Hoofdbestuur houdt er een mooie rede, waarin hij ons vertelt, dat we niet tevreden moeten zijn, omdat de V.A.R.A. nu duizenden nieuwe leden nodig heeft, want een kwart van de zendtijd, dát kost meer dan een paar enkele centen. En dus gaan Kee en ik maar weer op huisbezoek. Op voor de V.A.R.A.

Het is een tijdje later en de V.A.R.A. komt voor het eerst met haar nieuwe zendtijd in de ether en Kee heeft op het radiotoestel een vaas rode bloemen neergezet, en daar boven hangt aan de muur een nieuw portret van Troelstra. Pieter Jelles heeft die mooie dag in de geschiedenis van de V.A.R.A. niet mogen beleven, omdat hij juist een paar dagen voor de zendstrijd gewonnen werd, stierf...

Het loopt tegen het voorjaar en in de krant staan grote stukken over een huis aan de Heuvellaan, dat nu de studio van de V.A.R.A. is. Een

eigen huis, helemaal tip top in orde naar de eisen van de moderne tijd. Ja, ja, die V.A.R.A. begint uit de kluiten te schieten. De secretaris van het V.A.R.A.-Centrum komt weer eens buurten en ik weet uit ondervinding: dat betekent, dat hij weer iets van me gedaan wil hebben. Deze keer is het een autotocht naar Hilversum. Hij correspondeert met het Hoofdbestuur en alles is eigenlijk al voor elkander. De datum is bekend en een autobus staat die dag klaar, hij moet alleen nog deelnemers hebben. Kee voelt er voor en ik ben er ook niet tegen en dan gaat de secretaris gauw weer weg, op zoek naar een volgend slachtoffer. Op voor de V.A.R.A.!

Die Zondag gaan we 's morgens om half acht van huis, een autobus vol met mensen, die allemaal zingen van „Hallo hier Hilversum, hier is de V.A.R.A.” en daarna andere strijdliederen, en als we daarmee klaar zijn, gaat een van de mensen in de autobus Ome Keesje imiteren en hij doet het beter dan Ome Keesje zelf, en iedereen is het er over eens, dat de tocht een reuzen succes is. Tegen half negen staan we voor de villa aan de Heuvellaan in Hilversum. Als je niet wist, dat daar de V.A.R.A. zetelt, zou je zweren, dat het een familiepension is, zo een doodgewone nette villa lijkt het. Jan Lebon staat al op de stoep op ons te wachten. Hij leidt ons door het gebouw. Daar is de hoorspelstudio en dat marmeren blok op die tafel is nou een microfoon. We draaien er allemaal vol eerbied omheen, maar veel begrijpen we er niet van. En die lampjes zijn rood en groen, als het groene brandt is alles veilig, maar als het rooie gaat branden, dan weet de spreker, dat hij moet beginnen. In een andere kamer staan de versterkers en in een serre een ingewikkeld soort piano, maar het is geen piano, het is een orgel en Lebon zegt, dat de V.A.R.A. een veel groter orgel nodig heeft, een echt bioscoop-orgel, dat een sloot geld kost. Er zijn vrouwen in ons gezelschap, met kussenovertrekjes en lopertjes, en die overhandigen ze aan Lebon, allemaal voor de V.A.R.A. Lebon zegt, dat hij al een stapel van die dingen heeft, maar dat hindert niks hoor, want er blijkt uit hoeveel liefde iedereen voor de omroep koestert en dus haken en breien maar, vrouwen. Op voor de V.A.R.A.

Lebon is in een gezellige bui en even later komt zijn vrouw er bij en die begint op haar eigen houtje nog eens tekst en uitleg van alles te geven. Ze wonen op de eerste verdieping van de studio om op die

manier de kosten van de V.A.R.A. een beetje te verlichten, maar het is niks gedaan hoor, (zeggen ze). Alle artisten uit de uitzendingen komen bij hen over de vloer en dat geeft een geloop van wat heb ik jou daar. En tegen twaalf uur op Zaterdagavond, als de uitzending op haar eindje loopt, komen de laatste artisten nog eventjes bij Jan op visite. Een kopje koffie halen en een praatje maken en als ze dan tegen een uur of één weg gaan, kan Jan met zijn vrouw beginnen de studio aan te vegen. Want als er de volgende morgen bezoekers komen, zoals wij, dan moet de boel toch weer aan kant zijn.

„Elke Zaterdagnacht om twee uur naar je bed”, zegt Jan, „en elke Zondagmorgen om zeven uur er weer uit, en dan komen de bezoekers, jullie zijn vandaag de eerste ploeg, maar er komen nog acht gezelschappen, en ik moet ze rondleiden en dan maar weer de studio aanvegen.” Op voor de V.A.R.A., denk ik bij me zelf maar ik geef Jan gelijk, dat hij naar een andere huisbaas uitkijkt.

Als we de hele studio van binnen en van buiten kennen, van het spreekstudiotje op de zolder, tot de ratelmaschine van de hoorspelen in de kelder, staan er buiten in de Heuvellaan drie autobussen te wachten. Dat is ploeg nummer twee, die de studio komt zien. We nemen afscheid en dan gaan we met ons allen ergens een kopje koffie drinken, en daarna naar de hei. Het is prachtig weer. We maken een stevige wandeling en de autobus komt naar ons toe rijden, zodat we de hele weg niet hoeven terug te lopen en als we 's avonds tegen zessen weer in de stad komen, hebben we rode hoofden van de zon en iedereen is het er over eens, dat het een fijne dag is en dus op voor de V.A.R.A., de omroep van het vrije woord.

Een paar maanden na dat bezoek aan de studio, zegt mijn baas tegen me:

„Hoor eens Karel, dat grote werk buiten is me toegewezen. Ik ben de laagste inschrijver voor die acht en twintig woningen en ik denk, dat jij maar opzichter moet worden, zolang als het karwei duurt. Ik geef je een tientje in de week meer en je kunt wel ergens een pension krijgen voor mijn rekening en de reiskosten op Zaterdag vergoed ik je ook. Doe je het of doe je het niet?”

Nou daar hoef ik niet lang over na te denken, want drie maanden duurt dat werk zeker en met een beetje goede wil kunnen we er dus

best een paar honderd gulden voor ons spaarpotje aan over houden, Kee en ik. Bovendien, het is voor een mens altijd plezierig als hij merkt, dat zijn werk gewaardeerd wordt. Dat vindt Kee ook als ik het haar die avond vertel en drie weken later zit ik in de rimboe van een of andere polder achter Zwolle en speel voor meneer-de-opzichter.

Een kamer met de kost heb ik ook al. Het is bij een V.A.R.A.-lid; er hangt een biljet voor zijn ramen, net zo eentje als er bij mij thuis hangt, dus dat geeft meteen aanspraak. Ik zit 's avonds bij hem in de huiskamer naar de radio te luisteren en thuis luistert Kee naar het zelfde programma en als ik op Zaterdag overkom, hebben we op die manier altijd een hoop te praten, want zij houdt nog steeds vol, dat ik geen gevoel voor kunst heb.

Het is daar in die polder anders een dooie-visjes-vreterij van jewelste. De naaste bioscoop ligt een half uur fietsen verderop, en het is zo een tweedehands cinema van drie keer in de week een voorstelling, met stok-oude films, die altijd middenin ophouden, omdat dan de pauze begint van een half uur, want het buffet wil ook wat verdienen. Dan is er op dat dorp nog een muziekcorps en een zangvereniging en daarmee houdt alle gezelligheid op.

„Weet je wat”, zeg ik op een avond tegen mijn kostbaas, „we moesten hier eens een avond van de V.A.R.A. beleggen. Met een paar artisten, en een spreker voor het propagandistische woordje en dan richten we meteen een afdeling op.”

Ik schrijf er over naar het Hoofdbestuur en na drie weken komt er al antwoord, dat alles in orde is. We krijgen een kwartet dat we uit de radio kennen; en dan komt Willem van Cappellen en Arend de Vries als spreker, dat is de nieuwe voorzitter, die Simon van der Woude heeft opgevolgd. We huren de bioscoopzaal op groot lef en we hebben nog een hele kwestie, want de bioscoopboer vraagt een tientje zaalhuur met een pauze van twintig minuten en veertig gulden zonder pauze, omdat het buffet ook moet leven. We handelen en loven en bieden en ten slotte worden we het eens over vijf en twintig gulden met een pauze van tien minuten. Het Hoofdbestuur laat de aanplakbiljetten drukken, het zijn enorme lappen papier met een vlam er op en in rode letters de medewerkers en de spreker. „Willem van Cappellen declamator” staat er op, en de mensen in het dorp

houden mijn kostbaas op straat aan en vragen hem wat eigenlijk een declamator is.

De kaarten vliegen weg. Mijn kostbaas en ik denken er over om nog een tweede avond te beleggen. Kee, die niet te houden is als ze van háár Willem van Cappellen hoort, komt die avond over en ik zorg er voor, dat ze een plaats heeft op de eerste rij, waar ze, zo gezegd, haar Willem kan aanraken als ze wil. Helemaal goed schijnen we Hilversum niet te hebben begrepen, want Willem komt niet alleen, zoals op de aanplakbiljetten staat maar hij brengt de hele toneelkern mee, Hetty Beck en Jan Lemaire en Kees Bakker en Jannie van Oogen en Minny Erfman, en dan is er het kwartet ook nog. Nou, nou, dat wordt een avond van jewelste. Mijn kostbaas speelt voor voorzitter en hij is op van de zenuwen, omdat hij de mensen veranderingen in het aanplakbiljet moet uitleggen en natuurlijk verzwikt hij zijn tong over het woord „declamator”, maar niemand schijnt het te merken.

Het programma is beslist een groot succes, het kwartet speelt smeltende muziek, en dan komt Willem van Cappellen. Ik kijk tersluiks naar mijn Kee, die haar held nu voor het eerst in levenden lijve ziet en ik ben er nog niet achter of hij haar meevalt of tegen. Van Cappellen weet blijkbaar, dat ze in die rimboe niet goed weten wat een declamator is, want hij begint met een lang verhaal. Er zijn mensen (zegt hij) die de mooie dingen, die ze zien, uitdrukken in woorden, die rijmen en die in een zekere maat staan; dat zijn gedichten en de mensen, die ze schrijven, heten dichters. Hij zal met een paar eenvoudige dingen beginnen, om de mensen wegwijs te maken. Hij draagt „*De dijk*” voor van Adama van Scheltema, wat iedereen in de zaal begrijpt, omdat ze zelf in de polder wonen met boeren, die uit rijden gaan met hun wijf in haar Zondagse wezen. Dan komt de toneelkern, die een stuk voordraagt, waarvan ik me de naam niet meer herinner, maar het is prachtig en ik wijs Kee Jan Lemaire aan en zij zegt, dat ze nooit heeft kunnen denken, dat 't zo'n lange vent is en iedereen in de zaal zegt, dat het mooier is dan de mooiste film. Voor de pauze houdt Arend de Vries zijn rede; hij zal een kwartier spreken, maar het wordt meer dan een half uur. Tjonge, tjonge, wat kan die man babbelen, het loopt er uit als uit een koffiekannetje, alleen veel helderder. Op voor de V.A.R.A. Dan breekt de pauze aan. We schrij-

ven nieuwe leden in, en we bedisselen wie voorzitter zal zijn, mijn kostbaas natuurlijk, en wie de secretaris en zo. Kort en goed, als tegen half twaalf de vergadering ten einde loopt, zit de V.A.R.A. er op het dorp geheid in. De mensen gaan voldaan naar huis en de bioscoopboer zegt, dat we best nog een paar avonden kunnen geven, dat brengt wat leven in het dorp, over het buffet valt met hem te praten. Arend de Vries en de artisten kunnen die avond niet meer naar huis, dus voor die zijn er kamers in het hotel. Het nieuwe bestuur en het hele gezelschap zit daar nog een beetje na te bomen. Arend heeft zeker een filosofische bui, want hij zegt:

„Als je nou naar buiten kijkt, dan zie je overal in de polder kleine huisjes en daar wonen mensen in, die geen weet hebben van muziek en dichtkunst en van toneelspelen. Maar nou is de radio er, en alles wat mooi is in de wereld, gaat nu ook tot die kleine huisjes doordringen. We doen een stuk opvoedend werk, mannen. Over een paar jaar zijn de mensen niet meer tevreden met de muziek en de voordrachten van tegenwoordig, dan willen ze betere muziek en moeilijker hoorspelen. Dàt is opvoeding.”

Arend heeft gelijk, denk ik een half uur later, als ik met mijn kostbaas en Kee het hele eind naar huis loop. Al het mooie in de kunst zit in een brandvrije kelder achter slot en grendel, maar door de V.A.R.A. staat de deur nu wagenwijd open en wij moeten zorgen, dat de arbeiders niet in de kelder verdwalen. Ik ben zo onder de indruk van mijn eigen gedachten, dat ik vanzelf begin te fluiten en Kee en mijn kostbaas nemen de melodie over, en voor we het goed weten, lopen we met ons drieën in de pikdonkere rimboe van de polder te zingen:

„Al aards geluk, al zonnepracht
Al geesteslicht, al wetensmacht
Zij aan het zwoegend volk gegeven
Dat is het doel waarnaar wij streven.”

De mensen, die ons horen, moeten wel denken, dat we gek zijn.

VIERDE HOOFDSTUK *waarin de lezer een aantal nuchtere feiten en cijfers (maar niet te veel) krijgt te verteren en waarin hij er (voor zover dat nodig mocht zijn) tevens aan wordt herinnerd, dat de V.A.R.A. in 1930 met de zendtijdverdeling vrijwel tevreden was, maar het eigenlijke omroepbestel van dat jaar slechts met tegenzin heeft tot stand zien komen.*

De V.A.R.A. was nog maar nauwelijks opgericht, of men had reeds een bijnaam voor haar bedacht:

„V.A.R.A.... dat betekent Van Armoë Rammelt Alles.”

Die bijnaam had een diepe grond. De V.A.R.A. was de omroep van de leden der smalle gemeente; dat euvel zou de jonge omroepvereniging misschien nog zijn vergeven. Maar zij had zich schuldig gemaakt aan veel ernstiger vergrijp. Zij bezat de vrijmoedigheid te zeggen, dat zij een democratisch-socialistische omroep wilde zijn. Zij liet er van meet af aan geen twijfel over bestaan, dat zij haar billijk, evenredig en rechtvaardig deel van de zendtijd opeiste. Zij stak evenmin onder stoelen of banken *hoe* zij die zendtijd zou gaan gebruiken. Deze eigenschappen stempelden de V.A.R.A. in de ogen van sommigen tot een staatsgevaarlijke samenzwering. Bedenkelijker nog vond men, dat de rode omroep als kool bleek te groeien. Het was de tijd, dat de industrie van radiotoestellen en -onderdelen een bloeiperiode beleefde. Ondernemende lieden voerden in Nederland de nieuwigheid der radiodistributie in. De golf van radio-luisteraars in Nederland ging omhoog. De V.A.R.A. zat op die golf. Zij ging mee naar boven. De onmiddellijke steun van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen werd spoedig gevolgd door het besluit van het Partijbestuur der S.D.A.P., dat de V.A.R.A. door haar werd erkend als *haar* omroeporganisatie. Door deze beide besluiten werd de positie van de V.A.R.A. sterk beïnvloed.

De V.A.R.A. was niet de eerste culturele organisatie, die ten dienste

*Een uitzending van een hoorspel. In het midden (met papier in de hand)
Job. Elsensohn oftewel Gijs Langsdeweg uit „Denk om de bocht.”*

*Het kwartet Jan Corduwener. Van links naar rechts Jan Corduwener, Cor Steyn,
G. Daalhuizen en Jan Mol.*

De Kilima Hawaiians o.l.v. Bill Buysman.

De Jonge Flierefluiters o.l.v. Johan Jong.

van de democratisch socialistische beweging in Nederland werd opgericht. De laatste was zij evenmin. Maar tussen de andere culturele organisaties en de V.A.R.A. is al dadelijk een kenmerkend onderscheid waar te nemen. De V.A.R.A. wilde niet meer zijn dan een dienende organisatie. Haar statuten hebben omtrent dat karakter nooit een ogenblik twijfel laten bestaan. Bij de uitoefening van haar dienende taak trad zij met zoveel duidelijke zichtbaarheid (of beter gezegd: hoorbaarheid) in de openbaarheid, dat haar bestaan iedereen moest opvallen, zelfs de burgers van Nederland, die nog nooit van de Sportbond, het Instituut of een der andere culturele organisaties hadden horen verluiden. Door de aard van haar werk kon de V.A.R.A. moeilijk anders, dan zich tot het gehele land richten, tot alle Nederlanders.

Op zich zelf zou dit karakter van de V.A.R.A. nog geen aanleiding hebben behoeven te geven tot een ophitsende agitatie tegen de jonge omroepvereniging. Maar ten tijde van de oprichting van de V.A.R.A. was reeds enkele jaren een wroetende campagne aan de gang van lieden die de democratisch-socialistische beweging meenden te kunnen beknotten, door haar op allerlei geniepige wijzen de voet dwars te zetten. Die campagne was een deel van een anti-politieke en anti-parlementaire agitatie, waarin verschillende dagbladen, „De Telegraaf” vooraan, zich op kwalijke wijze onderscheidden. Deze campagne stond echter niet op zich zelf. Om te begrijpen welke gevoelens de oprichting van de V.A.R.A. bij sommigen wakker riep, dient men zich voor een wijle de situatie in het politieke Nederland voor ogen te stellen, zoals die in de loop der jaren was gegroeid.

De democratisch-socialistische partij van Nederland, de S.D.A.P., had in het jaar 1913 bij de verkiezingen een stevige overwinning geboekt. De achttien zetels, die zij verwierf, deden haar ernstig voor regeringsverantwoordelijkheid in aanmerking komen. Een daartoe strekkend aanbod van de kabinetsformateur, de vrijzinnig democraat dr Bos, had zij echter afgewezen. H.M. de Koningin had vervolgens prof. Cort van der Linden opdracht gegeven een extra-parlementair kabinet samen te stellen. Een ogenblik scheen het alsof de S.D.A.P. alsnog in een zodanig kabinet zitting zou nemen. Maar het partijcongres wees ook deze mogelijkheid van de hand. Van de achttien zetels,

die de S.D.A.P. bij de verkiezingen had verkregen, gingen er drie verloren bij na-verkiezingen, die plaats vonden nadat zij geweigerd had regeringsverantwoordelijkheid te aanvaarden.

Het is een dankbaar onderwerp voor speculatieve beschouwingen, te gaan fantaseren wát er wel zou zijn gebeurd, als de S.D.A.P. op het aanbod van dr Bos zou zijn ingegaan. Er is geen profetenblik nodig om te begrijpen, dat in zo een geval de politieke ontwikkeling van Nederland sinds het jaar 1913 waarschijnlijk een ietwat ander beeld zou hebben vertoond. Men kan ook praten over de vraag of de S.D.A.P. regeringsverantwoordelijkheid zou hebben geweigerd, indien zij had kunnen vermoeden, dat in Augustus 1914 Wereldoorlog Nummer Eén zou uitbreken. Dat de internationale situatie in die tijd allesbehalve geruststellend was, behoefde men sociaal-democraten niet te zeggen. De Socialistische Internationale had zich tot aan 1914 als voornaamste taak gesteld het uitbreken van die oorlog te voorkomen. Dat streven heeft geen succes gehad. De eerste wereldoorlog brak uit.

In 1914 stond het democratische socialisme van Nederland weliswaar buiten de regering des lands, maar haar politieke leidsman mr Pieter Jelles Troelstra liet er geen twijfel over bestaan, dat zij zich, voor wat de verdediging der hoogste nationale belangen betreft, niet aan de zwaarste verantwoordelijkheid zou onttrekken. Zij werd op velerlei wijzen gedurende die spannende jaren in de uitvoering van de moeilijke regeringstaak ingeschakeld. De vakbeweging verrichtte in het Nationaal Steuncomité, de plaatselijke steuncomité's op het uitgebreide terrein van distributie en voedselvoorziening belangrijk positief werk — en wat het werk der politieke vertegenwoordigers betreft, behoeft men slechts de naam van dr F. M. Wibaut te noemen, die de verspersoonlijking was van het constructieve optreden der talloze raadsleden en wethouders overal in het land.

Gedurende de eerste maanden van Wereldoorlog Nummer Eén verkeerde Nederland in bange spanning of het land in de wereldbrand zou worden meegesleept. De Duitse legers in België waren zuidwaarts in de richting van Parijs opgetrokken. Als de Duitsers er in zouden slagen geheel Frankrijk „op te rollen”, zou Nederland, vreesden velen terecht, in een moeilijke situatie komen te verkeren. Want de geallieerde tegenaanval zou dan mogelijkkerwijs van het Noorden (dus

van ons land uit) worden ondernomen. Nadat in 1914 het Duitse offensief vóór Parijs, op de oevers van de Marne echter tot staan was gebracht, werd het duidelijk, dat de kansen voor Nederland, om buiten de oorlog te blijven, aanmerkelijk zouden stijgen, zolang ons land een strikte neutraliteit zou kunnen handhaven. Het binnenlandse politieke leven, dat door de spanning van oorlog, mobilisatie en distributie, was geremd, begon zich weer te ontplooien; nu in een sneller tempo dan voorheen.

Twee grote vraagstukken had het politieke leven van Nederland van die dagen op te lossen. Het eerste was de hervorming van het beperkte kiesrecht tot een algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen. De tweede was een beslechting van de schoolstrijd op zodanige wijze, dat een pacificatie tot stand kwam, die alle betrokken volksgroepen een maximum van bevrediging zou bieden. Grote politieke figuren uit de vorige en het begin van deze eeuw, zijn de exponenten van de machtige volksbewegingen, die het staatkundige beeld van Nederland tot in onze dagen kenmerken. Mr G. Groen van Prinsterer, dr A. Kuyper, dr H. J. A. M. Schaepman, mr P. J. Troelstra. De strijd voor de emancipatie van het Katholieke volksdeel heeft het politieke denken en het sociale peil van deze volksgroep ingrijpend beïnvloed. De schoolstrijd legde de basis voor het samengaan in staatkundig opzicht tussen het Orthodox Protestantse volksdeel en het Rooms-Katholieke. De strijd voor het Algemeen Kiesrecht, door de democratische socialisten begonnen, en in een beslissend stadium gebracht, moest leiden tot een breuk tussen de anti-parlementaire groep onder Domela Nieuwenhuis en de in 1894 opgerichte S.D.A.P.

De politieke tradities, door deze machtige volksbewegingen gewekt, werken tot in onze dagen na. Kwelijk zou het een regering vergaan, die zich hetzij aan de vrije school, hetzij aan het algemeen kiesrecht of aan burgerrechten der katholieken durfde vergrijpen.

Verschillende kenners van onze staatkundige geschiedenis hebben op het verband tussen de strijd voor het algemeen kiesrecht en de schoolstrijd gewezen. Om slechts een van hen te citeren: „Dit verband is onloochenbaar. Men kan het wel voor zeker houden, dat noch het onderwijs-artikel er zonder het kiesrechtontwerp, noch het kiesrechtontwerp er zonder het onderwijs-artikel gekomen zou zijn. Maar

het is een verband in hogere zin, die van koop en verkoop. Het is het verband, dat de loop der gebeurtenissen heeft gelegd tussen twee problemen, beide jarenlang aan de orde en die, zolang zij niet zijn opgelost, als een kanker ons politieke bestel blijven aantasten" ¹.

Dr Wiardi Beckman heeft er echter op gewezen, dat het verband tussen kiesrecht en de vrije school veel dieper gaat. De Christelijke partijen zegt hij... „zijn ontstaan en sterk geworden in de negentiende eeuw, in voortdurend, noodzakelijk verzet tegen een liberalisme van de gegoede burgerij, die zich „het denkend deel" der natie gevoelde. De oude strijd tussen de regenten enerzijds en de predikanten met de brede volkslagen anderzijds, in andere vorm herleefd. In de schoolstrijd hebben de rechtse partijen haar directe doel gevonden en zij zijn ongetwijfeld in en door de schoolstrijd sterk geworden. Toch was de inhoud van hun streven van wijder aard. In dit uitzonderlijk theologische volk kon de gedachte, dat kerkelijke verschillen ook de staatkundige posities behoorden te bepalen, gerader ingang vinden dan elders. De roep om politieke ontvoogding van het volk-achter-de-kiezers verzekerde bovendien met name aan de protestantse rechterzijde een gulle ontvangst bij de kleine luyden" ².

Bezegelde de onderwijs-pacificatie van 1917 de politieke ontvoogding der volksgroepen, die achter de christelijke partijen staan... de invoering van het algemeen kiesrecht terzelfder tijd (met de bepaling in de grondwet, waardoor het vrouwenkiesrecht enkele jaren later kon worden ingevoerd) bracht de staatkundige emancipatie van de arbeidersklasse van Nederland. Dat is het diepe verband tussen beide gebeurtenissen.

Om die redenen vormt het jaar 1917 een keerpunt in de staatkundige geschiedenis van Nederland. Het sloot een periode af; een nieuw tijdperk in de staatkundige geschiedenis, van Nederland brak aan, waarvan de hoofdtrekken pas in onze dagen zich duidelijker aftekenen.

In 1918 zakte de Duitse militaire macht in elkander. De Republiek van Weimar ontstond. Rust vond de wereld niet. De vloed van radica-

¹ Mr P. J. Oud „Honderd jaren" Hoofdzaken der Nederlandse Staatkundige geschiedenis (blz. 235).

² Dr H. B. Wiardi Beckman in „J. W. Albarda, een kwart eeuw parlementaire werkzaamheid" (blz. 35).

lisme en hervormingsgezindheid, die aanvankelijk hoog was opgelopen, ebde weer weg. Anti-democratische stromingen kwamen op. In 1920 poogden de anti-democraten in Duitsland de Republiek weg te vagen. Hun pogingen mislukten, doordat de arbeiders de algemene werkstaking afkondigden. Mussolini verkreeg enkele jaren later in Italië op geweldadige wijze de macht. Hij ging de corporatieve staat vestigen.

„Binnen tien jaar is de gehele wereld fascistisch”, snoefde hij.

Er waren ook in Nederland mensen, die met instemming zagen, dat de fascistten in Italië door „hervorming” van de staatsmachine aan de uitoefening van de volksrechten paal en perk stelden. Men vond zulke napraters van Mussolini niet slechts in de armetierige fascistische groepjes, zoals „De Bezem” en dergelijke, maar ook in het Nederlandse parlement. De anti-politieke gezindheid in ons land was trouwens reeds in 1917 bij de invoering van het Algemeen Kiesrecht aan de dag getreden. Bij de behandeling van een wetsontwerp (in dat jaar), om de vergoeding van de Kamerleden van f 2.000 op f 3.000 te verhogen, was de liberale heer Nierstrasz zich aan een persoonlijke aanval op de eerlijkheid van de leden der volksvertegenwoordiging te buiten gegaan. Mr Troelstra had zich tijdens die aanval hevig opgewonden en in de Kamer was groot rumoer ontstaan: „het incident Nierstrasz”.

In zijn Gedenkschriften licht Troelstra zijn houding nader toe: „Mijn opwinding was, behalve uit mijn gezondheidstoestand, te verklaren uit het feit, dat mij door het optreden van Nierstrasz plotseling werd onthuld wat ons te wachten stond. De tegenstanders van het Algemeen Kiesrecht en de arbeidersbeweging zouden trachten hun tegenstand, die in de Kamer op normale wijze geen succes meer had, naar een ander terrein over te brengen. De arbeiders stonden op het punt, het algemeen kiesrecht te veroveren; hun invloed op het parlement was niet meer te keren. Thans ging het er om dat parlement zelf onpopulair te maken, het zo mogelijk aan de verachting des volks prijs te geven. Hier kwam het fascisme om de hoek kijken, nog voordat het vorm had aangenomen en wij zouden ons hebben voor te bereiden op een periode van strijd tegen anti-politieke elementen, die in alle lagen van het volk aanwezig waren, doch zich nu onder leiding van bedreigde grootkapitalisten konden organiseren. Heren als Nierstrasz

en kornuiten kunnen zich redden buiten het kiesrecht. Hun geld, hun economische macht zijn voldoende om in verbinding met hun invloed op de anti-politieke elementen in het volk, de regering te beheersen. Daarom was voor mij het geval Nierstrasz meer dan een incident: het was een symptoom, een oorlogsverklaring" ¹.

Deze anti-parlementaire mentaliteit kreeg, nadat Mussolini de macht had veroverd, in Nederland nieuwe moed. Zij richtte zich met volle kracht tegen de jonge V.A.R.A. De vrienden van de V.A.R.A. kregen op 30 April 1928 aanschouwelijk onderwijs in de fascistische strijdmethoden. De V.A.R.A. zond op de avond van die dag een 1 Mei-programma uit. Een bijeenkomst in het gebouw der „Vrije Gemeente" in Amsterdam vormde de kern van het programma. Tijdens de uitzending stormde de fascistische hoofdmans van die dagen, Erich Wichman, naar het podium en trachtte de microfoon omver te smijten. Lebon zag kans het kostbare instrument nog tijdig op te vangen, zodat de uitzending zelf niet werd verstoord. Erich Wichman werd door Levinus van Looi zo zachtzinnig de zaal uitgedragen, dat daarbij de fascist een arm brak. De luisteraars in het land hadden natuurlijk het rumoer gehoord; Lebon vertelde later voor de microfoon wat er precies was gebeurd. De verontwaardiging was zeer groot; de nieuwe leden stroomden bij honderden binnen.

Fascistische en nationalistische bewegingen bezitten in sterke mate een irrationele natuur. De nieuwe uitvinding, de radio-omroep, sprak sterk tot het verbeeldingsleven van de massa des volks. De radio roept krachtige emotionele gevoelens wakker. Daarvan hebben alle omroepen, in binnen- en buitenland, geprofiteerd. Maar de anti-politieke stromingen en degenen, die zich in het bijzonder tegen de democratisch socialistische beweging kantten, ondergingen eveneens de invloed van de emotionele gevoelens die de radio wakker riep, zij het dan op tegengestelde wijze. In hun afkeer van de V.A.R.A. ontladden zij het politieke primitivisme.

De V.A.R.A. ging radio-uitzendingen organiseren, die de belangstelling van velen trokken, ongeacht de politieke gezindheid, die de

¹ Mr P. J. Troelstra, Gedenkschriften, IVe deel, (blz. 51 e.v.).

luisteraars aanhingen. Zij zou voortaan nog meer gelegenheid krijgen om te spreken tot iedereen, die wilde luisteren. Meer nog, de oprichting van de V.A.R.A. en de positie, die de jonge omroep zich in snel tempo in Nederland ging veroveren, was een onmisbaar bewijs, dat de democratisch-socialistische beweging nog bij lange na niet dood was.

Een nieuwe ergernis voor de irrationele geprikkeldheid der anti-parlementairen.

Er moest iets op worden gevonden om die lastige V.A.R.A. het zwijgen op te leggen — voor goed. Er werd iets op gevonden.

Radio-uitzendingen kosten veel geld — wat was er dus eenvoudiger dan het zo te schikken, dat die jonge V.A.R.A. door gebrek aan geld zou komen te overlijden.

V.A.R.A. — Van Armoe Rammelt Alles, werd meer dan een spotnaam, het werd een strijdkreet tegen de rode omroep.

De gelegenheid om die strijdkreet in een daad om te zetten, kwam al spoedig. De regering had een staatscommissie benoemd, de commissie Ruys de Beerenbroeck, die de definitieve vorm van de Nederlandse omroep zou ontwerpen. Toen de V.A.R.A. in 1925 werd opgericht was deze commissie reeds aan het werk.

De belangrijkste conclusie, die de commissie Ruys in haar rapport trok, bedoelde, dat de gelden, die voor de gehele organisatie van de omroep nodig zouden zijn, zouden worden gevonden uit een voor iedere luisteraar wettelijk verplichte bijdrage.

Er waren aanvankelijk redenen te over om te verwachten, dat de algemene conclusies van de commissie Ruys door het Nederlandse parlement zouden worden aanvaard. Ze zouden ook zijn aanvaard, ware het niet, dat onder leiding van het dagblad „De Telegraaf” tegen de plannen van de commissie Ruys een ophitsende fel anti-socialistische en vaak leugenachtige campagne werd ontwikkeld.

De politieke en a-politieke liberalen van Nederland matigden zich aan de enige groep te zijn, die in staat was „de algemeenheid” in de omroep tot uitdrukking te laten komen. In de grond van de zaak was het dezelfde verwatenheid („wij zijn het denkend deel der natie”), die in de vorige eeuw de strijd voor de vrije school zijn verbeterd karakter had gegeven.

Zij bedoelden de algemeenheid van de kleurloosheid, de tamme

neutraliteit van de man, die gedachtenloos over „shotjes en hokjes” babbelt, zonder iets van de historische ontwikkeling te weten. Bij deze brave neutrale Nederlander wilde het er simpelweg niet in, dat de verschillende geestelijke stromingen in ons land pas de zekerheid hebben, dat zij ook in de aether over vrije meningsuiting beschikken, wanneer zij hun uitzendingen zelfstandig kunnen verzorgen. Het is bij die neutrale mensen geen *onwil* om anderen te begrijpen, maar *onmacht*.

De kleurloze neutrale middenman — hoe onmachtig ook anderen te begrijpen — vormde in het Nederland van 1925 echter een politieke macht, omdat de vooruitstrevende groepen van „links” en „rechts” in gescheiden kampen stonden, en omdat de betrekkelijk kleine groep der „ik-ben-niks”-mensen, daardoor een sleutelpositie in het politieke leven innam, die in geen verhouding stond tot haar geestelijke diepgang.

Het was — gezien van hun beperkt gezichtspunt uit — geenszins domme tactiek, dat de zakenlieden, die als onderdeel van de verkoopafdeling van de Nederlandse Seintoestellen Fabriek een radio-omroep, de H.D.O. (Hilversumse Draadloze Omroep) hadden gesticht — dat die zakenlieden hun commercieel streven koppelden aan het locomotiefje van het politieke liberalisme. Voor de eigenaar van „De Telegraaf”, de heer Holdert, kwam daar de niet te versmaden bijkomstigheid bij, dat hij tuk was op de order om de programmabladen van „zijn” omroep te drukken. De lieden, die om al deze redenen tegen de V.A.R.A. te hoop liepen, kregen daarbij steun van een groep grote werkgevers, voor wie Mussolini het begin en het einde van alle staatkundige wijsheid was. Die werkgevers richtten hun eigen radio-omroep op. Ze stuurden circulaires rond, waarin de ondernemers werden aangespoord die kapitalistische omroep te steunen.

Toen deze werkgevers-omroep na een kort doch smartelijk leven aan het eind zijner dagen was gekomen, (men smolt samen met de omroep van de heer Vogt) ging de H.D.O. de omroep van de heer Vogt eerst recht de verkeerde kant op. Men bond zich met zilveren ketenen aan de heer Holdert. Overwegingen van commerciële aard paarden zich aan het conservatisme van het achterlijkste deel der Nederlandse ondernemers.

Wat verbeeldden die lui van de V.A.R.A. zich wel? Het woord van het democratische socialisme in de omroep te laten weerklinken?

Daarop hadden de lieden van de Telegraaf-H.D.O.-A.N.R.O.-A.V.R.O. een passend antwoord: weg met al dat politieke gedoe, weg met al dat partij-gedoe, weg met al die schotjes en hokjes.

Een „algemene” omroep wilden die mensen van de V.A.R.A.?

„De Telegraaf” en de heer Vogt en de zijnen hadden immers de algemeenheid in pacht, de algemeenheid der kleurloosheid en der neutraliteit?

Hadden die mensen van de V.A.R.A. (en degenen in andere volks-groepen, die het in dit opzicht met hen eens waren) in hun program staan, dat zij een waarlijk nationale omroep wensten — waarlijk nationaal, omdat hij elke stroming van betekenis gelegenheid zou bieden zelfstandig uiting te geven aan wat haar bewoog — „De Telegraaf” wist het beter. Men „leende” de leuze „nationale omroep” en gaf er de slappe inhoud aan van de man, die er trots op is, dat hij nergens bij hoort.

De V.A.R.A. moest kapot — en daarna zou men het met die twee andere, de N.C.R.V. (die vóór de V.A.R.A. was gesticht) en de K.R.O. (die zes weken na de V.A.R.A. was opgericht) ook wel klaren.

Wanneer men het zo zou kunnen schikken, dat de V.A.R.A. verplicht zou worden haar uitzendingen *geheel uit eigen middelen* te betalen, dan zou ze vroeg of laat (maar waarschijnlijk vroeg) van armoe komen te overlijden.

De commissie Ruys de Beerenbroeck evenwel, het is reeds vermeld, had als haar voornaamste conclusie gesteld, dat de kosten van de gehele omroep zouden worden gevonden door middel van een luisterbijdrage, waartoe alle luisteraars wettelijk verplicht zouden worden.

Wat was dus eenvoudiger dan dat degenen, die de V.A.R.A. zo fel haatten, hun ophitsende campagne in volle omvang richtten tegen deze „radio-belasting”. In October 1926 schreef „De Telegraaf”, dat de omroepverenigingen het zonder wettelijk verplichte luisterbijdrage „geen jaar” zouden uithouden met uitzondering van de A.V.R.O.

De heer Vogt schreef in de Radiobode van 10 Febr. 1928: „Ons bezwaar tegen de radiobelasting is geen ander, dan de vrees, dat daarmee omroepen, die geen kiemkracht hebben, die geen wortel kunnen

schieten omdat zij leven op armelijke grond, waarin niet de kali is van de genegenheid van zijn hoorders, in staat zullen komen om met belastinggeld kunstmatig leven in te blazen in hetgeen voor kwijnen en sterven is opgeschreven."

Wanneer men thans nog eens naleest wat er in die dagen aan demagogische roddelpraat en leugenachtige voorstellingen over Nederland werd uitgestort, dan verbaast men zich er over, dat deze soort „voorlichters" zich zo lang hebben kunnen handhaven in een land, dat terecht trots is op de nuchterheid en het onderscheidingsvermogen zijner burgers. In de Tweede Kamer werd door de regering deze campagne „de sinistere tijd" genoemd.

Het voorstel van de regering, om de omroep te doen financieren uit de wettelijk verplichte luisterbijdrage, werd door de meerderheid van de Tweede Kamer verworpen.

De fractie der S.D.A.P. verklaarde bij monde van prof. mr dr G. van den Bergh, zich voorstander van de wettelijk verplichte luisterbijdrage; een van zijn argumenten luidde, dat de heffing het tot stand komen van een nationale omroep zou mogelijk maken. De heer Droogleever Fortuin had een amendement ingediend, strekkende de verplichting tot betaling der luisterbijdrage uit de wet te verwijderen. Tot hem zei prof. Van den Bergh: „Het is juist andersom als de heer Droogleever Fortuin heeft gezegd. Zonder heffing staan de verenigingen scherp tegenover elkaar en zullen zij zo blijven staan. Zij zullen alle op het luistervinkentouw zitten, om elkaar luistervinken af te vangen. De heffing is een gouden band, die hen bindt en die hen zal binden tot een nationale omroep".

De Tweede Kamer en later de Eerste Kamer nam de wet aan zonder de bepaling tot het verplicht stellen van betaling der luisterbijdrage.

Geen geschiedenis van de V.A.R.A. is volledig, wanneer zij niet eveneens vermeldt, dat de democratisch-socialistische omroep van meet af aan op het standpunt heeft gestaan, dat die wettelijk verplichte bijdrage een der noodzakelijke voorwaarden was, om tot een samenwerking en een maximum aan eenheid in de omroep te komen. Zij heeft uit den treure er op gewezen, dat verwerping van de wettelijk verplichte bijdrage moest leiden tot een systeem van vrijwillige contributie... en daardoor tot een felle concurrentiestrijd tussen de

verschillende omroepverenigingen, die aldus verder van elkander zouden worden gedreven.

Het is voor die geschiedschrijving goed een stukje over te nemen uit een artikel, dat verscheen in het blad van de V.A.R.A., dat aan de viering van haar eerste lustrum (De Radiogids 1 November 1930) was gewijd.

„De V.A.R.A. staat nog steeds op het standpunt, dat er in de omroep elementen zijn, die gemeenschappelijk kunnen worden verzorgd en die gemeenschappelijk beter kunnen worden verzorgd... De V.A.R.A. betreurt het, dat er zulk een scherpe gescheidenheid bestaat tussen de verschillende omroepverenigingen bij de programma-samenstelling. Wij zullen echter allen dienen te erkennen, dat het uitblijven van deze samenwerking het gevolg is van het feit, dat de tegenstanders van de V.A.R.A. nog steeds hopen haar ten onder te kunnen brengen, en dat zij daarom niet wensen de invloed der moderne arbeidersbeweging op omroepgebied reeds thans in een onderlinge samenwerking te erkennen en te consolideren.”

En verder leest men in dat artikel:

„De toekomst aanschouwende zien we, dat onze eerste en voornaamste taak thans zal zijn, op de grondslag van onze volkomen gelijkberechtiging met andere volksgroepen, samenwerking op het gebied van de omroep tot stand te brengen en alle luisteraars, die deze samenwerking oprecht wensen, in onze organisatie te verenigen, opdat zij zo machtig worde, dat zij niet meer is te weerstaan.”

Al was het dan, van hun beperkte gezichtspunt uit gezien, geen domme tactiek, dat de zakenlieden van de N.S.F., later H.D.O.-A.N.R.O.-A.V.R.O., hun commerciële belangen koppelden aan de gevoelens der kleurloze neutralen — als ze even verder dan het week-end hadden gekeken, zouden ze ras tot de conclusie zijn gekomen, dat hun ambities gedoemd waren dood te lopen op de werkelijkheid van het geestelijke en politieke leven van Nederland.

Wanneer men thans, na meer dan twintig jaren de strijdvragen van destijds bezieet, geleerd door de ervaringen, die men sindsdien heeft opgedaan — dan kan de slotsom kwalijk anders luiden, dan dat de volksvertegenwoordiging de totstandkoming van samenwerking tus-

sen de omroepverenigingen een ernstig obstakel in de weg heeft gelegd.

Het enghartige oogmerk (nl. de omroepverenigingen, behalve de A.V.R.O. „van armoë te laten sterven”) is niet alleen volkomen mislukt, het heeft juist het tegenovergestelde veroorzaakt van wat benepen slimmelingen hoopten. Want verstoken van de wettelijk verplichte bijdrage en daardoor geheel uit eigen kracht werkende, hebben de omroepverenigingen gelegenheid gekregen ondubbelzinnig te bewijzen, dat zij krachtig leven, als instituten, die geboren werden en gevoed worden uit de volkskracht.

De zwakte der slimmelingen was hun onvermogen om te begrijpen, dat de overgrote meerderheid des volks de kleurloosheid van hun zogenaamde algemeenheid nooit zou kunnen aanvaarden, omdat deze neutraliteit in lijnrechte tegenstelling stond tot de rijke verscheidenheid van het Nederlandse geestelijke en politieke leven, zoals dat in de loop der tijden is gegroeid. Hun beperkte kijk belette hen te begrijpen, dat in de strijd voor een billijke, evenredige en rechtmatige verdeling van de beschikbare zendtijd de V.A.R.A., de N.C.R.V. en de K.R.O. aan dezelfde zijde zouden staan. Niet omdat men aan Protestants Christelijke of Rooms Katholieke zijde overvloedige van liefde voor de organisaties van democratisch-socialisme; maar wél omdat men er daar geen ogenblik aan twijfelde, dat aan een overwinning van de „ik-ben-niks”-mensen, eerst de V.A.R.A., maar daarna vroeg of laat de K.R.O. en de N.C.R.V., ten offer zouden kunnen vallen.

Soms waren het voorvallen, die (achteraf gezien) van weinig werkelijk belang zijn, maar die desniettemin destijds aanwijzingen waren voor het volkomen onvermogen van de heer Vogt en de zijnen om de diepste drijfveren te begrijpen, die V.A.R.A., K.R.O. en N.C.R.V. bewegen. Om slechts een van die voorvallen hier te vermelden. Het Nederlands Verbond van Vakverenigingen had, toen de nieuwe V.A.R.A.-studio werd ingewijd, een kostbaar orgel ten geschenke gegeven. De A.V.R.O. oordeelde het toen nodig de arbeiders er op te wijzen dat hun contributiegelden zonder hun instemming en medeweten op deze wijze werden misbruikt. Het is voor degenen, die in de vakbeweging thuis zijn overbodig aan deze argumentatie een woord van commentaar toe te voegen.

De strijd tussen de „kleurloze neutralen” en hen, die de geestelijke verscheidenheid als een kostbaar goed erkennen, ging zeer diep. Het was een kreet, die uit een beginselvast gemoed welde, wanneer men zich aan de zijde van de K.R.O. en de N.C.R.V. tegen de aanmatigende eisen van de A.V.R.O. te weer stelde met: „Wij hebben de schoolstrijd niet voor niets gestreden”.

Het gebeurt dikwijls, niet alleen in het politieke leven, dat een wens wordt verwezenlijkt, waarvoor men zeer heeft geijverd — en als men dan jaren later op de periode van strijd terugziet („in historisch perspectief” noemt men dat met een lelijke uitdrukking), dan zegt men tot zich zelf: „Achteraf beschouwd was al die drukte niet nodig geweest, want het lag in de aard der ontwikkeling, dat die wens verwezenlijkt *moest* worden.”

Men moet met zulke gedachten echter een beetje voorzichtig zijn. Want wanneer men zou vergeten, dat ze slechts juist kunnen *schijnen*, omdat men de gebeurtenissen *achteraf* bezie, dan komt men er toe de ontwikkeling van het politieke leven (en niet alleen van het politieke leven) te zien als een ding, dat *automatisch* in beweging is, een ding, waarvoor men geen persoonlijke verantwoordelijkheid draagt.

Dat neemt echter niet weg, dat de strijd om een kwart van de zendtijd door de V.A.R.A. *moest* worden gewonnen; het kòn niet anders. Degenen, die zich er tegen te weer stelden, toonden niet alleen, dat zij van de veelzijdigheid van het Nederlandse geestelijke en staatkundige leven geen snars begrepen — maar ongewild leverden ze bovendien het bewijs, dat zij bevoegdheid misten op te treden als de vertegenwoordigers van de werkelijke Nederlandse gezindheid. Die gezindheid wordt gekenmerkt door eenheid-in-verscheidenheid, waarbij uiteraard het andere uiterste, n.l. het doodlopen in sectarisme moet worden vermeden.

Twee factoren hebben de beslissing in zake de zendtijd in overwegende mate beïnvloed. De eerste is, dat bij de grondwetsherziening van 1917 geestelijk federalisme als leidend beginsel in ons staatsbestel is bevestigd. Daarmee zij niet gezegd, dat het geestelijke federalisme reeds op elk terrein ten volle verwezenlijkt is, maar wèl, dat het beginsel, eenmaal aanvaard zijnde voor het onderwijs, op andere gebieden

niet meer kon worden genegeerd, dus ook niet voor de omroep.

De tweede factor, die de beslissing in zake de zendtijd in even sterke mate heeft beïnvloed, was de erkenning door het Nederlands Verbond van Vakverenigingen en de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij, dat de V.A.R.A. in de Nederlandse omroep haar vertegenwoordigster was. Nadat in 1917 door de invoering van het Algemeen Kiesrecht was vastgelegd, dat de arbeiders van Nederland in staatkundig opzicht de gelijken van alle andere volksgroepen zijn — kon de praktische toepassing van het beginsel van het geestelijke federalisme bij de regeling van het omroepbestel niet voor de deur van de V.A.R.A. halt maken. De wetgever kon in de rechtsstaat Nederland niet de N.C.R.V. en de K.R.O. hun billijk en rechtmatig deel in de zendtijd geven, en de V.A.R.A. karig bedelen — ook al erkende men, dat K.R.O. en N.C.R.V. een levensbeschouwelijke richting vertegenwoordigden.

Er schijnen in het politieke leven enkele „natuurwetten” te gelden. Een daarvan is, dat men een volksmassa van enigszins belangrijke omvang slechts voor eisen in beweging kan krijgen, waarvan de verwezenlijking in de ontwikkeling der feiten „logisch onontkoombaar” is. Waarmee gezegd wil zijn: zonder strijd zou de V.A.R.A. haar rechtmatig kwart van de zendtijd op 15 Mei 1930 waarschijnlijk nooit hebben verkregen — maar als haar eis niet rechtmatig was geweest, zou zij er ook nooit in geslaagd zijn die strijd met zoveel kracht te voeren.

Tegen het zendtijdenbesluit van Mei 1930 is een teugelloze agitatie gevoerd, waarin vooral de A.V.R.O. zich op weinig verheffende wijze heeft onderscheiden. Van deze campagne is niets terecht gekomen — „natuurlijk” niet.

De opzet, om door verwerping van de wettelijk verplichte luisterbijdrage de V.A.R.A. van armoede te laten overlijden is evenmin geslaagd. Die opzet kon niet slagen, omdat het ondenkbaar moest worden geacht, dat de arbeiders hun staatkundige gelijkberechtigtheid op één punt zonder slag of stoot weer zouden loslaten.

Om dezelfde reden moest ook de opzet, de V.A.R.A. in nieuwe financiële moeilijkheden te brengen door haar te verplichten haar eigen zendapparatuur te bouwen — schipbreuk lijden. De in 1935

gestichte NOZEMA-zendermaatschappij, waarin omroepverenigingen en de staat te zamen de verzorging van de technische apparatuur voor hun rekening nemen, was niet alleen een maatregel van praktische aard. Het zou, in economische zin geredeneerd, natuurlijk volslagen nonsens geweest zijn vier zenders in Nederland te bouwen en te exploiteren. Elke zender zou slechts een halve week werken. De stichting van de NOZEMA is echter tegelijkertijd een daad van even principiële aard geweest als de verdeling van de zendtijd.

Het is om vele redenen te betreuren, dat de Kamer indertijd de wettelijk verplichte luisterbijdrage heeft verworpen. De concurrentie tussen de omroepverenigingen, de strijd om de luisteraar zou òf wel nooit, òf in elk geval in lang niet zo hevige vorm zijn ontbrand. En zeker zouden dezelfde overwegingen van praktische en principiële aard, die aan de stichting van de NOZEMA ten grondslag liggen, tot uitdrukking zijn gekomen bij de bouw, inrichting en uitbreiding van de radio-studio's, bij de vorming van orkesten, muziekbibliotheken, bij de stichting van hoorspelkernen e.d.

Het leedwezen over deze ontwikkeling kan in een geschiedschrijving van de V.A.R.A. met zoveel minder terughoudendheid worden uitgesproken, omdat de V.A.R.A. in en door de actie, die tegen haar werd gevoerd, groot en sterk is geworden. De aanhankelijkheid en de trouw van de luisteraars jegens de V.A.R.A. uitten zich op velerlei wijzen. De neiging van „de gewone man”, om een vereniging zijn steun te geven en die organisatie dan met verbeterd fanatisme te verdedigen, heeft soms tot potsierlijke incidenten geleid. Wanneer men deze „radio-oorlog” in „historisch perspectief” ziet, dan komt men echter tot de slotsom, dat de scheiding der geesten dieper ging dan het verschil tussen een A.V.R.O.-vlaggetje of een V.A.R.A.-vaantje. De radio-oorlog was een botsing van sterke volkssentimenten — men hoede zich er voor zo een conflict met een hautain schouderophalen te bejegenen.

Tot welke grote offers de aanhang van de V.A.R.A. in staat was bleek in juni 1930, toen voor de inrichting van de studio een beroep werd gedaan op de beurs der leden. Behalve hun contributie brachten de V.A.R.A.-leden in enkele weken tijds een bedrag van f 77.000 bijeen in de *Pak Aan Kameraad-actie* — een groter bedrag dan

voordien enige inzameling in de arbeidersbeweging had opgebracht.

Wanneer de mensen van de H.D.O.-A.N.R.O.-A.V.R.O. en hun scribenten verder iets hadden vermoed van de offervaardigheid, waartoe de leden der democratisch-socialistische beweging in staat zijn, dan zouden zij zich wel tienmaal hebben bedacht, voordat zij zich in kinderlijk optimisme overgaven aan de gedachte, dat ze de V.A.R.A. van armoede konden laten overlijden.

De spotnaam „V.A.R.A. . . . Van Armoe Rammelt Alles”, prikkelde de aanhangers van de rode omroep tot de grootste offervaardigheid. Zoals in de Tachtigjarige Oorlog de aanhangers van Willem de Zwijger de spotnaam „geuzen . . . bedelaars” overnamen en er een erenaam van maakten („getrouw aan de koning . . . tot aan de bedelzak”) zo namen de V.A.R.A.-leden en de tienduizenden, die met de jonge omroep sympathiseerden, de spotnaam over.

Rammelde bij de V.A.R.A. alles van armoe?

Pochte de heer Vogt op de miljoenen, die hij op de bank had?

Wilde men de V.A.R.A. aan de rand van het bankroet brengen door haar te dwingen eigen zenders te doen bouwen?

Kon het gebeuren, dat de A.V.R.O. met grof geld een artist een jaarlijks inkomen garandeerde en uitsluitend als tegenprestatie verlangde, dat die kunstenaar niet voor de V.A.R.A. zou optreden?

Hadden de opgeschoten belhamels van de Bezem-groep de V.A.R.A.-microfoon omver geworpen?

Strooiden ze, toen de feestgangers optrokken naar het eerste V.A.R.A.-Zomerfeest in 1931 de weg vol met kopspijkertjes?

Dreef men nare en domme onwetende radio-censuur?

Verbood men de Internationale in de aether?

Op al deze vragen had de V.A.R.A.-aanhang maar een antwoord:

V.A.R.A. betekende: Voor Alle Rode Arbeiders! Dus meer leden, meer offers, meer vrijwillige bijdragen.

Als de tegenstanders van de V.A.R.A. iets hadden geweten van de wijze, waarop mensen reageren, wanneer een instituut dat hun dierbaar is wordt belasterd en verguisd, dan zouden zij hebben begrepen, dat ze ongewild de beste propaganda voor de V.A.R.A. maakten.

„Het blijft de verdienste van onze tegenstanders”, schreef de eerste vertegenwoordiger van de S.D.A.P. in het V.A.R.A.-Hoofdbestuur,

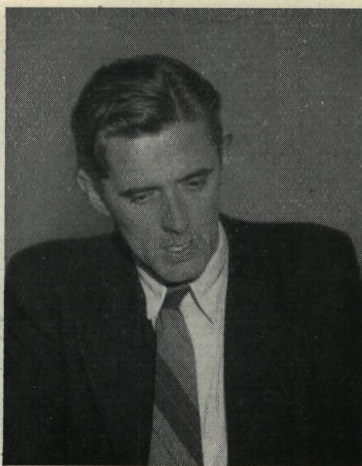
Malando en zijn tango-rumba-orkest met zang van Ann Sandor (rechts boven) en Frans Wanders (rechts onder). Naast Ann Sandor: Malando.

The Ramblers o.l.v. Theo Uden Masman (in donker costume).

„Daar zijn de appeltjes van Oranje weer”, zingt Max. van Praag.

Gabri de Wagt, verzorger van vele programma's o.a. „Om en nabij de twintig,” en „Het stond in de krant”.

S. de Vries Jr. (op de voorgrond) en zijn assistent Jan C. Hubert tijdens de repetitie van een hoorspel, gefotografeerd in de contrôlekamer.

Jean Antonietti, hoofd van de afdeling muziek en gewaardeerd pianist.

A. B. Kleerekoper, in het gedenknummer van „De Radiogids” op 1 November 1930, „het blijft de verdienste van onze tegenstanders, dat zij, door hun angstige bestrijding van een socialistische omroep, de ogen van menigeen onzer eigen mensen hebben geopend voor hetgeen er gaande was. De V.A.R.A. heeft veel aan haar vrienden, maar onvergelijklijk veel meer aan haar goocheme vijanden te danken. Het mag, bij dit eerste lustrum, met een glimlach worden herdacht.”

Er is inderdaad ruimschoots reden om te glimlachen, wanneer men aan deze eerste jaren denkt.

Het eerste financiële verslag van de verenigingspenningmeester omvatte de maanden November en December van het jaar 1925. In die twee maanden werd van 529 leden een bedrag van f 668.80 aan contributie ontvangen. Men ging direct uitzenden... eenmaal om de veertien dagen op Zaterdagavond. Al verslonden de programma's in die dagen niet bepaald kapitalen, toen Lebon op 1 Januari 1926 zijn eerste „boekjaar” afsloot, had hij reeds een tekort in kas. De eerste uitzending kostte nog geen tachtig gulden, om precies te zijn f 79.70, de tweede kostte f 82.65, de derde f 87.— en de vierde f 89.78.

Al kwamen er in het nieuwe jaar 1926 flink wat leden bij, de kosten stegen ook, want de frequentie van programma's nam snel toe. Jan Willem Lebon bleef beheerder van een verenigingskas met een gapend gat in de bodem.

Jan Willem Lebon, die al zijn leven in verregaande staat van spaarzaamheid heeft verkeerd, werd in die dagen door één machtige stoffelijke begeerte geplaagd: hij spaarde voor een motorrijwiel. Maar al lokten de vreugden van de motorfiets met sterke drang, dat gat in de V.A.R.A.-schatkist liet Jan geen rust. Hij nam stiekum de centjes van de motorfiets van de bank en leende ze aan de V.A.R.A. Voor een wijle was het gat gestopt, maar het duurde geen vier weken of er was weer een tekort. Toen heeft Jan (zonder zijn vrouw er in te kennen) zijn laatste centjes van de Rijkspostspaarbank gehaald en ze maar weer aan de schrok-op van de V.A.R.A. geleend. De V.A.R.A. kon weer voort, voor een tijdje, met als voornaamste schuldeiser de penningmeester zelf, die van de vereniging het lieve sommetje van f 1500.— te vorderen had.

Over die vordering op de V.A.R.A. zweeg Lebon aanvankelijk in

alle talen. Toen Jan penningmeester was geworden, had Coen van der Lende een briefje gestuurd aan Cor Jacobsen van de Algemene Bond van Handels- en Kantoorbedienden. „Beste Cor. Ze hebben een zekere Lebon tot penningmeester van de V.A.R.A. benoemd... die man krijgt zometeen grote bedragen op zijn particuliere rekening gestort, want de V.A.R.A. heeft nog geen rechtspersoonlijkheid. Wat ik vragen wou: is die Lebon wel goed voor het geld?” En Cor Jacobsen had geantwoord: „Lebon? Die is goed voor een ton!”

Maar voorlopig had Lebon meer reden om te vragen of de V.A.R.A. wel goed was voor de 1500 pop, die *hij* van háár te vorderen had. En aan een ton... honderd duizend gulden in de kas van de V.A.R.A., waar was de lichtzinnige optimist, die van deze mogelijkheid dorst te dromen?

Die vordering van f 1500.— liet Lebon echter niet los. Hij was administrateur van het werklozenfonds van de Meubelmakersbond, geen betrekking, die je licht kans geeft tot de hoogst-aangeslagenen in de Rijksinkomstenbelasting te gaan behoren. Voor de 1500 pop had hij jarenlang gespaard... en een huishouding kan een appeltje voor de dorst nou eenmaal niet ontberen.

Het was midden 1926, dat Jan Willem Lebon dit dringende financiële probleem, niet zonder schroom, in een vergadering van het Hoofdbestuur ter sprake bracht.

„Hoeveel heb je te vorderen?” vroeg A. B. Kleerekoper.

„Vijftien honderd gulden.”

„En als die betaald zijn, hoeveel heb je als penningmeester dan nodig om de eerste tijd vooruit te kunnen?”

„Nog een flink bedrag... wel duizend gulden.”

„Dus vijf en twintig honderd pop?” vroeg Kleerekoper.

„Ja!”

„Over zes weken heb je ze.”

En zes weken later lei A.B.K. twee duizend vijf honderd gulden op tafel. Hij was bij deze en gene even wezen bedelen. Zo was de Oproerige Krabbelaar.

De groei van het ledental heeft Jan Willem Lebon ten slotte uit zijn dringendste geldelijke penarie gered. Zo zagen de ledentallen er uit:

1	Januari	1926	500 leden
1	„	1927	1648 „
1	„	1928	4105 „
1	„	1929	30168 „
1	„	1930	70927 „
1 November 1930 ruim 100.000 leden.			

Maar de uitzendingen bleven geld verslinden. Coen van der Lende had bij Klaas de Jonge een aftandse schrijfmachine van de Fabrieksarbeidersbond weten te lenen — teruggegeven is het oude beestje nooit. Kantoorpersoneel, dat tegen betaling voor de V.A.R.A. werkte, kon de jonge vereniging zich niet permitteren. Mau Sacksioni was de eerste typist... in zijn vrije uren zonder een cent vergoeding, zelfs de trammetjes betaalde hij uit zijn eigen zak.

Een kantoor... aanvankelijk huisde men in het hokje van Zwertbroek aan de Keizersgracht 376 in Amsterdam, waar toentertijd „Het Volk” gevestigd was. Langdurige conferenties met de toenmalige voorzitter Christiaan van Doorn en Coen van der Lende waren nodig, voordat het Hoofdbestuur besloot goed te vinden, dat een kamertje in het gebouw van „Het Volk” aan de Keizersgracht 376 werd gehuurd om er de V.A.R.A. te vestigen. Dat was September 1926. De eerste werkelijk betaalde kantoorkracht kon de V.A.R.A. in dienst nemen, toen de vereniging een jaar bestond. Klazien Sinoo maakte haar entree.

Van zijn moeilijkheden en zorgen in die eerste tijd vertelt Lebon:

„De baas van Klazien — ik — had echter zelf ook nog een baas, zodat het dicteren van brieven, ik was toen secretaris-penningmeester, in de avonduren gebeurde. Het werk breidde zich uit en in mijn „vrije tijd” kreeg ik nog de afbetaling te administreren van de V.A.R.A.-toestellen, waarvan voor enige tienduizenden guldens werd omgezet. Het werd ons na een jaar te benauwd in dat kleine kantoortje en in vrije tijd was het werk ook niet meer behoorlijk te doen. Het werd te omvangrijk. Tot ons allen was het nu wel doorgedrongen, dat een goede gang van zaken alleen te verkrijgen was, indien een bestuurslid zich dagelijks met het werk kon belasten. Dank zij de krachtige medewerking van Coen van der Lende kregen we een subsidie van het N.V.V., die ons in staat stelde een bezoldigd bestuurder te benoe-

men, het bureau wat beter in te richten en de propaganda nu eens voor het eerst enigszins behoorlijk te organiseren. Zwertbroek dorst het aan op de toen nog ietwat wankel grondslag de functie van bezoldigd secretaris te aanvaarden en per 1 Maart 1928 werd hij dan ook door het in Februari van dat jaar in Den Haag gehouden congres benoemd. De fenomenale groei van de vereniging maakte het echter noodzakelijk in September 1928 een tweede bezoldigd bestuurder aan te stellen. Dat was ik.

In December 1928 verhuisden we naar Hilversum. Daar kregen we ons eerste „echte kantoor”... en schrijfmachines, telmachines, frankeermachines, stencilmachines en alles wat bij een modern bedrijf behoort.

In 1930 bleek het noodzakelijk een bezoldigd voorzitter te benoemen. Na Levinus van Looi had Christiaan van Doorn en na hem Simon van der Woude het voorzitterschap waargenomen. Als eerste bezoldigd voorzitter benoemde de Verenigingsraad in 1930 Arend de Vries.”

Met drie bezoldigde bestuurders in vaste dienst, een staf van organisatorisch en administratief personeel en een uitgebreid kader van onbezoldigd bestuurders in de verschillende verenigingsinstanties — met een omroepbedrijf, dat over een eigen orkest, eigen toneelspelers etc. beschikte — met een weekblad, dat in een steeds stijgende oplage huis-aan-huis werd bezorgd bij de leden, die aan de bezorgers zowel het abonnementsgeld voor het blad als de verenigingscontributie betaalden, met welke het Hoofdbestuur organisatie en omroep financierde — met een zeer hartelijke, maar daarom niet minder zakelijke samenwerking tussen haar en de N.V. De Arbeiderspers, de uitgeefster van het weekblad — met een grote *goodwill* in de verschillende delen van de democratisch-socialistische beweging van Nederland — bereikte de V.A.R.A. in enkele jaren tijds de positie van een in financieel opzicht sterke organisatie, die stevig op eigen benen staat en welker plaats en werkzaamheid allerwege waardering oogst, ook bij degenen, die aanvankelijk aarzelend hadden gestaan tegenover de nieuweling in het grote gezin der socialistische beweging.

De V.A.R.A. was in zekere zin een hybridisch wezen. Zij was tegelijkertijd vereniging en omroepbedrijf.

Als vereniging was zij in veel mindere mate dan bijvoorbeeld een vakvereniging, een „belangen-organisatie”. Het lidmaatschap, de geldelijke bijdrage aan de omroepprogramma's, het werk van de vele honderden onbezoldigde bestuurders en propagandisten in het land, was (en is) uitsluitend op vrijwilligheid gebaseerd. Aangezien als axioma in de democratisch-socialistische beweging geldt (en niet alleen daar) dat een maximum aan toewijding en werklust in een organisatie slechts wordt verkregen, wanneer men de verantwoordelijkheid door een zo groot mogelijk aantal leden doet dragen, sprak het van zelf, dat de V.A.R.A. van meet af aan een organisatorisch weefsel bezat, dat tot doel had de verantwoordelijkheid van de leden op praktische wijze te verwezenlijken. De aanvankelijke vorm van een congres werd spoedig verlaten voor de vorm, die zich door de jaren heen heeft gehandhaafd, nl. een van getrapte verantwoordelijkheid. De locale afdelingen zijn naar geographische normen verenigd in districten of in federaties. De districtsraad, samengesteld uit de bestuurders der afdelingen kiest het districtsbestuur en de vertegenwoordigers in de Verenigingsraad. Deze Verenigingsraad is het hoogste college in de organisatie. Het Hoofdbestuur, waarvan de bezoldigde bestuurders deel uitmaken, is voor al zijn werkzaamheden aan de Verenigingsraad verantwoording schuldig.

Het hybridische karakter van de V.A.R.A. heeft er toe geleid, dat de verschillende organisatorische instanties niet slechts verenigingszaken, maar ook zaken van het omroepbedrijf bespreken. De door statuten en reglementen voorgeschreven regelmatige behandeling van het omroeprapport en omroepschema bedoelt aan de leden-luisteraars een democratisch aandeel in de samenstelling der programma's te verschaffen. Wie in de loop der jaren de gelegenheid had het organisatorische werk van de V.A.R.A. „aan de binnenkant der organisatie” gade te slaan, weet, dat de medezeggenschap der leden op de programma's met grote ernst wordt uitgeoefend, en, het zij hier onmiddellijk aan toegevoegd, met vruchtbaar resultaat voor leden en programma-leiding.

V I J F D E H O O F D S T U K *waarin Karel van Veen (die ook het vorige hoofdstuk alweer te lang vindt) gelegenheid krijgt om te vertellen hoe hij door een vakantie en een eierzuchtige echtgenote genoodzaakt wordt zich te bewegen op het slappe koord van het bestuursbeleid ener V.A.R.A.-afdeling. Hij zegt, dat al die „baantjes” hem niets kunnen schelen, maar onderwijl voelt Kee zich maar wát gewichtig... en zij doet het werk niet eens slecht.*

Het werk in de polder zit er weer op en ik kom als van ouds elke avond trouw om half zes van mijn baas bij Kee thuis, waar ik mijn pantoffeltjes aantrek, mijn krantje inkijk, een hapje eet en naar de radio luister. Meneer de opzichter spelen lijkt me wel, vooral omdat je er wat extra door verdient, maar alles heeft nu eenmaal een einde en Kee zegt, dat ze blij is, dat ze haar kostwinner weer geregeld over de vloer heeft, maar als ze aan het extra centje denkt, dat we nu in ons spaarpotje hebben, dan wordt het haar warm om het hart. Kee is een zuinig iemand, wat maar goed is, want juist daardoor past ze zo goed bij mij, omdat ik als zij niet goed uitkijkt, plotseling vergeet wat de waarde van geld is.

Op een avond zegt ze tegen me:

„Die Jantje van ons gaat met de A.J.C. naar een kamp op de Paasheuvel bij Vierhouten en als we willen kan Marietje ook mee. Het zal best leuk zijn voor die twee als ze samen konden gaan. Het is weer eens wat anders voor ze, hè, een week in de vrije natuur en die paar tientjes, die het kost, kunnen we best van het spaarpotje afnemen.”

Wel ja, Kee snijdt de kaas met hompen, (denk ik), maar laten die twee kinderen van ons nou ook eens een pleziertje hebben.

„Mij goed”, zeg ik, „ik gun het ze van harte, al is het misschien beter voor Jantje, dat we hem een beetje kort houden, want zo mooi is zijn rapport van school nou ook weer niet.”

„Nee”, zegt Kee, „mooi is anders. Dat rapport is ronduit slecht. Het

enige negentje, dat op z'n rapport staat, is uit het jaartal. Die jongen heeft geen ernst... ik vraag me wel eens af van wie van zijn ouders heeft Jantje die speelsheid, *ik* ben heel anders..."

Ik doe net of ik die steek onder water niet hoor, want als je lang genoeg met elkaar getrouwd bent, dan weet je langzamerhand wel wat tact is en bovendien Kee meent het niet zo scherp als 't er bij haar uitkomt.

„Goed”, zeg ik, „dan gaan ze allebei naar Vierhouten... naar de A.J.C.... Wij zijn jong en dat is fijn.. Vriendschap!”

Kee blijft een beetje dralen. Ze scharrelt wat met een vaasje op de schoorsteen, dat niet in het midden wil staan en daarna trekt ze het tafelkleed glad, ofschoon ik er geen rimpeltje in kan ontdekken. Wanneer Kee draait als een hond, die het holletje in zijn mand niet kan vinden, dan weet ik uit ondervinding, dat ze iets te vertellen heeft en niet goed weet hoe ze er mee voor de dag moet komen en dan wacht ik maar geduldig. Kee kijkt me aan en ze zegt:

„Ik geloof, dat het jou ook een hoop goed zal doen, als je eens een paar dagen verlet neemt.”

Waat de wind uit die hoek, (denk ik). Wanneer Kee zegt, dat ze gelooft, dat iets *mij* goed zal doen, bedoelt ze, dat ze zeker weet, dat het voor *haar* ook goed is.

„Verlet”, zeg ik met een onschuldig gezicht, „hoe bedoel je verlet?”

En dan spuit Kee haar hele verhaaltje op met een vaart en vuur, alsof het een vijfminuten-speech is. Als onze Jantje en Marietje naar Vierhouten zijn, zijn we met ons tweetjes zo gezegd weer net alsof we pas getrouwd zijn en waarom zullen we er dan samen niet eens een paar dagen tussen uit knippen (zegt Kee). Ik kan Vrijdag na schaften vrij nemen en Maandag na schaften weer op mijn werk terug komen. Dan hebben we met reizen mee gerekend, drie hele dagen voor ons zelf. Het zal wel een paar guldens kosten, maar vooruit met de geit, ik ben nou na drie maanden in de rimboe, weer thuis, en een mens kan toch niet altijd voor zijn spaarpotje werken, hij kan het beter uitgeven aan een extra vacantie, die goed is voor zijn gezondheid, dan aan de dokter en de apotheker.

„Een soort tweede wittebroodsweken”, zeg ik en aan Kee's ogen kan ik zien, dat zij hetzelfde denkt.

We zijn meteen in de beste stemming en ik vind, dat ik het in mijn trouwen toch heel wat slechter had kunnen treffen.

De kinderen gaan 's morgens op de fiets naar Vierhouten en 's middags gaan Kee en ik met de trein naar Apeldoorn, want zij is nu eenmaal een vrouw, die om alles denkt en dus is er een juweel van een kamer voor ons in het Troelstra-Oord in Beekbergen. Als we over het grint van het Troelstra-Oord lopen, schijnt de zon en van de top van de toren waait de vlag en aan mijn ene arm hangt ons rieten koffertje en aan mijn andere Kee, en ik heb een gevoel alsof ik mee mag met het Vacantiekinderfeest. Ik zing:

„Hij was nog nooit met spoor of boot
Naar zee of bos geweest.
Nou mocht hij voor de eerste keer
Mee met het Vacantiefest
De dag te voren zei zijn moe:
„Om zeven uur naar bed.”
En Jantje dee zijn oogjes toe
En neuriede van pret:
„Dat wordt de fijnste dag van het hele jaar
Naar buiten gaan we morgen met elkaar.”
Waar koetjes loeien en bloempjes bloeien,
Waar alles lijkt zo helder en zo fris,
Of heel de wereld pas gewassen is.”

We leggen onze spullen in de kast van het kamertje en we wassen ons een beetje en daarna gaan we in de grote zaal een kopje thee drinken met een biscuitje en naar de gebrandschilderde ramen kijken en Kee moet van alles weten:

„Wie heeft dit cadeau gegeven en van wie is dat schilderij?”
Wat is dat Troelstra-Oord mooi!

Er zijn natuurlijk nog meer gasten en 's avonds na het eten maken we met een ploegje van onze leeftijd een avondwandeling door de bossen en over de hei, waarbij Kee een beetje angstig doet in het donker en erg dicht tegen me opkruipt onder het lopen; en ik doe net alsof ik het helemaal niet merk, dat ze alleen maar uit bangheid zo

stijf met me gearmd loopt. De volgende ochtend bij het ontbijt, zegt Jansen, de bedrijfsleider:

„Nou vanmiddag krijgen we het drukker.”

„Hoe zo?” zeg ik.

„De V.A.R.A. komt op visite.”

„Welke afdeling?” vraagt Kee, die nou eenmaal een zwak heeft voor alles wat met de radio te maken heeft.

„Geen afdeling”, zegt Jansen, „maar het hele Hoofdbestuur en een man of vijftig van de Verenigingsraad. Die heren hebben Zaterdag en Zondag hier een vergadering.”

Zodra Kee dat nieuwtje hoort, is ze niet meer te houden. Natuurlijk moet ze weten of Willem van Cappellen er ook bij is.

„Nee”, zegt Jansen, „althans, dat weet ik niet, ofschoon je er best kans op hebt, want ze gaan natuurlijk over de programma's praten en dan zullen de mensen die het eigenlijke werk doen, er toch bij willen zijn.”

Na het eten trekt Kee me op zij en zegt:

„Ik ga vanmiddag maar niet wandelen. Ik ben een beetje moe van gisteravond. Ik denk, dat ik rustig hier blijf zitten, op het terras in het zonnetje.”

„Willem van Cappellen”, denk ik, maar tactvol als ik nu eenmaal ben zeg ik:

„Je doet maar net wat je wilt... het is ook *jouw* vakantie.”

We zitten in het zonnetje op het terras en een stuk of wat andere gasten houden ons gezelschap en we babbelen over koetjes en kalfjes en er rolt een auto het grintpad op en daarna nog een, en dan een autobus vol mannen met tassen. De V.A.R.A. is er, maar Van Cappellen is er niet bij. Het geeft een bereddering van heb ik jou daar, want al die mensen moeten naar hun kamers en er zijn een paar kantoormensen uit Hilversum, die alles regelen en dikke mappen uitdelen met gewichtige papieren en blanco blocnotes met potloden.

Om drie uur begint de vergadering en op het terras in het zonnetje zit Kee maar op haar stoeltje te draaien, totdat ze opeens zegt:

„Is die vergadering huishoudelijk of openbaar?”

Daar heb je het gegooi in de glazen (denk ik), daarom is ze te moe om te gaan wandelen, maar ik zeg met een droog gezicht:

„Openbaar natuurlijk, het is geen complot..., of het moet iets bijzonders zijn, dat alleen maar in een besloten zitting kan worden behandeld.”

„Dan ga ik een beetje luisteren”, zegt Kee, „het is me hier op het terras te warm en binnen zal het wel koeler zijn” en wèg is ze.

Ik blijf nog een minuut of tien op het terras zitten, maar dan ga ik haar in de vergadering opzoeken, want eerlijk is eerlijk, het interesseert mij toch ook wel een beetje.

Ze zitten met hun discussies midden in het jaarverslag of ze hebben 't over de programma's, dat heb ik niet zo dadelijk in de gaten, maar in elk geval gaat het over de centen, die de afdelingen van de contributies krijgen om er hun plaatselijke onkosten mee te bestrijden. Alles gaat in het vriendschappelijke, daar niet van, maar de leden zijn het met het Hoofdbestuur niet eens. De afdelingen willen meer geld hebben en het Hoofdbestuur wil dat niet geven, omdat de programma's ten slotte nummer één zijn, en een sloot geld dat die kosten! Daar is ene Dorpmans uit Rotterdam, die het met Arend de Vries aan de stok heeft, heel gemoedelijk hoor, maar even zo vrolijk gaat het van dik hout zaag je planken en ze geven elkander geen duimbreed toe. Een van de Amsterdammers bemoeit zich er mee, maar hij pikt het verkeerd in, want de sprekers die op hem volgen, vertellen hem ronduit, dat ze zich door de hoofdstad de wet niet laten voorschrijven en ene Dost uit Deventer staat achter de bestuurstafel op om te vertellen, dat het belang van de V.A.R.A. boven alles gaat. Dat vind ik een waarheid als een hele veestapel, maar hij krijgt voor deze woorden natuurlijk applaus, en dan komt Arie Pleysier overeind om nog eens haarfijn uit te leggen, dat hij eigenlijk veel mooiere programma's wil geven, maar dat hij elke gulden maar één keer van Lebon kan krijgen. Kee zit met een vuurrood hoofd van spanning te luisteren en ik fluister tegen haar:

„Wie denk je, dat er wint... de afdelingen of het Hoofdbestuur?” en Kee antwoordt nuchterweg:

„De V.A.R.A. wint.”

Ze zegt het hardop en een van de leden van de Verenigingsraad, die vlak bij ons zit, hoort wat Kee zegt en omdat hij toevallig juist het woord krijgt, begint hij:

„Meneer de voorzitter... Ik weet niet of U toevallig hebt gehoord wat dit vrouwelijke V.A.R.A.-lid, dat als belangstellende de vergadering bijwoont, zo even fluisterde... Niet het Hoofdbestuur en niet de afdelingen winnen in het onderhavige verschil van mening, maar de V.A.R.A. wint,... en als U het goedvindt, meneer de voorzitter, zou ik deze woorden als uitgangspunt van mijn betoog willen nemen.”

Kee heeft een kleur van plezier, dat al die wildvreemde mannen haar ook voor vol aanzien en ze stoot me aan en zegt:

„Zie je die twee meisjes daar, die schrijven alles woordelijk op wat er gezegd wordt. *Mijn* woorden ook. Die zijn nu vereeuwigd in de notulen, *mijn* woorden. Wat zijn notulen toch een *enige* dingen.”

„Daar heb je het”, denk ik, „die vrouw van mij heeft vergaderingsbloed in haar lijf.”

„Je moet zien, dat je een stenografisch verslag van deze vergadering te pakken krijgt”, fluistert Kee tegen me. „want ik wil het stuk bewaren, waarin mijn eigen woorden staan. Dat is leuk voor de kinderen later. Kunnen ze zien, dat hun moeder niet zo mis is.”

Een man kan jaren met zijn vrouw lief en leed en het hoofdkussen delen (denk ik filosofisch), en toch weet hij niet wat er in haar hersens precies omgaat. Die vrouw van mij is wat ze noemen: sociaal-ambitieuze, ze wil een rol spelen en nou ze in die vergadering van de Verenigingsraad zit, is ze net als een cavalerie-paard, dat trompetmuziek hoort.

Over de kwestie van de centen voor de afdeling krijgt het Hoofdbestuur natuurlijk zijn zin, omdat ene Swierstra uit de statuten voorleest, dat alles in orde is, maar er is ene Jongman uit Overijssel, die heel secuur in de notulen laat aantekenen, dat hij er zich wel bij neerlegt en zich toch alle rechten voorbehoudt, om er te allen tijde weer op terug te komen.

„Dat recht heb je natuurlijk”, zegt Arend de Vries gehaaid. „en dan heeft het Hoofdbestuur het recht om opnieuw te zeggen, waarom het zo moet blijven als het is.”

Iedereen lacht en dan duikt de vergadering in een stomvervelende bespreking over G-leden en over zegels en mutatielijsten en over lopers, die de krant op een ander adres bezorgen en dat geheim houden, waardoor de administratie in de soep loopt. Het is warm in

de zaal en ik begin zo een beetje te gapen en Kee die het merkt zegt:

„Als je een kwartiertje naar buiten wil gaan, ga je gang, hoor... ik kom straks ook.”

Ik zit een minuut of tien op het terras en Kee komt ook aanzetten.

„Het is mij te geleerd daarbinnen”, zegt ze, „allemaal wissewasjes van niks niemendal, waar grote kerels uren over doorsabbelen. Nou, die mannen moeten nodig zeggen, dat wij vrouwen zoveel praten. Weet je waarom die vergaderingen altijd zo lang duren? Er nemen te weinig vrouwen aan deel. Maar vanavond zal het wel belangrijk zijn, want dan gaan ze over het programma spreken... er zal wel een stroom critiek loskomen, zeggen ze onder elkander en ze zijn benieuwd hoe Arie Pleysier zich daar door heen zal boksen.”

's Avonds is het diner achter de rug en de vergadering heeft nog een uurtje de tijd voordat men weer gaat beginnen en Arie Pleysier komt met Arend de Vries op het terras in de kring van de gewone bezoekers zitten en natuurlijk begint iedereen over de radio te praten. Die Arie is een heel ander persoon dan Arend. Arie is de doodgemeedereerde bedaardheid zelf, maar Arend is een nummertje kwikzilver hoor. Die is met een gramfoonnaald ingeënt. Je krijgt zijn mond met een strootje open, maar je krijgt hem nog niet dicht met een voorhamer. Onderwijl zit die Arie maar op een stinkend pijpje te lurken en hij zegt geen stom woord.

„D'r zit nogal wat critiek op de programma's”, zeg ik om hem aan de gang te krijgen, maar voordat Arie wat kan zeggen, begint Arend alweer een nieuwe speech af te steken.

„Dat is heel normaal”, zegt hij, „in het omroeppapport wordt alles opgelepeld wat de programma-afdeling in een half jaar doet. Dat omroeppapport krijgen alle leden thuis in hun weekblad. Dan gaan ze naar de huishoudelijke vergaderingen en daar komen ze met hun opmerkingen, hun critiek, hun wensen en hun raadgevingen. Alles wordt netjes opgeschreven en dat rapport gaat naar het Hoofdbestuur. De afdelingsbesturen gaan naar de vergaderingen van het district en daar lepelen ze nog eens op wat ze er zelf van vinden. Dat district stuurt afgevaardigden naar de Verenigingsraad, die vanavond hun eigen mening geven. Het spreekt vanzelf, dat er op die manier een stroom van opmerkingen los komt en Arie moet dan in zijn antwoord

de grote lijn vinden en alle critiek samenvatten en de mening van het Hoofdbestuur geven.”

Ik hoor die Arend zo babbelen en ik denk bij mezelf:

„Ja, jij hebt mooi praten. Straks komt de critiek en geen klein beetje ook, maar wie moet het varkentje wassen? Arie en niet Arendje, en zal die dat karwei klaarspelen?”

Eerlijk gezegd, geloof ik er niks van, dat die Arie de hele Verenigingsraad mans is. Hij zit daar maar doodbedaard op zijn oude roertje te sabbelen en je stelt je een spreker toch anders voor, wanneer hij weet, dat hem zo meteen het vuur na aan de schenen wordt gelegd. Zo een man moet zenuwachtig zijn en telkens in zijn aantekeningen kijken, of hij moet ergens in een afgesloten kamertje zitten zweten om nog eens al zijn documenten na te zien, of hij moet met zijn medewerkers vergaderen om zich nog even voor het laatst precies te laten voorlepen hoe alles in elkander zit. Maar Arie... midden in een nieuwe redevoering van Arend, staat plotseling op en zegt:

„Ik ga een kwartiertje wandelen, we zullen vanavond lang genoeg in de rook zitten.” En wèg is hij.

Ik zeg zo half fluisterend tegen Kee. „Daar moeten we vanavond bij zijn, want die Pleysier zal zijn plezier best op kunnen... die wordt vanavond ingemaakt met boter en suiker.”

Zoiets hoef je maar één keer tegen Kee te zeggen en dan kan ze van ongeduld gewoonweg niet meer wachten totdat de vergadering begint. Nou, ik heb het niet aan het verkeerde eind, want als de voorzitter het punt „Omroeprapport” aan de orde stelt, melden zich zoveel sprekers aan, dat je beter de presentie-lijst kan nemen om die voor te lezen en te vragen wie van de aanwezigen het woord *niet* wenst te voeren. En ik moet zeggen, bij die Verenigingsraadsleden zijn hele redenaars hoor. De een doet het wat kalmer dan de ander en sommigen doen echt hun best om een serieuze indruk te maken en dan is er die Nico Dool uit Amsterdam, die iedereen aan het lachen maakt met zijn mopjes en ten slotte wordt hij zelf kribbig om dat gelach, en dan laat hij zijn kwaai bui tegen het Hoofdbestuur uit, dat er toch werkelijk niks aan kan doen. De stroom van redevoerders gaat maar door en de wijzers van de klok gaan naar negen uur en naar tien uur en gaandeweg begin ik te geloven, dat er van het hele V.A.R.A.-program-

ma geen sikkepit deugt en dat het Hoofdbestuur uit een stel slaapkoppen bestaat en dat Arie Pleysier door een stel tyrannieke personeelsleden wordt gestuurd in een richting, die niemand op wil.

Kee is er ontdaan van en met een rode kleur van opwinding zegt ze tegen me:

„Begrijp jij, dat Arie Pleysier niet begint te huilen van zenuwachtigheid?”

Maar die Arie... *die* zit maar doodbedaard met zijn pijp in zijn mond en voor hem ligt een schoolschrift, waarin hij met een potloodje rustig aantekeningen zit te maken; af en toe haalt hij een stuk gom-elastiek uit zijn zak om iets weg te vlakken en hij lijkt op een doodbedaarde schoolmeester, die voor een klas met lastige apen van jongens staat en elk ogenblik denk je:

„Zo meteen loopt 'm de gal over en stuurt hij er eentje de gang op om eventjes af te koelen.”

Het is bij half elf als de laatste spreker van het lijstje zegt: „Ik heb gezegd” en Arend vraagt wat Arie wil, „doorvergaderen” zegt Arie en hij staat meteen op en begint met een doodkalme stem zijn verdediging af te draaien.

Hij zal elke spreker uitvoerig beantwoorden (zegt hij), maar eerst wil hij enkele algemene opmerkingen maken, die hem al lang als een molensteen op het hart liggen. Hij voelt zich als een arme vader, die van zijn kinderen een hele lange verlanglijst voor Sinterklaas krijgt, maar de kinderen weten niet, dat pappie geen millionnair is, zo zijn kinderen. Alsjeblieft, die zit, één nul! Als hij het voor het zeggen heeft, krijgen alle kinderen alles wat er op het lijstje staat en nog veel meer, maar pappie is arm en heeft maar weinig geld. Nou wie snapt zo een gezegde nou niet? Iedereen toch zeker, maar Arie geeft de vergadering geen tijd om die verstandige vergelijking lang te overdenken, want hij gaat al weer verder met zijn doodbedaarde stem. De V.A.R.A. (zegt hij) staat in een concurrentie-positie, die ze zelf niet wil, maar die er nu eenmaal is. De Tweede Kamer is er schuld aan, dat er geen wettelijk verplichte bijdrage voor iedere luisteraar is en dus moeten de omroepverenigingen leven van de vrijwillige contributies en het gevolg daarvan is alweer, dat de V.A.R.A. precies zoals de anderen de strijd om de luisteraar moet voeren.

„Dat maakt mijn positie”, zegt hij, „zo tweeslachtig, want terwijl ik dolgraag het culturele peil van de uitzendingen met grote sprongen snel omhoog wil brengen, moet ik er aan de andere kant altijd aan denken, dat de grote massa der luisteraars die beweging naar boven slechts heel langzaam meemaakt. Ik doe geen concessies aan de smaak van het publiek, dat verwijt wijs ik af, maar mijn handen zijn niet vrij doordat de Tweede Kamer ons dwingt tot een strijd op leven en dood om elke luisteraar in Nederland.”

Maar moet Arie daarom wanhopen... niks hoor, zegt hij. Als je de programma's van vroeger nog eens doorkijkt dan zie je al een enorme vooruitgang, want in het begin wil iedereen goedkope deuntjes en flodder-flieder-fladder muziek, maar gaandeweg verlangen de luisteraars naar wat beters, naar wat mooiers en naar wat hogers en dat is nou opvoeding.

„Neem nou de Verenigingsraad zelf”, zegt hij, „wie de V.A.R.A. niet kent, denkt misschien, dat de vertegenwoordigers van de leden aandringen op vulgaire uitzendingen, hoe meer hoe liever. Zeker, ik hoor ook hier stemmen, die zeggen: meer populaire uitzendingen, maar iedereen is er toch van overtuigd, dat we naar een steeds hoger peil moeten... en dat zegt men op grond van de besprekingen in de vergaderingen van de afdelingen. Dat is een bewijs, dat ons werk resultaat heeft en dat we op de goede weg zijn, maar het Hoofdbestuur moet een voorzichtige koers varen, anders verliest de microfoon het contact met de luisteraars en dat wil niemand.”

De Verenigingsraad, die een uur geleden nog tot de nek vol met critiek zat, knikt tevreden en Kee fluistert me toe:

„Een goeie baanveger, hoor... het ijs is bijna helemaal schoon, zo meteen bindt hij zijn schaatsen onder en dan gaat hij zwieren.”

„Wat bedoel je?” vraag ik, want die beeldspraak van Kee... dáár heb ik nog wel eens een beetje moeite mee.

„Hij maakt gehakt van de critiek”, zegt ze, „hij snijdt ze in reepjes en legt ze in azijn, let op, hij begint.”

Arie zegt:

„En thans kom ik tot de beantwoording van de verschillende opmerkingen, waarbij ik elke spreker afzonderlijk behandel.”

Hopsákee, daar gaat hij. Hij kijkt in zijn schoolschrift en begint bij

het begin, heel geduldig, heel voorzichtig en met erg veel begrip voor de criticaster. Hij snauwt niemand af en soms duurt de beantwoording langer dan de redevoering zelf van het Verenigingsraadslid, en telkens als hij met een van de sprekers klaar is, haalt Arie zijn potloodje uit zijn zak, zet een streepje in zijn schrift en begint de volgende redevoerder beleefd doch dringend door de gehaktmolen te draaien.

„Wat een jobsgeduld”, zegt Kee tegen me, „*ik* begrijp er niks van... wat een geduld... wat een geduld...”

„Mannen hebben veel meer geduld dan vrouwen”, zeg ik, maar ze hangt zó aan Arie's lippen (bij wijze van zeggen dan altijd), dat ze niet eens in de gaten heeft hoe ik haar plaag.

Het loopt tegen twaalfen en dan is Arie klaar.

„Er is van de hele critiek niks over”, zegt Kee.

„En het mooiste is”, zeg ik, „dat niemand het gevoel heeft, dat hij niet het volle pond krijgt.”

„Wil iemand nog het woord voor de tweede ronde?” vraagt Arend de Vries met een stalen gezicht, „we kunnen wat mij betreft de hele nacht doorvergaderen”, maar de vergadering roept:

„Nee, stemmen.”

En dan nemen ze het omroeprapport met algemene stemmen aan. Nou vraag ik je!

Kee en ik gaan naar onze kamer, want we zijn doodmoe en terwijl we ons daar uitkleden, zegt ze:

„Ik vind, dat die Pleysier bijna net zo mooi spreekt als Willem van Cappellen.”

„Ja, hij spreekt makkelijk”, zeg ik.

Kee zegt:

„Wat is het bestuurswerk in een organisatie toch mooi, hè? Als je niet beter weet, denk je, dat de mensen als verscheurende dieren tegenover elkander staan, maar als je het goed bekijkt, dan ontdek je een vertrouwen en een vriendschap... en vooral waardering.”

„Ja”, zeg ik, omdat ik vind, dat ik toch ook wat zeggen moet, „het gaat op die manier aardig.” Maar Kee valt kittelorig uit:

„Aardig... dat is het woord niet. Het mooiste vind ik, dat zo een bestuur waardering voor zijn werk krijgt... *waardering* snap je... wanneer krijgen wij vrouwen nou waardering voor al het werk dat wij

in de huishouding doen..." en als Kee zo begint weet ik, dat ze niet kwaad is, alleen maar moe en dus zeg ik:

„Laten we maar gaan slapen, morgen praten we er wel verder over.”

De volgende ochtend is het Zondag en Kee begrijpt wel, dat ze nou niet nog eens de hele dag in die vergadering kan gaan zitten, want daarvoor zijn we ten slotte niet op het Troelstra-Oord.

„Zullen we met ons tweetjes een grote wandeling gaan maken”, vraagt ze me, „dan nemen we een pak brood mee en onderweg kopen we ergens een glas limonade.”

„Goed”, zeg ik, en een kwartier later zijn we op weg dwars door de bossen, die zo lekker ruiken, dat je vanzelf dieper gaat ademen en omdat je dieper ademhaalt, hou je op met slenteren. Kee en ik zetten er een stevige soldatenpas in, en dat houden we een goed uur vol.

„Zullen we nu een kwartiertje gaan rusten”, zegt Kee en naast elkaar gaar we met onze ruggen tegen een bultje in de bosgrond zitten. Zij haalt een zak met zuurtjes te voorschijn en gaat uitdelen, maar ik zeg: „Eén zuurtje is genoeg voor een manspersoon”, en als ik het mijne heb opgesabbeld, steek ik een verse sigaar op om de smaak van de zuurtjes weg te roken. Kee is stil; dat komt van de mooie natuur denk ik. Maar ik vergis me, want ze zegt opeens:

„Vind je het gek, als ik lid word van het bestuur van de V.A.R.A.-afdeling bij ons in de buurt?”

„Hoe zo?” zeg ik, omdat ik toch wat zeggen moet, maar ik zie meteen de bui hangen. Kee wil een rol gaan spelen. Ze wil een voor-aanstaande in de beweging worden. Die ene opmerking van haar, die in het verslag van de Verenigingsraad komt, is de oorzaak van alles. Die vergadering is het; ze heeft de smaak beet en ik ken mijn eigen vrouw genoeg om te weten, dat als ze eenmaal iets in haar hoofd heeft, je het er met geen zeven paarden weer uittrekt.

„Nietwaar”, zegt ze, „een vrouw is maar een vrouw, hè? Ik bedoel, ik doe het alledaagse werk in de huishouding graag hoor, dus daar niet van, maar het is elke dag hetzelfde. 's Morgens stofzuigen, de kamer aan kant doen, bedden opmaken, tingelingeling, naar de bel lopen... dan middageten klaar zetten... een beetje verstelwerk doen, boodschapjes lopen, avondeten klaar zetten... de vaat doen... thee zetten

voor meneer mijn man... en dan naar bed... Elke dag opnieuw en ik ben geen ontevreden mens, dat weet je wel, maar ik wil toch ook wel eens wat anders hè... en als ik nou bestuurslid van een V.A.R.A.-afdeling ben, och zoveel werk geeft het niet... maar het is weer eens een afwisseling."

Terwijl zij doorpraat, denk ik bij me zelf:

„Daar zit je nou als man... Je denkt, dat je je eigen vrouw kent en ze is een volslagen vreemde voor je... Wat een eierzucht! Welja, ze gaat in de organisatie, maar wat is er ten slotte *tegen*? We zijn democraten ook in ons eigen huis, zeg ik altijd en een vrouw heeft het recht zich volledig te kunnen ontplooien, precies als een man." Zo denk ik.

„Als je er plezier in hebt", zeg ik, „ga dan gerust je gang... je bent verstandig genoeg om er je huishouding niet voor te verwaarlozen."

„Mijn huishouding blijft mijn hele leven nummertje één", zegt Kee vinnig, „bij mij thuis geen vuile vitrage-gordijnen en geen kinderen, die door de burens moeten worden grootgebracht, zodat de mensen zeggen: kijk toe, je kunt aan haar gordijnen zien, dat ze een vooraanstaande is in de politiek."

„Dan is het zo afgesproken", zeg ik en Kee, die met al haar emancipatie toch niks doet zonder dat ze het eerst met haar man overlegt, geeft me daar midden in het bos een klappende zoen en nog een en weer een en als ik eindelijk even op adem kom, zegt ze:

„Wittebroodsweken... wittebroodsweken."

Nou vraag ik je, wat dat voor een vakantie is.

We zijn al lang weer hoog en breed thuis en de voorzitter van de V.A.R.A.-afdeling komt op visite en die zegt:

„Nou Karel, je vrouw zal wel gauw bestuurslid van de afdeling zijn... er is een vacature en het bestuur stelt haar kandidaat. De vergadering is volgende week Donderdag."

Daar moet ik bij zijn, bij die vergadering, want als er een tegenkandidaat is, dan moet ik toch met mijn eigen stem mijn vrouw steunen, niet waar. Maar ze kan mijn steun missen als kiespijn, want het bestuursvoorstel gaat er door als een haar door de melk. Zo

wordt Kee bestuurslid van de V.A.R.A. en ze gaat meteen maar achter de bestuurstafel zitten ook.

Een maand of wat later vraag ik de V.A.R.A.-voorzitter hoe Kee het bestuurswerk doet en hij zegt:

„Uitstekend..., de tweede secretaris bedankt en nou maken we je vrouw tweede secretaresse, dan moet ze notulen maken... en ze zegt, dat ze niets liever doet dan opschrijven wat ze op een vergadering zeggen.”

Ik grinnik zo een beetje en vraag hem:

„Moet ze dan ook notulen maken van wat ze zelf zegt?”

„Natuurlijk”, zegt de voorzitter en hij kijkt me lichtelijk verbaasd aan.

„Mooi!” zeg ik, „dan zullen mijn kinderen later wat te lezen hebben als ze groot zijn.”

„Hoe zo?” vraagt hij en ik vertel hem van die interruptie van Kee op het Troelstra-Oord en dat ze het verslag van die vergadering van de Verenigingsraad, waar háár naam in staat, in de linnenkast bewaart bij het trouwboekje en de polis van „De Centrale” voor de kinderen om later te lezen.

„Die vrouwen...”, zegt de voorzitter en we voelen ons allebei als mannen ver boven eerzucht verheven.

ZESDE HOOFDSTUK *(dat ook al weer te lang is),
waarin een boekje wordt opengedaan omtrent moeilijkheden
in de V.A.R.A. en verteld wordt hoe men die te boven kwam;
en verder wordt er in verhaald hoe de Radio-censoren er in
slaagden zich onsterfelijk ... belachelijk te maken.*

Er bestaat een leerzame anecdote van een slangenbezweerder, die in een stampvolle circustent een staaltje van zijn kunnen liet zien. Een twintigtal levensgevaarlijke slangen krioelden uit de rieten korf en dansten gehoorzaam op de maat van de muziek, die de bezweerder aan zijn fluit ontlokte. Maar plotseling werd de man onwel; hij bracht nog een paar schrille geluiden op zijn fluit voort en daarna zakte hij bewusteloos in elkander. De slangen (nu onttoverd) verspreidden zich her en der door het circus. De bezoekers geraakten in paniek... Toen stond er plotseling een oude vrouw van een der bezoekersplaatsen op. Ze haalde een fluitje uit haar mantelzak te voorschijn en begon te spelen; zulke meeslepende tonen had het publiek nog nooit gehoord. De slangen rekten de lange lijven en wiegelend op de maat van de muziek, schuifelden ze in de richting van het oude vrouwtje. Het mensje liep langzaam naar de rieten koffer, die in het midden van het circus stond, een vlugge beweging en floep, alle slangen waren veilig geborgen. De paniek hield even plotseling op als ze was begonnen. Iedereen applaudisseerde dankbaar.

De man van het oude vrouwtje vroeg zijn echtgenote in stomme verbazing:

„Maar liefste, waarom heb je me nooit verteld, dat je slangen kunt bezweren?” en het oude besje antwoordde:

„Je hebt het me toch nooit gevraagd...”

Deze anecdote drijft de spot met een levenservaring, die ieder mens wel eens heeft opgedaan. Men beschikt over bekwaamheden, waarvan

men zelf het bezit niet vermoedt... totdat plotseling de noodzaak tot handelen dwingt; en ziet, wat niemand mogelijk achtte, *lukt*!

De stichter van een groot bedrijf met enkele duizenden mensen personeel vroeg men eens, hoe hij het toch had klaargespeeld om in twintig jaar tijds zo een enorme handelszaak van de grond af op te bouwen. De man antwoordde simpelweg:

„Och, dat weet ik zo niet. *Zo een ding groeit onder je handen uit.*”

Tot op zekere hoogte geldt deze uitspraak ook voor de V.A.R.A. De stichters en degenen, die in enigerlei college geroepen waren aan de organisatie leiding en advies te geven, bezaten ongetwijfeld een duidelijke voorstelling van het doel, dat ze nastreefden; men kan het in de eerste statuten reeds vermeld vinden. Maar *hoe* die groei zou gaan, langs welke lijnen de organisatie zich zou gaan bewegen, welke obstakels van inwendige en uitwendige aard men zou ontmoeten, op welke wijze men die moeilijkheden te boven zou komen — dat wisten ze niet! En toch, alle vraagstukken werden op tijd opgelost. Men kan niet zeggen, dat ze „zich zelf oplosten”. Men kan ook niet beweren, dat het uitsluitend de intelligentie en de vooruitziende blik van de leiding is geweest, die de oplossingen tot stand bracht. Precies als de leider van het grote bedrijf kon de V.A.R.A.-leiding zeggen:

„*Zo een organisatie groeit onder je handen uit*”

...en toch moet dit antwoord dan te bescheiden worden geacht.

Wanneer men ter gelegenheid van het vijf en twintig jarig jubileum van de V.A.R.A. eens achterom ziet, valt er voor de toeschouwer een logische ontwikkeling te bespeuren — zowel in de organisatie als in het werk, dat het meest tot de buitenwereld sprak: de inrichting der programma's. Dan ziet men duidelijk de ogenblikken, die de Britten „crucial moments” noemen, punten waar de weg zich splitst. Maar men meent méér te zien dan er in werkelijkheid te zien valt, wanneer men veronderstelt, dat die logische ontwikkeling even duidelijk werd bespeurd toen de voorvallen, die nu „verleden” zijn, nog „heden” waren of „toekomst”. Dat kon ook niet. Niet alleen is het merendeel der stervelingen de gave der voorspelling onthouden — maar bovendien werden de handelingen van de V.A.R.A.-leiding niet alleen beïnvloed door wat zij zelf, maar ook door wat *anderen* wilden... of *niet* wilden!

In het vierde hoofdstuk van dit boek is geschetst hoe de organisatievorm gaandeweg groeide van het voorzichtige begin tot het solide bouwwerk van afdelingen, federaties, districten, verenigingsraad en Hoofdbestuur. Hier was ervaring de leermeesteres. De ontwikkeling van de programma-arbeid werd ook door andere factoren dan ervaring beïnvloed.

De belangrijke wijziging in het beleid der programma-afdeling valt samen met de overwinning van het nationaal-socialisme in Duitsland in het begin van 1933. Na de verschrikkelijke ervaring van Wereldoorlog-Nummer-Twee, weet men, dat in Januari 1933, toen Hitler de macht veroverde, het gezicht van de wereld radicaal veranderd werd. Geen enkel land heeft zich op den duur aan de invloed kunnen onttrekken, die van deze gebeurtenis uitging, en zeker niet Nederland, dat aan de rand van de vulkaan lag.

„Fascisme betekent oorlog”, was niet slechts een leuze, die in de propaganda opgeld deed. De drie woorden omvatten in alle simpelheid de slotsom waartoe elkeen *moest* komen, die de gebeurtenissen op het terrein der buitenlandse politiek met opmerkzaamheid volgde. Het kon kort duren of lang, maar de binnenlandse politieke toestand van Duitsland was een onderwerp, dat hoe langer hoe meer de geesten buiten dat land in beslag zou gaan nemen. Het dwong niet alleen degenen, die voor de militaire aangelegenheden in het land hunner geboorte verantwoordelijkheid droegen, tot ernstig nadenken over nieuwe vraagstukken en over de conclusies, die moesten worden getrokken. Spoedig moest bij het opstellen en goedkeuren van staatsbegrotingen met de nieuwe toestand rekening worden gehouden. Sinds het noodlottige jaar 1933 moesten besprekingen over onderwerpen van openbaar en vaak ook van persoonlijk belang, in toenemende mate worden gevoerd tegen de achtergrond van wat in Duitsland gebeurde. Geen instelling van openbaar nut kon deze feiten veronachtzamen, ook de omroep niet.

De gebeurtenissen van begin 1933 hadden op de democratisch-socialistische beweging van Nederland een sterke weerslag gehad. Andere staatkundige bewegingen in ons land ondergingen die invloed eveneens. Maar het lag in de natuur der dingen, dat de anti-fascistische stroming zich het eerst en het sterkst in de kringen van S.D.A.P. en

N.V.V. deed gelden. Duitsland had geleerd, dat de nazi's pas aan de macht konden komen, nadat de socialistische arbeidersbeweging op de grond was geworpen. S.D.A.P., N.V.V. en de met haar verwante organisaties gordden zich aan om te voorkomen, dat zo iets in Nederland zou kunnen geschieden.

De strijd tegen communisme en fascisme, in 1933 door S.D.A.P. en N.V.V. begonnen, geleid door een met bijzondere volmachten beklede commissie van Vijf, en uitgevoerd door honderden Bureaux van Actie en Propaganda in het gehele land, met het colportage-orgaan „Vrijheid Arbeid Brood” — die strijd droeg een overwegend emotioneel karakter. Dat was in de eerste jaren haar kracht. Van die emotionele actie tegen nazisme heeft de V.A.R.A. ruimschoots haar deel gedragen. Kon het ook anders? De wijze, waarop de V.A.R.A. spontaan uit de volkskracht was ontstaan en gegroeid, de aard van haar werk, de bijzondere gevoelens, die de omroep bij de luisteraars opwekt, de natuurlijke drang tot popularisering der programma-stof — al deze omstandigheden moesten de V.A.R.A.-leiding er wel toe drijven op velerlei wijze de anti-nazi-gevoelens in de programma's een ruime plaats te geven. Hoorspelen, lezingen, satirische uitzendingen (zoals de vaak ten onrechte verguisde Teun de Klepperman), hekeldichten, spotliedjes, steken-onderwater en bedekte toespelingen gingen een ruime plaats in de programma's innemen. Bij de aanhang van de V.A.R.A. en bij een groep luisteraars die betrekkelijk dicht bij deze omroepvereniging stond, wekten deze uitzendingen levendige bijval. Maar bij anderen riepen ze heftige tegenstand op.

Er waren landgenoten, die de ontwikkeling van het nationaal-socialisme in Duitsland met leedvermaak volgden en heimelijk hoopten, dat een soortgelijk proces in Nederland de socialistische beweging hier te lande zou vernietigen. De tiende Mei van 1940 heeft in deze groep van hele, halve of kwart-fascisten een scheiding der geesten teweeggebracht. Toen zag men tot welke rampspoed het geflirt met totalitaire opvattingen leidde. Maar in de jaren, die aan die noodlottige datum voorafgingen, waren er te veel landgenoten, die het Italië van Mussolini en het Duitsland van Hitler nog zo gek niet vonden: de treinen reden er op tijd, en de socialisten zaten in de gevangenis.

Het zou echter onrechtvaardig zijn de kabinetten, die sinds 1933 in Nederland aan het bewind zijn geweest, overwegingen van deze aard toe te dichten, toen zij op de uitzendingen van de V.A.R.A. nauwlettend gingen toezien. Een regering van Nederland, ongeacht door welke partijen zij is samengesteld, heeft als hoge taak de onafhankelijkheid van het land te handhaven — wie kon ontkennen, dat in 1933 en later de gebeurtenissen buiten onze grenzen die taak een grotere verantwoordelijkheid meebracht dan het kabinet Cort van der Linden in 1914 te dragen had. Toen na het einde van Wereldoorlog-Nummer-Een de Volkenbond (met zetel te Genève in Zwitserland) werd gesticht, aanvaardden de staten-leden als leidend beginsel de gedachte van de collectieve veiligheid. De vrede zou één en ondeelbaar zijn. Een agressor-land zou worden getroffen door maatregelen, die alle andere niet-agressor-landen gezamenlijk zouden nemen. Veel fouten heeft de Volkenbond begaan, veel critiek kan op zijn samenstelling en werkwijze worden uitgeoefend — maar het blijft zijn verdienste, dat voor het eerst in de wereldgeschiedenis het denkbeeld der collectieve veiligheid in een concrete vorm werd gegoten. De beweging voor ontwapening, die na het einde van Wereldoorlog-Nummer-Een in veel landen aanhang verwierf, werd in hoofdzaak uit twee bronnen gevoed. De eerste bron was het menselijke verlangen naar uitbanning van de oorlog; de tweede bron was, dat voor het eerst een praktische weg werd gewezen om dat verlangen tot werkelijkheid te maken. De collectieve veiligheid, zoals die in Genève was ontworpen, en het streven naar ontwapening, hebben hun kans gehad; zij zijn mislukt. Het is hier niet de plaats om de oorzaken van die mislukking uitvoerig te onderzoeken, noch om de lessen aan te geven, die mogelijkerwijs uit dat falen zouden kunnen worden getrokken.

Hier dient slechts vermeld, dat het gaandeweg verdwijnen van de collectieve veiligheid als leidend beginsel voor de buitenlandse politiek, de Nederlandse regering voor de noodzakelijkheid plaatste een leidraad te vinden, die de leemte zou kunnen aanvullen. De gedachte van een neutraliteitspolitiek, later ontwikkeld tot een van zelfstandigheidspolitiek, was voor Nederland een noodsprong. Terwijl de staten zich hoe langer hoe meer tot statenblokken gingen aaneensluiten, koos Nederland de uitweg, dat het zich bij geen der partijen voegde, maar

een eigen koers ging varen... of althans dacht te varen. Handhaving der nationale zelfstandigheid niet alleen in politiek opzicht, maar ook in militair en niet in de laatste plaats in ideologisch opzicht, werd het parool voor de officiële regeringspolitiek van Nederland. Elke regering sinds 1933 wist zich in zo een beleid door de overgrote meerderheid des volks gesteund.

Het kon echter niet uitblijven of te eniger tijd moest uit deze ontwikkeling een botsing volgen tussen overwegingen, die de programmaafdeling van de V.A.R.A. in haar omroeparbeid schenen te leiden en de overwegingen, die de regering bij de beoordeling van radio-programma's liet gelden, ongeacht door welke omroepverenigingen die programma's werden verzorgd.

Dat Paul Loebe, de voorzitter van de Duitse Rijksdag, voor de V.A.R.A.-microfoon in zijn moedertaal een rede hield, toen hem de mogelijkheid om in zijn eigen land te spreken vrijwel was ontnomen — was ongetwijfeld een „stunt”, die emotionele naturen sterk in beroering bracht. Degenen, die de strijd tegen het nationaal-socialisme dikwijls met gevaar voor eigen leven in Nederland en daarbuiten voerden, schonk het zonder enige twijfel voldoening, dat op die rede zoveel sympathieke reacties uit Duitsland zelf werden vernomen. Maar voor de regering in Den Haag moest de vraag rijzen of een toekomstige agressor in uitzendingen van deze aard niet een rechtvaardiging voor mogelijk optreden zou kunnen vinden. Wanneer een verantwoordelijke regering voor dergelijke dilemma's geplaatst wordt, komt men er niet uit met de redenering: als men ons wil aanvallen, vindt men altijd wel een stok om de hond te slaan. Zó eenvoudig liggen de dingen niet als het gaat om de vraag van oorlog of vrede. Wanneer men vaststelt, dat de regering bij het toezicht, dat zij ging uitoefenen, het de V.A.R.A. niet gemakkelijk heeft gemaakt — dan dient daar onmiddellijk aan toegevoegd, dat de V.A.R.A. niet altijd op even tactvolle wijze geprobeerd heeft aan dat toezicht te ontsnappen. Het toezicht van de regering werd in Juli 1930 in handen gelegd van de Radio Contrôle Commissie, een college van radio-censoren, die menige gelegenheid heeft aangegrepen om de waarheid te bewijzen van het variant op het versje van de schoolmeester:

„Het verschil tussen ezels en geleerde censoren
Schuilt niet zo zeer in het verstand, als wel in de oren.”

Maar aan de andere zijde moesten sommige uitzendingen van de V.A.R.A. wel tegenstand wekken, omdat de verantwoordelijke omroepsecretaris, G. J. Zwertbroek, een natuur bleek te bezitten, die hem ongeschikt maakte de overkoepeling te willen vinden tussen het nationale belang en V.A.R.A.-belang, hetgeen voornamelijk te wijten was aan verschillende persoonlijke eigenschappen, die hem beletten in organisatorisch verband andere meningen dan de zijne te kunnen aanhoren en te waarderen. Zijn neiging om op enigerlei wijze te demonstreren, dat hij in de V.A.R.A. kon doen wat hij wilde, leidde er toe, dat hij het oor ging lenen aan inblazingen van communisten en pseudo-communisten. (Nadat Zwertbroek de V.A.R.A. had verlaten, is hij een tijd lang actief in de communistische beweging geweest en daarna is hij via enkele tussenstations, na 1940, ten slotte bij de fascistische beweging terecht gekomen).

De beslissingen omtrent het programma-beleid, die de ontwikkeling op het terrein der buitenlandse politiek van de V.A.R.A.-leiding vroeg, raakten de vraag van dood en leven der omroeporganisatie. Dat werd niet alleen begrepen in de top-organen der democratisch-socialistische beweging, maar ook in de V.A.R.A. zelf.

Zij kon het beleid-Zwertbroek niet volhouden, zonder in ernstige botsing met de regering te komen. De V.A.R.A.-leiding was niet blind voor het feit, dat sommige programma-nummers voor anti-nationaal-socialistisch doorgingen, terwijl ze in werkelijkheid pro-communistisch, nihilistisch en opzettelijk destructief waren. Zij kon noch tegenover de regering noch tegenover de organisatie zelf, op deze wijze doorgaan, omdat de vereniging op steeds duidelijker wijze uitsprak, dat zij van het beleid Zwertbroek niet langer gediend was.

De breuk kwam in 1934, toen Jan Willem Lebon en daarna Arend de Vries het Hoofdbestuur voor een beslissende keuze stelden. De Verenigingsraad verenigde zich met algemene stemmen met het principiële inzicht van de meerderheid van het Hoofdbestuur. Slechts met één stem tegen nam men een besluit, dat Zwertbroek uit de organisatie verwijderde.

Deining heeft dit besluit in de organisatie genoeg gewekt, maar noch in de samenstelling der besturende colleges der districten en afdelingen, noch in de omvang van het ledental, viel een ongunstige reactie op de genomen beslissing te bespeuren.

Arie Pleysier, die Zwertbroek als programma-secretaris opvolgde, stond voor de taak een programma-beleid te voeren, dat het sociaal-democratische beginsel ten volle recht zou doen wedervaren, de onoverbrugbare tegenstelling tussen democratie en totalitaire gedachte ondubbelzinnig zou laten zien en zich niet in de laatste plaats, door overwegingen, ontleend aan het nationale belang, zou laten leiden.

Het heengaan van Zwertbroek en de benoeming van Arie Pleysier tot omroepsecretaris vormen een van die „crucial moments”, waarvan eerder in dit hoofdstuk gewag werd gemaakt. Toen de V.A.R.A. werd opgericht, werd uitgesproken, dat zij een algemene omroepvereniging wenste te zijn met een democratisch-socialistische inslag in haar programma's. Het werd bij de oprichting vanzelfsprekend geacht, dat zij, als deel van de Nederlandse omroep in zijn veelzijdige samenstelling, tevens een nationaal karakter zou dragen. De geschetste gebeurtenissen op het terrein der buitenlandse politiek hadden tot gevolg, dat degenen, die geroepen waren de V.A.R.A. op enigerlei wijze leiding en raad te geven, voor de noodzakelijkheid werden gesteld over de aard en de waarde van het nationale karakter na te denken. Ernstig nadenken omtrent de fundamentele vraagstukken van staat en maatschappij is niet alleen voor de enkeling een worsteling tussen zekerheid en twijfel, tussen voor en tegen, schaduw en licht, oordeel en vooroordeel. Wanneer een organisatie of een aantal organisaties, die aan zedelijke en maatschappelijke krachten van een belangrijke volksgroep vorm hebben gegeven, nadenken omtrent de diepste beginselen, die deze groep met de andere delen des volks verbindt, dan geschiedt dit in de vorm van een groeiproces, dat veelal een geruime tijd omspannt. Maar het groeiproces zal nooit tot het begeerde resultaat leiden, wanneer de kleine groep van personen, die in eerste aanleg tot het geven van leiding geroepen zijn, niet van stonde af aan duidelijk voor ogen zien, langs welke wegen de organisatie in de komende jaren zal gaan. Een proces van groeien... niet een proces

van zoeken. Een proces van leiden en volgen. Aan de bezinning ging de scheiding der geesten aan de top der organisatie vooraf. Daarna voltrok zich het groeiproces in snel tempo.

In het jaar 1935 hield dr H. B. Wiardi Beckman voor de Verenigingsraad een inleiding over de betekenis van de nationale gedachte voor het democratische socialisme. Het hoogste college van de V.A.R.A. verenigde zich met zijn opvattingen omtrent dit onderwerp. Tot dat jaar had de V.A.R.A. zich bij uitzendingen op „hoogtijdagen”, die het Koninklijk Huis betroffen, afzijdig gehouden. Van 1936 af nam de V.A.R.A. echter aan deze gezamenlijke uitzendingen deel, waarbij zij zich, in tegenstelling tot de andere omroepverenigingen, op het standpunt stelde, dat bij dergelijke „nationale uitzendingen” de namen der afzonderlijke omroepverenigingen niet moesten worden vermeld.

Wie de geschiedenis der democratisch-socialistische beweging in Nederland, zoals die in het eind van de vorige eeuw is ontstaan, kent, en wie daarna de geschiedenis van de V.A.R.A. overziet, ontdekt een zekere paralleliteit, met dit verschil evenwel, dat de omroeporganisatie in evenzoveel jaren de geestelijke groei heeft doorgemaakt, als de „grote beweging” *decennia* nodig had.

Zowel „de grote beweging” als de V.A.R.A. kenden in hun begintijd de periode van storm en tegenspoed; romantiek en propaganda voerden de boventoon. Maar sneller dan voor de grote beweging, brak voor de V.A.R.A. de periode aan, dat zij voor het deel van haar werk openbare verantwoordelijkheid jegens het gehele volk moest dragen. En met die verantwoordelijkheid kwamen de vragen aan de orde, die zodanige verantwoordelijkheid nu eenmaal meebrengt. De V.A.R.A. werd voor vraagstukken geplaatst, die, tot de kern herleid, van gelijke aard waren als die, welke Koos Vorrink schetst in zijn geschrift „Een halve eeuw beginselstrijd”, waarin hij het ontwikkelingsproces beschrijft, dat de S.D.A.P. doormaakte, parallel aan de ontwikkeling van het politieke, maatschappelijke en geestelijke leven van ons vaderland gedurende een halve eeuw ¹. Voor de V.A.R.A. gelden in gelijke mate de woorden, die Koos Vorrink op blz. 112 van zijn geschrift aan de sociaal-democratie in algemene zin wijdt, nl. „De

¹ Koos Vorrink: „Een halve eeuw beginselstrijd” 1945.

sociaal-democratische beweging verlangt ook haar werkzaamheid beoordeeld en gewaardeerd te zien van uit het gezichtspunt van het algemeen belang. Zij zegt niet: het deert ons niet of anderen tekortkomen in de behartiging van hun redelijke verlangens, als het ons maar goed gaat. Zij wenst haar aandeel bij te dragen aan de harmonische ontwikkeling van het volksgeheel. En op deze grond wenst zij in een positieve verhouding te staan tot de gedachte der nationale eenheid en saamhorigheid. Natuurlijk — met volledige handhaving — zoals dat ook bij alle andere groepen het geval is — van haar eigen kijk op de wijze, waarop die nationale eenheid het best kan worden verwezenlijkt en gediend." Het is de ideologische verbondenheid met de beweging van het democratische socialisme in Nederland, die in de V.A.R.A. het proces van geestelijke groei bespoedigde. Het is deze geestelijke verbondenheid, die de V.A.R.A. na de bevrijding uit innerlijke aandrift dezelfde weg deed gaan als anderen, de weg, die ten slotte tot de Partij van de Arbeid leidde.

De beslissing van 1934 had voor de programma's van de V.A.R.A. vérstrekkende gevolgen. De keuze van een man als Pleysier was een aanwijzing, in welke richting de vereniging haar programma-beleid wenste te voeren. Pleysier is een man van brede ontwikkeling, een rustige bezonnen figuur, met een overheersende belangstelling voor de culturele en ethische zijde van democratisch-socialisme. Zijn gehele geestelijke structuur mocht doen verwachten, dat hij het accent der uitzendingen van het agressief-politieke zou verplaatsen naar het ethische, en dat hij in het bijzonder op het culturele karakter van de socialistische uitzendingen de nadruk zou leggen. In die verwachting is de V.A.R.A. niet beschaamd.

Wanneer men de programma-bladen, die van 1934 tot 1940 zijn verschenen, doorbladert, stuit het oog telkens op uitzendingen, die bij de lezer een glimlach van herkenning wekken. Het moeten wel opmerkelijke uitzendingen zijn geweest, wanneer men zich na zoveel jaren nog dikwijls hele brokstukken er van kan herinneren. Een goede graadmeter voor de weerklink, die de programma's bij de luisteraars wekken, vormt stevast het aantal brieven, dat op enigerlei programma-punt binnenkomt. De programma-afdeling van de V.A.R.A. heeft sinds jaar en dag de gewoonte eens per maand een statistiek van deze

„fan-mail” (zoals deze soort correspondentie in Hollywood is gedoopt) aan te leggen, onderverdeeld naar brieven met goed- en brieven met afkeuringen. Een van de hoogtepunten in de programma's uit de jaren vóór 1940 blijken te hebben gevormd de lezingen, die Henk Meyer voor de werklozen hield. Het waren radiotoespraken van zeer gevarieerde samenstelling. Behalve raad in moeilijke vragen, die de praktijk der sociale wetgeving raakten, waren deze toespraken veelal gevuld met behartigenswaardige opmerkingen „van man tot man”, om de moed niet te laten zakken en niet het oor te lenen aan de inblazingen der totalitaire propaganda van allerlei aard, die de stempel-lokalen tot aanvalfront tegen de democratie had gekozen. Deze toespraken bestreden de demoralisatie zonder vervelend-moraliserend te worden. In het dieptepunt van de maatschappelijke crisis telde Nederland vijf honderd duizend werklozen; het gezin op gemiddeld vier personen rekenend, kan dus veilig worden aangenomen, dat meer dan twee miljoen mensen, (een vijfde deel van ons volk!) met geestelijke destructie door stoffelijke nood werden bedreigd. De ervaringen in de Republiek van Weimar hadden geleerd, dat de anti-democratische stromingen bij voorkeur de massa der werklozen tot terrein van hun propaganda kiezen. Zomin als men de opkomst van het nationaal-socialisme in Duitsland kan verklaren door uitsluitend te verwijzen naar de grote werkloosheid, die dat land teisterde, zomin kan men beweren, dat het alleen aan de jarenlange immuniserende invloed der democratisch-socialistische beweging van Nederland te danken is geweest, dat het Arbeidsfront tijdens de bezetting bij de arbeidersbevolking zo weinig succes heeft kunnen boeken. Maar het zou onrechtvaardig zijn elk verband tussen die immuniserende invloed en het fiasco van het Arbeidsfront te ontkennen. Daarom is het succes dat de toespraken van Henk Meyer oogstten uit velerlei oogpunt opmerkelijk.

Evenmin kan men, als ware het met een mechanisch instrument, vaststellen hoe groot de bijdrage is geweest, die de V.A.R.A. met andere uitzendingen van allerlei aard heeft geleverd tot de vasthoudendheid aan het democratisch beginsel, die gedurende de jaren der bezetting op de proef werd gesteld. Maar als men uit de veelheid der V.A.R.A.-uitzendingen slechts enkele ter illustratie kiest, dan springt wel zeer

in het oog, dat de V.A.R.A. metterdaad haar karakter van nationale algemene omroepvereniging met socialistische inslag in haar uitzendingen ten volle recht heeft doen wedervaren. De uitgebreide cursusreeks „Democratie als levensbeginsel”, waarin docenten als dr H. Brugmans en Koos Vorrink optraden (de lezingen werden later met succes in gedrukte vorm uitgegeven), was slechts een van die vele programmapunten. Op de „lange” Zondagmorgenuitzendingen werd het religieus element geïntroduceerd, waarvan vooral de uitzendingen van ds Horreus de Haas over „sociale gedachten” in de Bijbel in de herinnering bij de luisteraars voortleven.

Een van de belemmeringen op de weg naar een verdere ontplooiing van de omroepwerkzaamheden der V.A.R.A. in de geschetste geest, was het optreden van de Radio Contrôle Commissie, het college der censoren. Van deze instelling kan worden getuigd, dat zij in het leven werd geroepen met bedoelingen, die door haar bestaan volkomen te niet werden gedaan.

Mej. dr J. de Boer ¹ heeft een aantal gevallen van radiocensuur uit de archieven opgediept en voor de geschiedenis bewaard; de V.A.R.A. (en de andere omroepverenigingen) kunnen die voorbeelden nog met vele vermeerderen. Enkele van de meest frappante gevallen van censuur mogen hier een plaats vinden.

Het bekende liedje van Dirk Witte: „Aspirine”, dat de V.A.R.A. wilde uitzenden, werd verboden... omdat het reclame voor een handelsmerk zou inhouden. Cor Steyn veranderde de woorden een beetje en toen mocht het lied wèl door de aether weerklinken; het luidde nu:

*Zoek de zon op voor je kindren
Zoek de zon op voor je hond
Zoek de zon op voor je vrouwtje
Als er weer een kleintje komt
Zoek de zon op kan niet hinderen
Voor de ouders en voor de kindren
Enzovoorts, enzovoorts.*

¹ Dr J. de Boer „Omroep en publiek in Nederland tot 1940”. Uitg. Sijthoff, Leiden.

Grote hilariteit verwekte een ander verbod van de Radio Contrôle Commissie, dat zelfs tot onmiddellijke afsluiting van de microfoon leidde. In Den Haag zou een bijeenkomst worden gehouden van V.A.R.A.-propagandisten, die instructies voor huisbezoek zouden ontvangen. Geheel overeenkomstig het woordgebruik in de socialistische beweging werden „de werkers van Den Haag” opgeroepen om zo-en-zo-laat daar-en-daar te verschijnen. Toevallig luisterde op dat ogenblik een radio-controleur, die heel intelligent redeneerde: „De werkers van Den Haag worden opgeroepen... dat is een geheime code, een oproep tot een algemene werkstaking... dicht die microfoon”... en een paar minuten later werd de V.A.R.A. afgesneden. Een censor kan nu eenmaal niet van alles verstand hebben.

Een toespraak, die in 1936 was goedgekeurd en door de V.A.R.A. uitgezonden, werd een jaar later ongewijzigd opnieuw naar de Radio Contrôle Commissie gestuurd... en toen afgekeurd.

Een dominee gebruikte in 1937 voor de V.P.R.O. het woord „natie”. De radio-censor verstond „nazi” en aangezien de betekenis van het gesprokene te ver boven zijn bevattingsvermogen lag om uit het zinsverband te begrijpen, dat niet „nazi” maar „natie” bedoeld was, liet hij subiet de uitzending afbreken.

In 1938 werd een boekbespreking, waarin de schrijver Maurits Dekker aan een misprijzend oordeel werd onderworpen, afgekeurd, omdat die bespreking de bewonderaars van die schrijver ergernis zou kunnen berokkenen en daardoor polemieken zou kunnen uitlokken.

In 1936 kreeg minister Slingenberg gelegenheid om voor de microfoon (van de A.V.R.O.) het Plan van de Arbeid te critiseren, terwijl ir Albarda werd verboden een wederwoord voor de V.A.R.A.-microfoon te spreken.

Het zou niet moeilijk vallen uit de archieven van de V.A.R.A. nog minstens een honderdtal schrappingen, verboden en veranderingen te vinden — alles ten bewijze, dat de radiocensuur een hinderlijke sta-in-de-weg was voor het actuele omroepwerk. Alleen de schrappingen in „Wakker en Tropenduit”, „De dorpsbarbier” e.d. vormen reeds een aanzienlijk aantal.

De A.V.R.O. ten slotte was hevig in haar wiek geschoten, omdat de Radio Contrôle Commissie een gelegenheidsgedicht van P. C. Boutens

had verboden, „Morgengedachten” genaamd, waarin het volgende gedeelte voorkwam:

„Gesloten staan de politieke kermiskramen,
Waar ieders zure draf smook joeg door schouw aan schouw.
Verschald zijn al de kleineerzuchtige ijd'le namen,
En zuiver proeft de lucht en ijler welft het blauw.
Laat dan uw dienaren wijs en onwijs bedillen,
Naar inzicht of partijgunst voorschrijft of beleert,
Vaak het onnooz'le doen en het verstand'ge willen.
Daar was en is maar Een — Gij zijt het — die regeert,
Over en met de kern Uws volks, het zout der natie,
Dat nooit zijn smaak heeft ingeboet voor valschen schijn,
Dat in zijn midden voert Uw vorstelijke Gratie
Als Isrel met zijn Efod toog door de woestijn.

Dit van Oranje-fascisme druipende vers had de A.V.R.O. willen uitzenden ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van H.M. Koningin Wilhelmina, de constitutionele vorstin.

Naarmate de techniek verder voortschreed, de luisteraars steeds hogere eisen aan de kwaliteit der programma's gingen stellen, en de toeneming van het ledental het de V.A.R.A. financieel mogelijk maakte aan die eisen te voldoen — valt er in de hoedanigheid der V.A.R.A.-uitzendingen een stijgende lijn waar te nemen, zowel in kunstzinnig als in omroep-technisch opzicht.

Dat radio een scheppende kunst is, wordt in 1950 nog slechts door weinigen ontkend — maar in de beginjaren moest de radio haar eigen vorm nog vinden. Men was zoekende, tastende en experimenterende.

Voor de ontwikkeling van het hoorspel als zelfstandige kunstvorm, heeft de V.A.R.A. baanbrekend werk verricht. Op het gebied der muzikale uitzendingen stond zij al spoedig voor de noodzakelijkheid de scheiding tussen ernstige en amusementsmuziek door te trekken tot de orkesten, die het muzikale gedeelte van de programma's verzorgden. Aanvankelijk waren de musici manusjes-van-alles. Uit een orkest, dat zich op ernstige muziek specialiseerde, werden krach-

ten geput voor kleinere ensembles, die de lichte muziek voor hun rekening moesten nemen, *en passant*. Maar na enkele jaren bleek, dat het luisterende publiek, kieskeurig geworden was. Het nieuwtje van de radio-uitzendingen was er af en tegelijkertijd begon het opvoedende werk van de omroep resultaten af te werpen. „De Klokkenwinkel” en „Grootmoedertje” raakten op de achtergrond. Men vroeg naar lichte muziek van beter gehalte dan de populairste karakterstukjes. De aanstelling van het dansorkest „The Ramblers” voor de dansmuziek, de aanstelling van Eddy Walis’ „Esmeralda” voor het romantische lichte genre waren de directe gevolgen van het streven der programma-leiding de musici gelegenheid te geven zich te specialiseren, waardoor het peil der uitzendingen steeg. Later volgde de overeenkomst met het Residentie-orkest en het Philharmonisch Orkest in Rotterdam, die tot vaste medewerkers aan de V.A.R.A.-uitzendingen werden uitverkoren. Piet Tiggers werd als leider van de muziek-afdeling aangesteld. Doordat het Amsterdamse Concertgebouworkest door een exclusief contract met de A.V.R.O. gebonden was, kon de V.A.R.A. dit beroemde orkest niet voor de microfoon brengen.

Een evenement op muziekgebied in Nederland (en daarbuiten) was het optreden van *Arturo Toscanini* als dirigent voor de V.A.R.A.-microfoon in 1937. De grote Italiaanse meester had zich bereid verklaard een concert voor de omroep te verzorgen, op één voorwaarde, n.l. dat het werkelijk een radio-concert zou zijn en geen concert voor publiek, dat ter loops ook zou worden uitgezonden. Bronislaw Huberman trad op als solist. De enige toehoorders in de zaal van „Kunsten en Wetenschappen” in Den Haag waren Arie Pleysier, Arend de Vries en Paul F. Sanders. Uren lang heeft Toscanini in de zaal met het geluid en de microfoon geëxperimenteerd. Hij liet de stoelen met hoezen bedekken, rende heen en weer van orkest naar af luister-kamer om te horen hoe de klank zou zijn. De uitzending was niet slechts uit muzikaal oogpunt een meesterstuk, Toscanini toonde zich een man met een onfeilbare radiotechnische intuïtie. Zo zeer had hij zich voor deze uitzending ingespannen, dat hij in de pauze een bad moest nemen en andere kleren aan moest trekken.

Na afloop van de uitzending zei Toscanini tot Pleysier:

„Ik heb juist voor de V.A.R.A. dit concert met zoveel plezier

gegeven, omdat uw opvattingen omtrent het fascisme dezelfde zijn als de mijne... Ik ben een Italiaan, die zijn land lief heeft."

Belangrijke vorderingen maakte ook de verzorging van de radio-reportages van de V.A.R.A. Deze waren tot dusver als een bijkomstig deel van de uitzendingen behandeld. Maar toen de middelen het veroorloofden, werden reportagewagens aangeschaft, de technische uitrusting werd verbeterd en een zelfstandige reportage-afdeling in het leven geroepen. Nu was het niet langer nodig de behoefte aan werkelijke reportages te camoufleren door „gespeelde reportages" waarbij S. de Vries Jr zijn bekwaamheden had kunnen tonen.

Onder de medewerkers van de V.A.R.A. neemt S. de Vries Jr een bijzondere plaats in. Men overdrijft niet, wanneer men zegt, dat een man met zijn scheppend vernuft als schrijver-regisseur voor de microfoon in Amerika of Engeland tot de nationale beroemdheden zou worden gerangschikt. Hij schijnt voor de microfoon te zijn geboren. Ofschoon hij zich in het bezit verheugt van een veelzijdige journalistieke aanleg, hebben de jaren aan de krant („Voorwaarts" en „Het Volk") hem in het bijzonder in de gelegenheid gesteld de zijde van zijn talent te ontwikkelen, die men met de term „feuilletonistisch" pleegt aan te duiden. Hij schrijft gemakkelijk, zowel in proza als op maat en rijm. Hij heeft onder mensen verkeer en hun goede en slechte zijden ruimschoots leren kennen. Het schrijven van een roman en het schrijven voor het toneel is hem niet vreemd. Toen hij in 1934 bij de V.A.R.A. in dienst kwam wist men, dat hij de omroep op vele wijzen nuttig kon zijn. Zijn hoorspelen „Perzische tapijten", „Kwakzalvers", „Nachstasyl", „Huwelijksadvertenties" e.d. en zijn maandrevues (samen met Pleysier) bewezen, dat men de verwachtingen niet te hoog had gesteld. Maar de laatste jaren heeft De Vries Jr zich in het „ernstige genre" ontwikkeld tot een schrijver en regisseur van hoorspelen, die tot de beste der wereldliteratuur op dit gebied worden gerekend.

Wanneer de V.A.R.A. verheugd is, dat zij een man als De Vries Jr aan zich heeft weten te verbinden, dan spruit dat gevoel van voldoening niet in de laatste plaats voort uit de wetenschap, dat het ontwikkelingspeil van het Nederlandse luisterende publiek per saldo beslist, of zo een regisseur zich bij de omroep kan handhaven — en dát De Vries

Jr in de beste zin des woords populair is, dáárvan leggen ontelbare bewijzen duidelijk getuigenis af.

Zo zien wij dus, hoe in Nederland de radio-omroep in zijn veelzijdige samenstelling zich uit het vrije initiatief der onderscheidene volksgroepen heeft ontwikkeld en langs „natuurlijke weg” zijn vorm heeft gevonden — hoe de omroepverenigingen zich zonder hulp van de overheid en ondanks tegenwerking en vijandschap van verschillende kanten, krachtig ontplooien — hoe de organisatie der minstdraagkrachtigen, de V.A.R.A., zich dank zij de offervaardigheid harer volgelingen in financieel opzicht onafhankelijk wist te maken — hoe door het werk van het omroepinstituut volksopvoeding op grote schaal wordt gegeven, die zich spoedig uit in een duidelijk merkbare verhoging van de kunstzinnige smaak van het publiek; wij zien hoe de V.A.R.A. haar plaats heeft ingenomen in de rij van organisaties van allerlei aard, die door het behoud van eigen karakter representatief zijn voor de Nederlandse cultuur — hoe zij haar positieve bijdrage leverde tot het begripen van de waarde van de democratie voor het gehele volk in tijden, dat het democratische levensbeginsel van verschillende zijden wordt belaagd — en hoe in steeds grotere aantallen de aanhangers van de V.A.R.A. zich aanmeldden als lid om door hun getal en hun morele en materiële steun getuigenis af te leggen van hun instemming met de wijze, waarop de V.A.R.A. de vrijwillig aangevangen taak tot volvoering bracht.

ZEVENDE HOOFDSTUK *waarin Karel van Veen dingen vertelt, die alles behalve mooi of vrolijk zijn; hij neemt geen blaadje voor de mond en aan het slot komt toch alles weer op zijn pootjes terecht (maar niet helemaal).*

Het is begin 1940 en Kee klaagt af en toe, dat ze de laatste tijd toch zo een last heeft van steken in de borst, op de hoogte van haar hart. Eerst zegt ze, dat het wel weer niks zal wezen en dat ze zich heus niet angstig maakt; daarna spreekt ze er trouwens niet meer over, maar af en toe hoor ik haar 's nachts een beetje kreunen en dan grijpt ze maar steeds naar die zere plek. Dat zint me niet erg, want mijn vrouw is een binnenvetter, of eigenlijk moet ik zeggen, een binnenvetster, die haar zorgen opeet en als zulke mensen beginnen te kniezen, moet je altijd extra secuur oppassen. Ik laat thuis niks van mijn gedachten merken, maar met deze of gene van de familie spreek ik er natuurlijk wel eens over en op een Zondagmiddag zitten we bij mijn schoonzuster, ik bedoel de zus van Kee, thee te drinken met een koekje en het gesprek komt zogenaamd toevallig op ziekten en dokters en mijn vrouw zegt, dat ze zich de laatste tijd niks lekker voelt.

Mijn schoonzus, die in het complot is, houdt zich onnozel en vertelt van een buurvrouw, die altijd aan het sukkelen is. En een rare verhalen, dat het mens doet, want ze kan over haar malheur niet zwijgen. Rijke mensen scheppen op met hun juwelen en arme mensen pochen met hun kwalen. Het laatste mankement, waar die buurvrouw aan laboreert, zegt mijn schoonzus, is een soort reumatiek in haar linkerbeen, die over de schouder op het hart kan slaan, of zoiets; nou vraag ik je, hoe zo een mens aan het zeuren is. Ik zou voor geen millioen met zo iets getrouwd willen zijn.

Kee luistert aandachtig en ik kan zien, dat het verhaal, hoe idioot

het ook is, indruk op haar maakt, en dat vind ik alweer een bewijs, dat mijn vrouw ergens over piekert. Maar ik doe net alsof de hele geschiedenis me nauwelijks interesseert, want die Kee van mij is zo slim als een mens en als ik me er mee ga bemoeien, begrijpt ze natuurlijk direct, dat alles een doorgestoken kaart is en dan wordt ze koppig. Mijn schoonzus vertelt daarna nog een ander verhaal, nou weer van een buurman, die een knagend gevoel in zijn ribbenkast had, net of er een stel jonge muizen aan 't bivakkeren zijn, en laat de dokter nou tegen hem zeggen: „Man, wees blij, dat je met die klachten dadelijk bij me komt, ik geef je een drankje en binnen een paar weken kun je weer over een huis heenspringen... zulke klachten zijn alleen maar levensgevaarlijk als je de boel verwaarloost.” En binnen een paar weken, wég muizen.

„Wie is die dokter?” vraagt Kee en mijn schoonzus doet eerst net alsof ze 't zich niet goed kan herinneren, maar als die naam niet meer boven het drempeltje van haar tong zweeft en ze zegt hoe die dokter heet, blijkt het dezelfde pillendraaier te zijn, die wij hebben.

„Ook toevallig”, zegt Kee, „dat is onze eigen dokter... een schat van een man.”

Ik zit er maar zo een beetje als domme Lowietje bij en denk er het mijne van. Zal Kee nu bijten, of heeft ze gemerkt, dat de hele comedie alleen maar wordt opgevoerd om haar naar de dokter te loodsen?

Ze bijt! Ten minste, als we 's avonds weer thuis zijn, zegt ze:

„Denk jij, dat het werk voor de V.A.R.A.-afdeling misschien te veel voor me is?”

„Hoe zo?” vraag ik argeloos.

„Nou die pijn in mijn borst”, zegt ze.

„Je bent gek”, zeg ik, „dat onnozele pijntje... daar hoeft je je heus niks van aan te trekken. Blijf dat werk voor de V.A.R.A. maar doen... het is immers juist een verzetje voor je.”

Ik kan aan Kee's gezicht zien, dat mijn woorden haar opknappen alsof het de duurste medicijn is en ik vind, dat ze dan met weinig tevreden is, maar dat zeg ik haar natuurlijk niet. Ze piekert over iets, natuurlijk over haar gezondheid, denk ik, en ze is zenuwachtig, en gejaagd en nou wil ze van mij geruststellende raad horen, alsof ik een professor in de genees-, heel- en verloskunde ben.

Ze denkt een tijdje na en zegt:

„Meen je werkelijk, dat er niks bijzonders met me aan de hand is?”

Mijn hersens gaan zo snel, alsof ze in aangenomen werk staan, maar ik trek mijn onverschilligste gezicht en zeg:

„Hoor eens moeder, we zijn nou al zo lang als man en vrouw bij elkander... ik vind, dat je me nou wel een beetje moet kennen. Per saldo ben ik hier de baas in huis, waar of niet? En als *ik* die klachten van jou ernstig vind, dan stuur *ik* je naar de dokter... Maar maak je niet zenuwachtig, het is niks, wat *mij* betreft hoeft er geen dokter aan te pas te komen.”

„*Dan ga ik morgenochtend naar de dokter*” zegt Kee, blij, dat ze zich kan houden of ze gewoon koppig is en tegelijkertijd kan doen wat ze al lang van plan is.

„Net zoals je wilt”, zeg ik met een huichelachtige tronie, „maar je doet het voor je eigen geruststelling, want ik vind het helemaal niet nodig.”

„Ik ga naar de dokter”, zegt Kee resoluut, „daar heeft meneer-de-baas-in-huis niks mee te maken, en verder basta!”

Zo is de vrouw van mij nou eenmaal, niet kwaadaardig of kribbig, alleen af en toe een beetje wonderlijk, maar ik houd het er voor, dat de meeste vrouwen zo zijn en ik ben nou lang genoeg getrouwd om te weten wat tact is. Als mijn vrouw doet wat ik wil, ben ik altijd erg in-schikkelijk.

De volgende avond kom ik thuis en ik hoor al op het portaal, dat Kee in de keuken staat te zingen en op tafel zie ik bloemen in een vaasje, Darwin-tulpen. Ik vraag niks, ik zeg alleen maar:

„Asjeblieft... die pijn in je borst is verbeelding, ik heb weer eens gelijk.”

Ze komt uit de keuken en gaat op haar zeven gemakken breeduit bij de tafel zitten en ze zegt:

„Nou die dokter van ons is een reuzen schat hoor. Hij laat me eerst een minuut of tien praten en toen zegt hij: „juffrouw Van Veen, voor jou zal ik nou eens extra de tijd nemen, laat de andere patienten maar wachten, al duurt het een uur en al moet ik je helemaal binnenste buiten keren, we zullen net zo lang zoeken, totdat we wat vinden...”

en als we niks vinden, nou dan weten we ook zeker, dat er niks is. Hij laat een zaklantaarntje in mijn ogen schijnen en dan gaat hij met een soort verrekijker in het putje van mijn oogballen loeren en hij steekt een andere verrekijker in mijn oren. Dan bindt hij een soort elastiek om mijn arm en op een thermometer gaat hij mijn bloeddruk meten en met een hamertje op mijn knie kloppen... man, een onderzoek van wat heb ik jou daar, of het de duurste visite is. En terwijl hij me examineert, hoor ik hem steeds brommen van tevredenheid. Hij zegt: „Dat is ook in orde... dat is uitstekend... mens je bent nog bloedjong... je hebt een gestel van gewapend beton... en een hart als een paard... wil je geloven, dat ik jaloers ben op zo een hart! Aan het slot zegt hij: „Vertel eens wijffie, hou je mij misschien voor de gek met je klachten, ik kan niks vinden, alleen maar sprankelende gezondheid vind ik, anders niet! Nou dat is me ook wat (denk ik, terwijl de dokter me verder aankijkt), ik ben toch niet van mijn zinnen. Ik weet zeker, dat ik de laatste tijd die zeurende pijn in mijn borst voel, en nou kan die dokter niks vinden. Ik zeg: „Tja, dokter, het spijt me erg voor u, maar er moet toch wat wezen, zo vanzelf wordt een mens toch niet chagrijnig.” Hij kijkt me weer eens onderzoekend aan en zegt: „Vertel me nou eens eerlijk... *doe jij misschien aan politiek?*” Ik ben een beetje verbouwereerd, want zo'n vraag verwacht je natuurlijk niet en ik zeg: „Nou ja, politiek en politiek zijn twee... Ik doe bestuurswerk in de V.A.R.A., als u dat misschien bedoelt.” En hij zegt weer: „Nee, dat bedoel ik niet... lees jij misschien te veel in de kranten en trek je je daar te veel van aan?” Wie leest nou tegenwoordig niet in de krant, maar wat heeft dat nou met mijn gestel te maken? „Alles heeft het me je gestel te maken”, zegt de dokter. „Het is me nogal een mooie boel in de wereld met die oorlog tussen Duitsland en Engeland. Polen is bezet en elke week hoor je, dat Hitler van plan is komende Zaterdag Nederland binnen te vallen.” En de dokter vertelt me, dat ik last heb van mijn zenuwen, omdat ik me over de dingen van de politiek veel te druk maak. Ja, ja (denk ik) hij heeft makkelijk babbelen, maar ik heb twee kinderen en de oudste is een jongen, die al begint op te schieten en heel gauw moet dat heerschap al aan de militaire dienst gaan denken, nou welke moeder leest dan niet de krant of haar leven er van af hangt? Dat zeg ik

allemaal tegen de dokter, niet met diezelfde woorden natuurlijk, want woorden zijn muziek, maar toch wel zo, dat hij me goed begrijpt.

Toen zegt hij: „Zal ik jou eens precies vertellen, juffrouw Van Veen, wat je mankeert? *Je hebt de Europa-ziekte.*” „De Europa-ziekte”, zeg ik tegen hem, „wat is dat?” en op hetzelfde ogenblik dat ik hem dat vraag, weet ik meteen wat het is... en ik weet ook, dat de dokter gelijk heeft. „Nerveuze hartklachten”, zegt de dokter, „helemaal geen reden om ongerust te zijn. Ik zal je een drankje geven met wat broom er in, dan gaat de pijn met een week of wat wel weer weg... maar wat ik zeggen wil, je moet je van die dingen in de grote politiek niet zoveel aantrekken. Je huisgezin heeft je nodig moedertje.” Die kalme woorden van de dokter (vertelt Kee verder) doen me toch zó goed, dat ik de hele pijn in m'n borst niet meer voel. Hij heeft gelijk, denk ik, van al dat geprakkizeer over de politiek worden alleen maar de aansprekers en de doodgravers rijk. Mens durf te leven! Hij vertelt me nog, dat hij wel twintig patienten heeft, die allemaal met dezelfde klachten rondlopen. De buurvrouw van m'n zus zou zeggen, dat ze hun zenuwen opeten en die gaan dan in een prop op het hart zitten. Lach er maar om; de dokter vertelt me, dat hij van collega's heeft gehoord, overal in het land hebben mensen dezelfde klachten. „Europa knaagt aan hun gemoedsrust”, zegt hij, „we leven nu eenmaal in een gekkenhuis, waar de patienten de baas zijn. Er moeten ook nog een paar verstandige mensen over blijven. Je niet zenuwachtig maken en vooral goed in je hoofd prenten, wat de oorzaak is, dan raak je de pijn vanzelf wel kwijt!”

Dat vertelt Kee me allemaal, met een grote omhaal van woorden en trouwens aan haar gezicht kan ik het ook wel zien, ze is al een stuk beter. Haar ziekte heet: inbeelding, anders niet.

„Weet je wat we doen”, zeg ik tegen haar, „we gaan vanavond samen naar de bioscoop. Er zal wel een of andere komische film draaien en na afloop nemen we dan ergens een kopje koffie met een gebakje... graag of niet? Allemaal vanwege het feest, omdat ik een gezonde vrouw heb met een hart als een locomotief en een gestel van gewapend beton, om met de dokter te spreken.”

Voor een avondje-uit hoeft je Kee nooit te porren en ze gaat weer naar de keuken om een hapje te koken.

Na de vaat — zij wast en ik help met afdrogen, dan zijn we gauwer klaar — heeft ze een half uur nodig om zich een beetje op te doffen en dan gaan we naar de film van „Het jolige weeuwte” en als ze op het doek zingen van „Wilja, o Wilja”, zit Kee waratje in de bioscoop mee te neuriën zodat een vent voor ons zich omdraait en „Ssst” zegt, maar Kee vraagt hem of hij nog steeds elke ochtend een fles terpentijn voor het ontbijt drinkt en van die woorden is de man zo onder de indruk, dat hij de hele avond geen boe of ba meer zegt. Trouwens Kee is aldoor baldadig. Ze knijpt me af en toe in mijn arm en als een juffrouw een paar plaatsen verder aan haar man hardop gaat uitleggen wat er op het doek gebeurt, roept Kee, dat we geen explicateur nodig hebben en nou maken een heleboel mensen van die „Sssst”-geluiden en Kee zit stiekum te grinniken, als een bakvis.

We gaan, na afloop, een kopje koffie drinken en daarna wandelen we naar huis en Kee doet zo uitgelaten, dat ik denk: zo meteen gaat ze nog belletjes trekken ook, want er is een zware last van haar afgevalen. Die nacht slaapt ze alsof ze alleen op de wereld is en niemand om wie ze zich heeft te bekommeren, zelfs haar bloedeigen man niet. Maar ik lig de hele nacht wakker en ik denk na over de toestand van de wereld. Geen wonder, dat mijn vrouw het op haar zenuwen heeft. Ik woel maar heen en weer en er gaat van alles door mijn hoofd heen en als het tegen de ochtend al weer zo een beetje licht begint te worden en ik nog steeds geen oog heb dichtgedaan, denk ik:

„Asjeblijft, nou is Kee genezen, maar nou heb *ik* de Europa-ziekte, nou heb *ik* het te pakken.”

Eerlijk gezegd, prakkizeer ik al heel lang over de gevaarlijke tijd, maar thuis merken ze dat nooit. Ik ben een bedaard iemand en er moet heel wat gebeuren, voordat mijn zenuwen mij de baas worden. Trouwens als je de hele dag in de werkplaats staat, heb je geen tijd om aan al die narigheden te denken. Maar het is een rommelzoodje in de wereld, dat is zeker. Je vraagt je af wat er van ons allemaal terecht moet komen, want dat Nederland op een ongelukkig plekje van de landkaart ligt, nou wie zou dat nou willen ontkennen? Vandaag of morgen dreunt de oorlog onze kant uit en dan zijn wij aan de beurt. Aannemen, weer één volk, dat geslacht moet worden.

Een mens is geen heibezem zonder gevoel en dus denkt hij altijd het

eerst aan zichzelf en aan zijn gezin, aan zijn vrouw en kinderen en wat zal er van hen terecht komen als het grote ongeluk boven onze hoofden losbreekt? Maar als je dan zo als ik die nacht, uren wakker ligt, dan denk je ook wel eens aan de beweging, aan de Partij en aan de vakbeweging, aan de krant en aan de V.A.R.A. en dat de beulen van Hitler niemand van onze mensen zullen sparen als ze de kans krijgen. Het is me een fraaie tijd waarin we leven en als je zoiets nou van te voren weet, dan zeg je als pasgeboren zuigeling tegen de ooielaar: „Toe m'n jongen, vlieg nou nog een klein stukje verder... breng me liever niet naar Nederland, maar naar Amerika of naar Australië”, maar zulke dingen hebben wij mensen nou eenmaal niet voor het commanderen en dus, de tanden maar op elkander en denken, het zal misschien allemaal toch nog wel op het laatste nippertje terecht komen.

Maar het komt *niet* terecht!

Het is die ochtend van de tiende Mei en als Kee en ik wakker worden door het geschiet in de verte en het dreunen van bommen en het geratel van vliegtuigen, die elkander in de lucht nazitten, dan weten we: „Nou is het ook met Nederland zover!”

De tiende Mei wordt een dag, die niemand licht zal vergeten. We gaan al in de vroege met de kinderen de straat op, waar overal op de hoeken van de straten en op de bruggen mensen naar de lucht staan te kijken en elkander vliegtuigen wijzen, die er meestal niet eens zijn en iedereen is er vast van overtuigd, dat de moffen een harde noot te kraken krijgen, want tegen de Waterlinie kunnen ze met al hun vliegtuigen toch niks beginnen. Het gekke is, dat je tegen acht uur hopen fietsers naar hun werk ziet rijden, alsof er helemaal geen oorlog is en je ziet juffrouwen, die de koperen belletjes van hun huizen poetsen, want oorlog of geen oorlog, de Nederlandse moeder is een zindelijk natuurverschijnsel.

Op het karwei voert niemand natuurlijk een slag uit; dan gaat er een signaal van het luchtalarm en dan weer een signaal, dat het luchtalarm voorbij is en gevaar of geen gevaar, iedereen staat maar in het luchtledige te kletsen over de kansen om de vijand weer naar zijn „Heimat” terug te smijten en elk ogenblik komen de leerjongens, die boodschappen in de stad lopen, met nieuwe geruchten aanzetten. Dáár

zijn de Duitsers op de terugtocht en dáár houden de Nederlandse troepen moedig stand en dáár staan meer dan honderd Duitse machines in de fik en 's avonds komen de kranten gewoon op tijd, maar die vertellen je niks van al die geruchten. Als je tussen de regels door kunt lezen, dan weet je dat ze met opzet optimistisch schrijven en tegelijkertijd een slag om de arm houden, voor het geval we toch het loodje leggen, maar ja, na één dag oorlog kan niemand zeggen wie er wint of wie er verliest. Als je naar de radio luistert dan begrijp je, dat het er helemaal niet zo mooi uitziet, alles behalve, want al die parachutisten, die overal uit de lucht komen vallen, sturen onze verdediging lelijk in de modder, dat kan een kind nagaan. En als dan eindelijk de mededeling over de radio komt, dat de Koningin en de ministers naar Londen zijn, zeg ik tegen Kee:

„Hoor eens vrouw, het is malligheid om mekaar wat wijs te maken... het is mis, dik mis. Nederland gaat de plomp in en over een paar dagen heb je de moffen hier.”

Kee begint zachtjes te huilen en ik sta er een beetje schutterig bij en ik weet niet goed hoe ik haar moet troosten, want eerlijk gezegd, mijn ogen lopen ook over. Er volgen verschrikkelijke dagen, net een nachtmerrie, maar veel erger, omdat je weet, dat het geen droom is, maar werkelijkheid. Eerst de capitulatie, dan de geruchten, dat honderden mensen van narigheid zelfmoord hebben gepleegd en er zijn namen bij van mensen uit de beweging en overal hangt de stemming van een sterfkamer. De moffen zijn inderdaad in de stad en Kee zegt, dat ze het vertikt op straat te gaan.

„Ik wil dat tuig niet zien”, zegt ze, „die vuile moordenaars, die inbrekers... die... die...”, ze stikt bijkans in haar woorden en ik laat haar maar gaan; dat bedaart vanzelf wel, denk ik en je moet het leven nu eenmaal nemen, zoals het valt. Wat gebeuren moet, gebeurt toch!

Natuurlijk gaat Kee een paar dagen later toch de straat op om boodschappen te doen, ze kan het huishouden niet laten verwaarlozen, en ik ga gewoon naar het werk, want van babbelen en filosoferen kan de schoorsteen niet roken; alleen de kinderen kunnen nog niet naar school omdat het daar een rommeltje is met die inkwartieringen en zo.

Het is een gekke gewaarwording, als je op straat loopt, al die Duitse uniformen en die hakenkruizen en al dat gerij en geros met auto's en oorlogstuig, maar als je die nare dingen kunt vergeten, gaat de stad er langzamerhand weer een heel klein beetje gewoon uitzien. De mensen zijn rustiger in hun doen en laten en ik vind, dat ze anders praten dan vroeger, maar dat kan ook wel verbeelding van me zijn; het is net of ze zich meer beheersen en steeds tegen zich zelf zeggen: „Let op je woorden”, maar ze liegen niet, wanneer ze vinden, dat de Duitsers zich veel correcter gedragen dan iedereen heeft verwacht.

„Dat is maar het begin”, zegt Kee 's avonds tegen me, „ze beginnen poeslief, maar let eens op, dat gaat wel veranderen. Nieuwe bezems vegen schoon... of beter gezegd, het zijn vuile bezems.”

Kee vraagt me of ik ook niet denk, dat de Duitsers wel gauw uit een ander vaatje zullen gaan tappen, en eerlijk gezegd geloof ik dat ook wel, maar op het ogenblik weet niemand wat er zal gaan gebeuren. Al schijnen de toestanden weer zo een beetje naar de normale kant te draaien, het hele land is toch nog danig in de war. Rotterdam staat nog steeds in brand, tenminste het smeult nog overal vertellen de mensen, en er lopen de gekste geruchten over het aantal doden. De mensen vertellen verder, dat de Duitsers de N.S.B.-ers zeker het consigne hebben gegeven zich koest te houden en niet te doen alsof ze al de hele wereld en omliggende dorpen bezitten, en daarom heeft het krapuul van Mussert die eerste tijd veel minder praats dan vóór de tiende Mei. En natuurlijk vertellen de mensen elkander de gekste geruchten over het verloop van de oorlog. Als je naar de radio luistert, kom je helemaal niet achter de waarheid, want de officiële instanties, die uitzenden, vertellen natuurlijk nooit het rechte en als het er op aan komt, is het allemaal hiep-hiep-hoera en Duitsland-wint-op-alle-fronten. De mensen zijn zonder betrouwbare leiding en de leiders moeten hun weg nog zoeken, voordat ze precies weten wat ze het volk moeten aanraden. Maar ze zullen het niet gemakkelijk hebben, die leiders, want het hele verkeer ligt nog hopeloos in de war, de telefoon en de rest is van hetzelfde laken een pak. In Frankrijk wordt nog hard gevochten en ik houd het er voor, dat de Duitsers vooral om die reden in Nederland piano-aan doen; wij liggen achter het front en daar kunnen ze natuurlijk geen onrust en herrie velen. Wie kan zeggen of de Duitsers toch

niet ergens in Frankrijk tot staan zullen worden gebracht? Net als in de eerste wereldoorlog? Als dát waar is, dan ziet de zaak er heel anders uit, dat weet iedereen, die verstand heeft. De mensen zeggen ook, dat de hele oorlog binnen een jaar afgelopen zal zijn. Ik help het ze hopen. Afwachten, maar intussen is iedereen dood nieuwsgierig en praatziek is ook iedereen.

De voorzitter van de V.A.R.A.-afdeling komt op een avond weer eens buurten. Hij komt praten over ditjes en datjes en natuurlijk komen we vanzelf op de vraag:

„Wat doet de beweging nou de moffen er zijn... ik bedoel de Partij en het N.V.V. en zo... en de V.A.R.A.?”

Nou, op het ogenblik is die vraag niet zo moeilijk te beantwoorden, want de bezetting is amper een maand oud en zo lang de Duitsers nog aap-wat-heb-je-een-mooie-jongen spelen, kan iedereen nog net doen of hij gelooft, dat alles botertje tot de boom zal blijven, tot het eind van de oorlog toe. Je hoeft ten slotte toch niet om overlast te *vragen*, nietwaar? Er zijn maar weinig mensen, die er werkelijk vertrouwen in hebben, dat alles zo rustig zal blijven, dat weet iedereen, die met zijn ogen en oren wijd open door het leven gaat; voorlopig zegt bijna iedereen, dat afwachten de boodschap is.

Een paar dagen later komt de voorzitter van de V.A.R.A.-afdeling weer op visite. Er is een bestuursvergadering van de afdeling op komst, waar Kee natuurlijk bij moet zijn en hij komt net van Hilversum, op de fiets heen en weer.

„En wat denkt het Hoofdbestuur er dan van?” vraagt Kee.

De voorzitter doet een lang verhaal, maar als hij er mee klaar is, vind ik, dat ze er in Hilversum net zo voorstaan als wij hier en trouwens iedereen in Nederland. Elkeen roeit zo een beetje zijn eigen slag, iedereen kijkt de kat uit de boom en misschien zijn er hier en daar mensen, die vinden, dat ze precies weten wat er over een jaar gaat gebeuren, maar op het ogenblik laten de Duitsers de beweging in haar geheel nog met rust. Ze hebben in Hilversum de boodschap van een of andere afgezant van de Duitsers, dat de V.A.R.A. niet verplicht is op enigerlei wijze nationaal-socialistische propaganda uit te zenden, en de mensen van de V.A.R.A. willen die boodschap natuurlijk per radio aan de luisteraars bekend maken, maar nu is er weer een andere Duit-

ser, een hogere ome, die zegt: *Verboden*. Het is bij de moffen altijd: elke baas heeft weer een andere baas boven zich en niemand, die precies weet wat er nu eigenlijk wel of niet mag, dus zegt elke mof voor alle veiligheid: *Verboden, verboden!*

„Een ding is zeker”, zegt de voorzitter, „als ze iets moeten uitzenden, dat tegen hun principe gaat, scheiden ze er in Hilversum subiet mee uit.”

Kee is de laatste dagen balsturig geworden. Nou ze over de eerste schok heen is, bekijkt ze alles zo wantrouwig, dat ik af en toe moeite heb om me in te houden. Niet, dat ik zelf zoveel vertrouwen in de Duitsers heb, maar als een mens zijn kalmte verliest, neemt hij geen enkel verstandig besluit meer. Ze heeft tegen het verhaal van de afdelingsvoorzitter niks in te brengen, alleen moppert en bromt ze een beetje.

„Wat wil je dan eigenlijk?” vraag ik haar ronduit.

„Dat weet ik zelf nog niet”, zegt ze openhartig, „maar ik heb ergens een vaag gevoel, dat we ons blij maken met een dooie mus.”

„Kan wel zijn, dat je gelijk hebt”, zeg ik, „maar wat wil je dan?”

„Hoeveel leden hebben bedankt?” vraagt ze de afdelingsvoorzitter en die zegt, dat hij het niet precies weet, maar het moeten massa's zijn.

„Alleen”, voegt hij er aan toe, „stel je niet voor, dat het allemaal helden zijn, die bedanken. Er zijn hele volksstammen bij, die uit pure bangheid elke verbinding met de beweging direct verbreken... niet, dat ik het die mensen kwalijk neem, want niet iedereen is een held, maar ik kan ze in Hilversum geen ongelijk geven, wanneer ze met die bedankjes nou ook weer niet te veel rekening kunnen houden.”

Kee bromt weer wat onverstaanbaars, maar voor mij is het duidelijk, dat ze geen antwoord weet. Stel dat de V.A.R.A. niet meer wil uitzenden (denk ik), wat komt er dan voor in de plaats? De Duitsers, en is dat soms een verbetering? Laten we toch nuchter blijven en geen „brand” roepen, voordat we vlammen zien. Maar ik laat het wel uit mijn lijf die dingen hardop te zeggen; de zaken lopen toch wel, zoals ze moeten lopen.

„De volgende week vergadert het Hoofdbestuur”, zegt de voorzitter, „en als ik het goed begriip krijgen ze daar het voorstel te behandelen

om onder zekere voorwaarden met de uitzendingen door te gaan. De voornaamste voorwaarde is natuurlijk, dat er niks gebeurt, dat tegen het principe ingaat. Dat voorstel zal wel worden aangenomen, want zo lang de V.A.R.A. baas in eigen huis blijft, kan niemand er in redelijkheid iets tegen in brengen. Er moeten ook nieuwe bestuurders worden benoemd, Jan Broeksz en Eli Bomli zullen wel door het Hoofdbestuur benoemd worden en dat moet de Verenigingsraad later bekrachtigen. Lebon is op de avond van de capitulatie met Sluysen naar Londen gegaan, daar zijn de centen van de V.A.R.A. en van de vakbeweging, ten minste, dat zeggen ze in Hilversum."

Zo zitten we bij elkander en praten in een kringetje rond en we zoeken en tasten naar een oplossing, zonder dat we eigenlijk goed weten waar we heen willen.

De maand Juli begint al weer een beetje op te schieten en als je bij je zelf nagaat, dat de tiende Mei nou al weer twee maanden geleden is, dan denk je: „Waar blijft de tijd?" Het is net een bange droom. Frankrijk is verslagen en de Duitsers zingen, dat ze naar Engeland gaan varen, plons, plons!

De V.A.R.A. zendt nog steeds uit, al van midden Mei weer af luisteren we er wel naar, maar ik lieg, als ik zeg, dat het programma ons bevalt. Hoe zal ik dat uitdrukken? Het is net een lichaam zonder ziel. Ze worden in Hilversum niet gedwongen dingen uit te zenden, die tegen hun principe ingaan, maar mogen ze dingen uitzenden, die fors en flink voor het principe van de democratie uitkomen? Niks hoor. Ik kan niet zeggen, dat de mensen van de politieke groepen veel leiding krijgen, al hoor je af en toe geruchten, die je reden geven om te veronderstellen, dat de leiders gaandeweg een vastere koers beginnen te zien. In het land zelf begint hoe langer hoe meer orde te komen, ten minste wat je orde noemt. Moffen-orde-Maul-halten. Net doen of je niks ziet, met een schutting voor je hoofd lopen, dan kan je je verbeelden, dat er orde is. De N.S.B.-ers, in het begin zo tam, beginnen wat meer praats te krijgen, en dan zijn er van die niksnutten, vroeger te hoog en te voornaam om zich met politiek te bemoeien en die tegen de democratie zijn, omdat ze 's morgens geen verse kadetjes bij het ontbijt krijgen. Die lopen nu de Duitsers achterna, alles om de baantjes.

Accordeola o.l.v. Jan Gorissen.

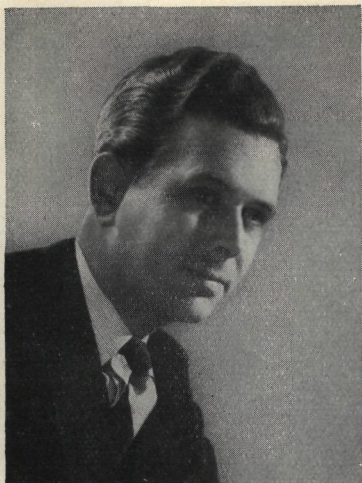
Jan Hahn, verzorger van en medewerker op bonte avonden en de „Ducdalf”.

Rutger Schoute, een zeer gewaardeerde medewerker van de V.A.R.A.

Piet Tiggers, muzikaal adviseur en een der oudste medewerkers van de V.A.R.A.

*Willy van Hemert, uitvoerend medewerker aan cabaretprogramma's.
(Foto Godfr. de Groot).*

*Mevr. H. Straalman-Kremer,
verzorgster van uitzendingen
voor de vrouw.*

*Wim Kan,
de bekende cabaretier.*

*Klaas Peereboom,
de man van de sportpraatjes.*

De mensen van de vakbeweging roeien nog door, zo goed en zo kwaad als het gaat en op de werkplaats merk ik wel, dat de maats best begrijpen, waarom ze er bij de bonden de boel niet bij willen neergooien, maar gaandeweg begint toch iedereen zich af te vragen hoe lang dat nog kan duren. De Duitsers zijn nu in heel Europa de baas, dat wil zeggen van het hoge Noorden tot aan de Spaanse grens; ze behoeven nu niemand meer te ontzien en ze voelen zich zo zeker van de eindoverwinning, dat ze hun gehuichelde vriendelijkheid van het begin opzij zetten, en ons Nederlanders gaan koeien en ringeloren, dat je bloed af en toe begint te koken.

Kee, die wantrouwender is dan ooit, zegt, dat ze er een voorgevoel van heeft, dat de Duitsers spoedig het masker helemaal zullen laten vallen en dan zul je nog eens wat beleven. Dat voorgevoel vergist zich niet, want op een dag vertellen de mensen, dat de Duitsers de N.S.B.-er Rost van Tonningen tot bovenste baas van de S.D.A.P. aanstellen en ook van de V.A.R.A.. Een verrassing is dat eigenlijk niet, want de N.S.B.-er Woudenberg is al een week geleden oppertyran van het N.V.V. geworden. Het is het Duitse systeem. De socialistische beweging staat onder curatele. Nu gaat 't ernst worden!

Kee en ik zitten bij elkander aan tafel en we zeggen geen stom woord. Zij is met háár gedachten bezig en ik met de mijne, of eigenlijk ben ik ook met háár gedachten bezig. Die nacht doe ik geen oog dicht en zij ook niet. Ze ligt maar te woelen en ik doe net alsof ik slaap, maar intussen pijnig ik mijn hersens af om iets te vinden, dat een oplossing kan geven. 's Morgens zeg ik tegen haar:

„Als je vandaag naar Hilversum wil gaan, zal ik vanavond wel voor een boterhammetje zorgen. Praat zelf eens met de mensen van het Hoofdbestuur.”

„Ik ben niet anders van plan”, zegt Kee en ik verbaas me er over dat ze zo grif ingaat op wat ik haar voorstel, maar ik laat het wel uit mijn lijf dat hardop te zeggen.

Die avond komt Kee tegen een uur of half acht uit Hilversum terug en ik hoef niks te vragen, want haar gezicht staat op zeven dagen slecht weer.

„Het zal wel weer aan mij liggen”, zegt ze honend, „maar ik ben nu eenmaal niet zo goed van vertrouwen.”

„Hoe bedoel je?” zeg ik voorzichtig.

„Nou”, zegt Kee, „ze denken, dat ze in Hilversum de boel toch nog bij elkander zullen kunnen houden.”

„Daar zullen ze dan wel hun goede redenen voor hebben”, blijf ik me verder op de vlakte houden.

„Och”, zegt Kee moederlijk en ze is opeens al haar vinnigheid en wantrouwen kwijt, „och, het zijn beste mensen hoor, daar niet van. We zitten allemaal met dezelfde zorgen, maar iedereen denkt, dat hij moet proberen er in zijn eentje een oplossing voor te vinden. Zolang kan de oorlog nooit duren, zeggen ze, dus laten we de boel maar draaiende houden en als het dan vrede wordt, is alles klaar om de toestand op te vangen.”

„Is wat voor te zeggen”, mompel ik.

Kee doet net of ze mij niet heeft verstaan en gaat gewoon met haar verhaal verder. Het komt dan hier op neer, dat op de een en twintigste Juli in Hilversum heel wat moet zijn gebeurd. Eerst heeft het Dagelijks Bestuur van de V.A.R.A. vergaderd, want nu de zaak onder curatele wordt gesteld, is er natuurlijk alle aanleiding om de vraag te onderzoeken wat het Hoofdbestuur moet doen. Daarop is het Hoofdbestuur gaan vergaderen en ten slotte is meneer Rost van Tonningen in hoogst eigen landverraderlijke persoon, met een heel gezelschap, komen opdaven om met de bezoldigde bestuurders te spreken. Nou, dat gesprek met die mooie meneer is raak geweest en het mooiste ervan vind ik, dat de bezoldigden en Rost van Tonningen bij elkander in een studio hebben gezeten en dat de technici stiekum de microfoons hebben opengezet. Stel je de situatie voor: Ary van Nierop en een technicus zitten in de controlekamer en luisteren doodgewoon mee. Jan Broeks heeft die meneer Rost van Tonningen eventjes de waarheid verteld. Hij, Broeks, wil in geen geval bestuurder van de V.A.R.A. blijven; dat heeft hij het Hoofdbestuur ook al verteld. De anderen hebben er hun duit in het zakje bijgedaan. Aan het slot komt natuurlijk weer de vraag op de proppen, wat de V.A.R.A. nu wel en wat de V.A.R.A. nu niet mag uitzenden. Ze hoeven nog steeds geen nationaal-socialistische propaganda te maken en deze keer zullen de Duitsers niet zeggen: Verboden, wanneer de V.A.R.A. die afspraak met Rost door de radio aan de luisteraars zal overbrengen.

Kort en goed, het eind van het verhaal van Kee is, dat de V.A.R.A. binnen een of twee dagen door de radio zal gaan vertellen, dat ze niet verplicht is positieve propaganda voor de nazi's te maken en anders zal ze er het bijltje bij neerleggen.

„Nou”, vraag ik rustig, „wat wil je dan? Veel verandert er dan niet, als je het met de vorige afspraak vergelijkt.”

„We zullen zien”, zegt Kee en ik begrijp, dat ze weer helemaal op haar voor gevoel afgaat, maar ik vraag me zelf in gemoede af, wat de beweging met voor gevoelens op schiet. Laten we met onze twee benen op de bodem van de werkelijkheid blijven staan; het is me nog al een tijd voor voor gevoelens.

Het is de avond van de vier en twintigste Juli en de afdelingsvoorzitter van de V.A.R.A. is bij ons komen aanlopen, want die avond zal Arend de Vries een belangrijke verklaring door de radio afleggen, en daar wil hij bij zijn.

Nou ja dan, Arend houdt een speech, waarin hij bevestigt, dat Rost van Tonningen de baas over de V.A.R.A. is, maar dat het Hoofdbestuur toch nog steeds van mening is, dat het werk van de uitzendingen gewoon kan doorgaan, want de V.A.R.A. behoeft niks uit te zenden dat tegen haar principe is. Nou ja, dat weten we al van Kee. Maar dan vertelt Arend nog een heleboel meer, over het socialisme, dat ondanks de inval van de Duitsers toch nog zal worden verwezenlijkt, omdat de nazi's ordening zullen tot stand brengen en een hoop van die dingen, die een mens alleen maar zegt, wanneer ze hem een geladen revolver in zijn nek houden, maar al die rare praatjes kan Arend toch nooit menen? Trouwens, het is wel duidelijk, dat Arend ook namens Arie Pleyzier spreekt.

„Ze zijn in Hilversum stapelgek”, zegt Kee, „die hele lange mooi-praterij van iets, dat helemaal niet mooi is... dat is tegen de afspraak.”

Ik probeer haar een beetje te sussen, maar eerlijk gezegd kom ik ook niet onder de indruk van mijn eigen woorden, want die redevoering van Arend de Vries zit me lelijk dwars en omdat ik ten slotte vind, dat ik de kalmte en de bedaardheid in het huishouden vertegenwoordig, zeg ik tegen Kee:

„We kunnen het in elk geval weer een paar maanden aanzien.”

„Dat doe ik niet”, zegt Kee en met dat antwoord moet ik tevreden zijn, al heb ik nog altijd een stille hoop, dat ze wel weer zal bijdraaien.

Maar ik vergis me want een paar dagen later brengt ze me een geschrift, dat ze van de voorzitter van de partij-afdeling heeft. Het gaat over een onderhoud tussen Rost van Tonningen en Koos Vorrink en Kees Woudenberg over het onder curatele stellen van de Partij. Nou dat onderhoud liegt er ook niet om en de mensen van de Partij zeggen die N.S.B.-er de waarheid, dat de stukken er van af vliegen. De Partij scheidt er mee uit, opgeheven, weg, foetsie... dat wil zeggen, onder de grond blijft de Partij bestaan. En wat gaat de V.A.R.A. nu doen?

Er is een vergadering van de Verenigingsraad in Hilversum en daar schijnt het nogal te waaien. Want Jan Broeksz, de nieuwe bestuurder, en Dost, die lid is van het Hoofdbestuur, zijn niet van plan met de verklaring van Arend de Vries—Pleysier accoord te gaan. Dat horen we allemaal van de voorzitter van de V.A.R.A.-afdeling, die van alles precies op de hoogte is. Trouwens, zegt hij, al gaat de Verenigingsraad ten slotte met veel pijn accoord met wat er gebeurt, de vergadering maakt zich nadrukkelijk van de verklaring van Arend de Vries los. Jan Broeksz legt zijn functie neer, die wil niet langer bij de V.A.R.A. in dienst blijven, zolang de moffen de baas zijn.

„Goed zo”, zegt Kee, „dat is een vent.”

De afdelingsvoorzitter doet zijn verhaal en dan gaat hij weer weg, maar Kee is verschrikkelijk opgewonden en haar zenuwachtige stemming wil maar niet wijken, want ze leest dat geschrift over het onderhoud van Vorrink en Woudenberg wel tien keer door en dan eindelijk zegt ze:

„Je hebt gelijk, Karel... je zegt toch altijd, alles loopt zoals het lopen moet...”

„Wat bedoel je?” vraag ik, want die vrouw van me spreekt nu werkelijk in raadsels.

„Nou ja”, zegt ze, „de eerste weken na de tiende Mei zijn voorbij en nu begin ik er achter te komen wat de beweging van ons verlangt. We moeten er mee uitscheiden...”

„We...”, zeg ik, „we... wie zijn die: we? De vakbeweging staat er anders voor dan de Partij, de vakbeweging moet om de directe

belangen van de mensen denken... vergeet de werkloosheidsverzekering niet."

„Goed", zegt Kee, „de vakbeweging staat er anders voor... ten minste dat zullen we hopen, al heb ik in de afloop weinig fiducia, maar ik geloof, dat je op het ogenblik gelijk hebt. Ik denk aan de V.A.R.A. ... die moet er mee uitscheiden."

„Te laat", zeg ik, „ze gaan door... dat weet nu toch iedereen."

„Dan", zegt Kee bijna fluisterend en ik kan zien, dat ze schrikt van haar eigen gedachten, „dan... zit er niks anders op dan dat iedereen voor de V.A.R.A. bedankt. En dat moeten we de leden gaan vertellen!"

Maar dat wordt me nou toch werkelijk al te gortig. Al die tijd heb ik alles over zijn kant laten gaan en alleen af en toe laten merken, dat ik haar voorgevoelens niet ernstig wil nemen, maar nu is die vrouw van me werkelijk door het dulle heen. Wel ja, bedanken... waarom niet. Ze gaat nog een stapje verder, ze moet op huisbezoek om de mensen te vertellen, dat ze moeten bedanken. Laat iedereen voor zich zelf beslissen wat hij moet doen, maar het is toch niet nodig, dat juist mijn vrouw haantje de voorste is; waar heb ik dat aan verdiend? Ik zeg haar dat allemaal en nog veel meer en het eind van het liedje is, dat ik me verschrikkelijk opwind en met mijn vuist op tafel sla en dingen zeg, die ik liever voor me wil houden.

Kee kijkt me aan met een krijtwit gezicht, maar ze zegt niks en gaat naar de keuken, waar ze haar handen onder de kraan houdt en een beetje koud water tegen haar gezicht gooit. Ze komt terug en zegt:

„We kennen mekaar nou al zoveel jaren, Karel en daarom weet ik hoe ik die woorden van jou moet opvatten. Ik zal me niet kwaad maken. Dat geeft toch niks. Ik weet hoe je het bedoelt en daarom zal ik me niet opwinden. Je denkt natuurlijk aan mij en aan de kinderen en misschien heb je gelijk, dat ik daar te weinig aan denk. Niemand weet voor welke dingen we in de toekomst nog komen te staan, maar dan hoop ik, dat ik net zo flink zal zijn als die Koos Vorrink en Kees Woudenberg... en voor de rest, de tijd zal het leren, wie het bij het rechte eind heeft, jij of ik."

Dat zegt ze ijzig bedaard, maar met een gezicht, waar de zenuwen bovenop liggen, zó, dat ik er koud van word en na een poosje zeg ik:

„Als ik je woorden goed begrijp, dan wil jij de mensen opwekken

om de V.A.R.A. uit te gaan... nou ja, als het dan moet, dan moet het maar... Wees voorzichtig, dat is alles wat ik van je vraag, want in tijden als deze zijn de verraders kláár wakker."

"Ik ga niet met de mensen er over praten", zegt Kee en nou begrijp ik er weer niks van; is die vrouw van mij nou een draaitol of een windwijzer, maar het is wel een pak van m'n hart.

"Nee", gaat ze verder, "ik bedank voor het bestuur van de afdeling en ik bedank als lid en daarmee uit. Dan weet iedereen wat het betekent en verder moet iedereen maar zelf weten wat hij doet... ten slotte (zegt ze en ze begint een beetje te huilen) ten slotte heb ik een man en twee kinderen en daar moet ik om denken. Mensen, die geen gezin hebben, staan er heel anders voor."

Ze omhelst me en ik geef haar een zoen en dan zijn we weer goed en bij me zelf denk ik, dat Kee per slot van rekening een verstandige vrouw is, alleen ze laat zich meer leiden door haar gevoel en ik door mijn gezond verstand, en toch kan ik niet vinden, dat ik wat je noem overwinnaar ben. En ik zucht als ik denk aan de tijden, die voor ons liggen, want het muist wat van de katten komt en vandaag of morgen gaat die vrouw van mij weer beginnen, dat wil ik iedereen op een briefje geven.

De zomer van 1940 gaat voorbij en het is prachtig weer, maar het ware plezier hebben we er niet in, want waar je gaat of staat, altijd zie je een of andere Duitse uniform en dan is de pret op de loop; en Augustus gaat voorbij en de eerste dagen van September en aan de blaadjes van de bomen kun je merken, dat we langzaam weer naar de winter toe gaan. Af en toe luisteren we wel eens naar Hilversum, maar we doen het zonder veel plezier, het is net alsof de luidspreker een wildvreemde voor ons is, een vijand kan je wel zeggen. Maar elk ogenblik van de dag zitten we aan de knoppen te morrelen om naar buitenlandse stations te luisteren; Kee en ik kennen geen vreemde talen en we moeten het dus hebben van de B.B.C. in 't Nederlands en van Radio Oranje. Sinds het eind van Juli leven we eigenlijk helemaal op Radio Oranje en op de zender vertellen ze, dat Jan Lebon in Londen daarvan de leiding heeft.

Op een avond horen we, dat de Koningin morgen weer tot Nederland

zal spreken. De volgende dag kun je pas goed merken hoeveel mensen de Engelse zender hebben aanstaan, want je hoeft het niemand te vertellen, iedereen weet het al: vanavond opletten, want de Koningin spreekt. Kee en ik kruipen bijna in de luidspreker om elk woord te horen en als het uit is en het „Wilhelmus” klinkt, gaan we allebei staan en we zingen zachtjes mee. De Duitsers doen eerst net alsof ze helemaal niet weten, dat Radio Oranje bestaat, maar lang kunnen ze dat ook niet volhouden, want iedereen spreekt er over, iedereen luistert elke avond naar de uitzendingen, iedereen vertelt de inhoud verder en af en toe hoor ik, dat mensen het voornaamste nieuws op een stukje papier schrijven en bij andere mensen in de bus gooien.

Veel aanloop hebben we 's avonds natuurlijk niet, want het is voor de visite niet zo makkelijk om weer thuis te komen met die verduistering en al die vlerken in uniformen, die altijd nieuwsgierig willen weten waar je vandaan komt en waar je naar toe gaat. Maar zo af en toe komt de voorzitter van de V.A.R.A.-afdeling of iemand van de partij-afdeling toch wel even buurten en dan kan je best merken, dat de mensen gaandeweg feller tegen de Duitsers worden. De eerste maanden van poeslievigheid zijn voorbij en de moffen gaan hier en daar als beesten te keer en dat nemen de mensen natuurlijk niet. Daar moet wat tegen gedaan worden.

Oudejaarsavond 1940 zitten we met een ploegje bij elkander voor een fuifje op de manier van iedereen-moet-zijn-eigen-lekkers-mee-nemen. De een komt met een paar blikjes sardientjes aanzetten en iemand anders met een apothekersflesje met sla-olie en weer iemand met een partijtje belegde krenten van verleden jaar, maar zo precies kijken we tegenwoordig niet en alles bij elkander is het toch een aardig hoopje lekkers. De voorzitter van de V.A.R.A.-afdeling is er ook met zijn vrouw, en als ik hem vraag: „Wat heb jij meegebracht?” kijkt hij geheimzinnig rond en vraagt:

„Kunnen de kinderen zwijgen?”

Nou dat hoeft hij heus niet te vragen, want die twee van mij zijn pot-dicht; als het op praten uit de huishouding aankomt, weten ze, dat ze zich niet mogen laten uithoren en een knappe jongen, die dat verandert.

„Ga je gang maar”, zeg ik geruststellend, en hij haalt een paar

boekjes voor de dag, een blauw, een grijs en een geel boekje. Op het ene staat: „Door de kracht van het geloof, de taak der sociaal-democraten in dezen tijd door J. H. Scheps”, het andere heet: „Eer en ideaal” en op het derde lees ik: „Het misverstand der Ned. soc. werkgemeenschap”; en die naam Scheps staat op alle drie voluit. Visite of geen visite, ik ga er in zitten lezen en ik ben nog maar een paar blaadjes ver of het is alsof ik in het Concertgebouw door een paar duizend mensen de „Internationale” hoor zingen en de „Socialistenmars”; alsof ik een Meistoet voorbij zie trekken met rode vlaggen en vaandels, die in de wind heen en weer bewegen.

„Wat heb je, Karel”, zegt Kee, „je wordt opeens spierwit. Ben je niet goed?”

Ik kijk op: wég Concertgebouw, wég Meistoet... ik zit thuis en er is visite, omdat we Oudejaar gaan vieren, zo goed en zo kwaad als het kan. Maar in mijn hand heb ik die boekjes.

„Of ik niet goed ben?” vraag ik, „menslief... ik ben nog nooit zo goed geweest. Maar laat me een half uur met rust, ik ga naar de voorkamer om rustig verder te lezen. Maak jij intussen vast de boel in orde.”

Ja, ja, ik heb makkelijk praten, maar mijn vrouw laat zich zo maar niet met een kluitje in het riet sturen en voordat ik het weet, graait ze een van die boekjes uit mijn handen en begint te lezen.

„Asjemenou”, zegt ze en opeens zet ze haar stem uit en ze leest hardop voor, alsof ze op het podium in het R.A.I.-gebouw staat in plaats van in haar eigen huiskamer:

„Wij hebben onze democratische beginselen fier te belijden. Wij moeten onbeschoornd voor onze innigst democratisch wezen uitkomen! Wij moeten onverzwakt herhalen, dwars tegen mr M. M. Rost van Tonningen in: wij blijven die wij zijn, namelijk sociaal-democraten! Gij, mr Rost van Tonningen, kunt ons alles afnemen. Ons gebouw, ons partij-apparaat, onzen voorzitter, onzen secretaris, onze persen, onze microfoon, onze bewegingsvrijheid, onze ganse wereld van socialistisch uiten en propageren. Eén ding kunt gij niet, kan niemand, nl. uit onze harten uitbranden hetgeen God de Eeuwige aan Socialistische, d.w.z. aan sociaal-democratische waarden er heeft ingebrand.”

Dat leest Kee hardop voor, en ik heb een gevoel alsof ik aan mijn

haren word getrokken zo ontroerd ben ik, en als ik naar de andere kijk, kan ik zien, dat het bij hen net zo is. Iedereen zwijgt.

„Die durft”, zeg ik, omdat het toch niet eeuwig stil kan blijven, „door J. H. Scheps... zal wel een schuilnaam zijn.”

„Niks hoor”, zegt de voorzitter van de V.A.R.A.-afdeling, „niks geen schuilnaam... Jan Scheps, zo heet die vrijer, en zijn adres staat er ook bij: „Uitgeversbureel „Op korte golf”, Den Dolder, prijs 30 cents.” Ik ken die snaak wel, hij woont al jaren in Den Dolder.”

„Asjemenou”, zegt Kee weer; dat schijnt vanavond een stopwoordje van haar te zijn, „voor zo een vent neem ik mijn petje af.”

Ondertussen zit ik op mijn stoel heen en weer te rijden, want ik wil natuurlijk die brochures verder doorlezen, maar ik krijg geen kans, want wat Kee eenmaal vast heeft, dat laat ze niet zo gauw weer los. Ten slotte komt de visite me te hulp.

„Weet je wat”, zegt de voorzitter van de V.A.R.A.-afdeling, „laat die brochures nou liggen, totdat we straks allemaal rustig zitten, en dan leest een van ons voor.”

Dat spreken we af en een uur later zit Kee met een hoogrood gezicht voor te lezen en het wordt de vreemdste Oudejaarsavond, die je je kunt voorstellen; het lijkt meer op een cursusvergadering met mijn vrouw als inleidster en met een debat, dat tot het volgend jaar duurt, maar hoe veel we ook van mening verschillen, we zijn het allemaal met elkander er over eens, dat die Jan Scheps een beer van een man moet zijn om zo iets te durven. En klokslag twaalf zingen we eerst „Oude jaar, o laat ons rusten” en dan heel zachtjes: „Op socialisten sluit de rijen.”

„Hij geeft de V.A.R.A. anders knap op haar gezicht”, zeg ik tijdens het debat, „niet helemaal billijk, als je het mij vraagt.”

„Kan wel zijn”, zegt Kee, „maar er zit verandering in de lucht, dat zeg ik je.”

„Zeker weer je voorgevoel”, probeer ik te spotten.

Kee wordt kwaad, dat zie ik, maar omdat er visite is, doet ze net alsof ze me niet hoort en ze gaat verder:

„De mensen hebben niet alleen een hekel aan de moffen, ze worden actief... ze gaan zich verzetten..., wil je wel geloven, dat ik er soms spijt van heb, dat ik een vrouw ben...”

Dat is voor mij de kans om een goede beurt te maken en met een uitgeslagen grijs zeg ik:

„Nou dat spijt mij anders niks hoor... ik zou het véél erger vinden als je een man was, Kee, dan hadden onze kinderen twee vaders en niet eens één moeder...”

Iedereen lacht natuurlijk en ondanks de beroerde dingen buiten, wordt het een gezellige Oudejaarsavond. De sardientjes smaken puik, de belegde krenten kunnen in de oliebolletjes nog best mee, maar als we eindelijk afscheid van elkaar nemen, zegt iedereen: „Die brochure hè... *dè* sensatie van de avond.”

Nou sensaties komen er anders in het nieuwe jaar genoeg; het is net alsof er een soort verdoving van de mensen is afgevallen, nu ze over de eerste schok van de verloren oorlog en de bezetting heen zijn, maar ik moet er bij zeggen, dat de Duitsers langzamerhand zo wild gaan optreden, dat ze zelfs een schaap tot razernij brengen. Eerst zijn het allemaal kleine pesterijtjes, maar dan hoor je, dat ze hoe langer hoe meer mensen weghalen, zo maar weghalen; er komt een auto voor rijden, er stapt een of andere bruut uit.

„Mée... naar de Euterpestraat”

...en een paar weken later hoor je, dat zo een stakker dood is; longontsteking, nou ja, wie dát gelooft, gelooft alles.

Op een dag in Februari is de hele stad in rep en roer, want er wordt gevochten. Op het Waterlooplein, zeggen de mensen, maar het rechte weet je natuurlijk niet; iedereen doet zenuwachtig en opgewonden. Je ziet overvalauto's door de stad razen, en het zwarte geboefte van Mussert heeft opeens een praatje van heb ik jou daar, ze dreunen met hun stomme grote laarzen over de straatkeien en ze brullen hun mensenetersliedjes, dat je er bang van wordt, of je het wilt of niet. Op het werk spreekt iedereen over de zenuwachtige stemming in de stad, we hebben een timmerman bij ons aan de gang, die verschrikkelijk angstig is, omdat hij een Jood is, zegt hij. Daar hebben we nooit zo bij stil gestaan, maar nu hij het zegt, begrijpen we het en hij zegt, dat de zwarte bende van plan is de huizen van de Joden binnen te dringen, alles kort en klein te slaan en dan de bewoners op te pakken en weg te voeren.

Er komen bouwvakarbeiders van andere karweien bij ons praten,

natuurlijk over de toestand en ze vragen of dat nou allemaal zo maar door moet gaan.

„Nee natuurlijk”, zeggen we, en we kijken naar Jopie (dat is de Joodse timmerman, die bij ons werkt) en we denken er aan, dat hij vrouw en kinderen heeft, net zo als wij, en dat hij al jaren lid van de Bond is, en wát een goed lid, altijd even actief en je hoeft hem niet te vertellen wat solidariteit is, want dat weet hij zó wel.

De mensen van de andere karweien gaan weer weg, maar ze beloven, dat ze terug zullen komen, wanneer ze weten hoe de rest van het bouwvak er over denkt, en ik neem Jopie eventjes apart en zeg tegen hem:

„Weet je wat jij doet? Je gaat nu dadelijk naar huis, je haalt je vrouw en kinderen op en breng ze naar mijn huis toe... en als we vanavond afnokken, ga je met mij mee... We vinden wel ergens een zachte plank waar je op kunt slapen, net zo lang totdat het zwarte geboefte een beetje bedaard is.”

Jopie krijgt er de tranen van in zijn ogen, hij geeft me een hand, maar hij zegt niks; ik denk, dat hij een prop in zijn keel heeft van aandoening, trouwens, ik ben er zelf ook van onder de indruk; twee minuten later is Jopie weg, ik heb nog nooit iemand zó hard zien lopen.

’s Middags komen de mensen van het andere karwei weer terug, maar nu weten ze precies wat ze willen. Om het maar ronduit te zeggen: er gaat gestaakt worden. En niet zo mis ook! De gemeentereiniging doet mee en de tram; en de winkels gaan dicht. We horen, dat de bazen overal tegen hun mensen zeggen, dat ze kunnen staken als ze willen, want het gaat deze keer tegen het zwarte tuig, dat onze Joodse medearbeiders niet met rust laat.

Jopie is al weer van zijn boodschap terug en hij zegt, dat hij Kee een prachtwijf vindt, een ontvangst dat hij gehad heeft, als bij zijn bloedeigen moeder en Kee is direct de jongste van hem gaan verwenen en zijn vrouw is koffie gaan zetten, terwijl Kee probeert nog ergens wat aardappelen bij te krijgen. Hij doet erg opgewonden, als hij hoort, dat er gestaakt gaat worden, voor hém! Dat is solidariteit!

„We krijgen ze er wel onder Jopie”, zeggen de maats om hem op te beuren, „gans het raderwerk staat stil, als onze machtige arm het wil.”

Maar met al zijn opwindning is Jopie toch ook een beetje ongerust,

want hij zegt, dat hij niet weet of die staking de Duitsers niet nog wilder zal maken dan ze al zijn; en dan is hij weer het slachtoffer.

's Avonds zitten we met een huis vol mensen, erg druk en niet gezellig vanwege de omstandigheden, maar Kee doet haar best om iedereen op te vrolijken en als alle kinderen naar bed zijn (die van mij zo lang naar het zolderkamertje, die van Jopie beneden) zitten we allemaal bij elkander in het halve donker van de kamer en je kunt onze sombere gedachten wel snijden.

„Laten we maar vroeg naar bed gaan”, zegt Jopie, „wie weet wat ons morgen nog te wachten staat.”

Nou hém staat niks te wachten, want 's morgens verbied ik hem gewoonweg de straat op te gaan; het is levensgevaarlijk voor hem, de stad is vol mensen, die allemaal lopen alsof ze in de gauwigheid een betoging in elkander hebben gezet, maar in de stillere buurten wordt zwaar gecontroleerd en daar is Jopie zijn leven dan niet zeker... nee, die kan vandaag beter thuis blijven. De staking slaagt boven alle verwachting en een paar dagen is het alsof de Duitsers werkelijk respect hebben gekregen; zoiets hebben ze nog nooit meegemaakt en het kost ze tijd om er even aan te wennen. Maar als ze eenmaal over de schrik heen zijn, de moffen, dan worden ze ook wilde beesten gelijk. Je hoort van tonelen in de buurt van het Waterlooplein, waar je hart van stil staat; van mensen, die als dolle honden worden opgepakt en neergeknuppeld, je hoort van mensen, die worden weggesleept naar Mauthausen om er in zwavelmijnen te krepere, van mensen, die naar de Euterpestraat worden gesleurd en daar worden doodgeranseld... het beest is los en nu pas begrijpen we goed wat een groot ongeluk over Nederland is losgebarsten.

Jopie werkt niet meer bij ons, daar heb ik voor gezorgd, want toen die razzia's bij hem in de buurt begonnen, ben ik er met Kee heen-gegaan en we hebben een hartig woordje met hem en zijn vrouw gesproken.

„Je moet foetsie Jopie”, zeg ik tegen hem, „als je hier blijft ga je er vandaag of morgen ook aan, met je vrouw en je hele huishouding. Ze zijn door het dolle heen en we weten nou toch langzamerhand wel van het buitenland wat dat betekent.”

„Je hebt gelijk”, zegt Jopie, „maar wáár moet ik naar toe, jullie

soort mensen hebt altijd familie op het platteland, omes of tantes of neven en nichten, maar al heb ik een grote familie, ze wonen in de stad en nog wel allemaal in dezelfde stad en vlak bij elkaar ook."

Tja, dat is me ook wat, denk ik, bij die moeilijkheid sta je nou ook niet eerder stil of je moet er met je neus boven op worden gedrukt en ik moet eerlijk zeggen, dat ik zo dadelijk geen oplossing weet. Maar Kee brengt redding in de nood. Ze kijkt me op haar manier slim aan en zegt:

„De polder... de rimboe... weet je wel?"

„Nee", zeg ik, „dat weet ik niet..."

„Wat?" zegt Kee verbaasd, „herinner je je die avond van de V.A.R.A.... die feestavond, toen jij drie maanden in de rimboe voor opzichter hebt gespeeld... en herinner je je kostbaas, dat V.A.R.A.-lid... hij is voorzitter van de afdeling."

„Willem van Cappellen", zeg ik, „de avond met Willem van Cappellen en Jan Lemaire en zo."

„Precies, wat een geheugen heeft die man van mij", zegt Kee, „bij die voorzitter in de rimboe bergen we Jopie met zijn gezin op en een knappe jongen, die ze daar vindt."

De volgende dag ben ik ziek, dat wil zeggen, ik laat een boodschap brengen, dat ik me niet lekker voel, maar ik zit voor dag en dauw in een stampvolle koude trein en als ik 's avonds weer thuis ben, heb ik voor Jopie een adres, puik hoor. In de rimboe, in de polder achter Zwolle. Het heeft natuurlijk nog al wat voeten in de aarde, voordat de vrouw van Jopie afscheid kan nemen van haar gepolitoerde linnenkast en van haar keukentje met de geëmailleerde pannen, maar we zetten door, en na veel vijven en zessen transporteren we het hele gezin naar de veiligheid. Jopie vraagt me om een paar dingen zolang voor hem op te bergen, totdat de oorlog voorbij is, wat linnengoed en vorken en lepels, en zijn radiotoestel en zo.

„Goed", zeg ik, „geef maar hier, ik zal het wel voor je bewaren."

„Je bent mijn *bewarier*", zegt Jopie en hij lacht, maar hij is niet blij...

Door die staking en door die geschiedenis met Jopie vergeet ik helemaal te vertellen van die avond in Januari, toen Kee en ik zo een beetje aan

ons radiotoestel zaten te prutsen. We snuffelen op alle golflengten, want voordat het Nederlandse programma aan de beurt is, komt er uit Londen altijd eerst een programma in het Fins, waar ik heus geen klap van kan verstaan, omdat ik het maar koeterwaals vind. Doordat we zo over alle golflengten dartelen, missen we natuurlijk weer het begin van Radio Oranje en als we dan eindelijk de zender weer hebben aanstaan, horen we een stem en Kee zegt:

„Wel verdraaid... als dat Jan Lebon niet is, dan ben ik niet meer moeder Kee maar een brandweerman met een snorretje.”

Het is Jan Lebon, zijn stem kun je uit duizenden herkennen, maar bovendien heeft hij het over de radio-omroep in Nederland en wat daar mee aan de hand is. Niet, dat hij zich bemoeit met de onenigheid, tussen de leiders van de beweging en sommige bestuurders van de V.A.R.A., die bekogelen elkaar met brochures en brieven, waarvan ze afschriften aan iedereen sturen... neen, Jan houdt zich wijselijk buiten die dingen, maar hij trekt van leer tegen meneer Dubois, die hand en spandiensten verricht voor de Duitsers en de N.S.B.-ers, die de vrije omroepverenigingen willen oprollen en Jan Lebon veegt dat heerschap zo prinsheerlijk de kast uit, dat we zitten te krinkelen van de pret.

Zo nu en dan vind ik een klein krantje bij ons in de brievenbus; de ene keer zit er een bandje omheen, met mijn naam er op, de andere keer, als ik thuis kom, ligt zo een ding half onder de deur geschoven. Het zijn geheime blaadjes en van deze en gene hoor ik, dat er hoe langer hoe meer van die dingen komen. Wie ze schrijven weet natuurlijk niet iedereen, maar soms staan er dingen in, waarvan je zegt: „He, dat zou best die-of-die kunnen zijn”, maar zeker weten doe je zo iets natuurlijk niet. Ik moet zeggen, dat ik voor de mensen, die zulke krantjes uitgeven, met veel respect mijn vaantje strijk, want als je er even over gaat nadenken, dan is het toch maar een karwei, eerst de artikelen schrijven, dan een drukker vinden, die ze drukt, dan de blaadjes weghalen en verdelen en bij de mensen thuis bezorgen; asjeblijft, daar moet je niet gering over denken en alles in het geheim. Ik spreek er met Kee over, als we 's avonds bij een half nachtpitje zo een krantje zitten te spellen.

„Ja”, zegt ze droogweg, „de dingen gebeuren niet vanzelf, zo een

krantje kost mensenlevens, maar daar blijft het niet bij; dan is er de organisatie voor mensen, die moeten onderduiken en die bonkaarten moeten hebben en dan moet er voor valse stamkaarten gezorgd worden, snap je..., ja, voor een flinke man is er tegenwoordig werk genoeg aan de winkel.”

Ik doe net alsof ik die laatste steek onder water niet voel, niet, dat ik zo bleu ben uitgevallen, maar ik hoor nou eenmaal niet bij de mensen, die overal direct haantje de voorste moeten zijn en op mijn eigen manier kan ik misschien toch ook wel wat doen, al zal Kee het wel weer niet genoeg vinden.

Maar het mooiste komt nog. Op een avond wil ik de huissleutel uit de boodschappentas van mijn vrouw halen en ik denk: „Wat ligt daar voor een pak papier in die mand?“, ik kijk goed en jawel hoor, het is een heel pak geheime krantjes en dan weet ik, wat ik al een tijdje vermoed: mijn vrouw is bij de illegalen. Asjeblieft, als je alles hebt, krijg je dat óók nog. Ik heb even tijd nodig om van de schok bij te komen en dan ga ik naar de huiskamer en zeg zo kalm mogelijk tegen haar:

„Zeg, je moet die krantjes niet zo laten slingeren, vandaag of morgen loop je er stuk mee en dan zitten we in de zorgen.”

„O”, zegt Kee, „ik moet ze nog opbergen”... en ze wijst me een tegeltje in de keukenmuur, dat los zit en dat ze met een wipje uit de wand haalt, er is een holte achter en daar liggen nog meer van die krantjes. Dat geheime vakje is haar werk, zegt ze, en ik denk: „Toe maar, tegenwoordig doen de vrouwen zulke dingen achter de rug van hun man... een mooie wereld is het, waar wij mannen er zo maar bijhangen.”

Ik zeg: „wees voorzichtig”, meer zeg ik niet en Kee antwoordt glashard:

„Dank je voor de goeie raad... enne... enne... wat ik zeggen wil, ik heb tegenwoordig geen centje last meer van mijn hart... ik weet nu tenminste waar ik tegen vecht.”

„Asjeblieft”, denk ik weer, „asjeblieft, dat heb je er van, als je vrouw vindt, dat ze een vooraanstaande is... dan speelt ze met haar leven zonder haar bloedeigen man om toestemming te vragen en dat neem je dan maar.”

Ondertussen verstrijken de maanden, het wordt winter en dan beginnen de eerste mooie dagen van 't voorjaar weer te komen en we gaan door de tweede oorlogszomer heen en zo komt de Oudejaarsavond van 1941, maar deze keer is er minder op de picnic dan verleden jaar, want de spullen worden al schaarser en schaarser. De moffen zijn nu helemaal van hun boeien geslagen. Kee doet tegenwoordig helemaal niet meer zo geheimzinnig, ten minste niet tegenover mij; integendeel, af en toe gebruikt ze me voor allerlei kleine boodschapjes, hier een pakje brengen en daar een boodschap afgeven, maar het fijne weet ik er nooit van en ik vraag er trouwens ook nooit naar; het is een rare tijd, moet je maar rekenen en hoe minder een mens weet hoe minder hij zijn mond voorbij kan praten. Met Jopie en zijn gezin in de polder achter Zwolle, gaat het goed, hoor ik. Een keer ga ik hem opzoeken, omdat ik toch in het dorp moet zijn om nog een paar nieuwe onderduikadressen op te scharrelen voor Kee. Jopie vraagt natuurlijk hoe het in de stad is en ik zeg, dat hij niet weet hoe verstandig hij is om in de rimboe te zitten en niet in de grote stad, want daar is het voor mensen, zoals hij, geen leven meer.

Als ik thuis terug ben en Kee vertel, dat ik nieuwe adressen voor onderduikers heb, gaan we een paar drukke weken tegemoet. Op de een of andere manier komen er af en toe 's avonds angstige mensen aan de deur, de ene keer is het een man en een vrouw, de andere keer zijn het een paar kinderen, die eenvoudig worden afgegeven door iemand, die we niet kennen; die blijven dan een of twee nachten bij ons logeren en dan gaan ze op dezelfde geheimzinnige manier weer weg. Onderduikers, stakkers eigenlijk, al houden ze zich nog zo flink.

Zo voorzichtig gaan we niet te werk of onze burens merken natuurlijk toch wel, dat er bij ons iets aan de hand is. Eerst schrik ik er van, maar Kee zegt, dat er geen onraad is. Die mensen zijn te vertrouwen, ten slotte wonen we in een rood woningblok, dus dat is goed volk en de burens komen af en toe bij ons om over de toestanden te spreken.

Het wordt gevaarlijk naar de Engelse zender te luisteren, dus verdelen we het zo een beetje en we houden elkander op de hoogte van het nieuws en natuurlijk betekent dat ook, dat we er over nakaarten en af en toe lijken het wel kleine cursusvergaderingen, waar landkaarten bij te pas komen en allerlei geleerde beschouwingen over de

Paul Godwin.

Benedict Silberman.

Jan Lemaire (links) en Albert de Booy (rechts) praten in een rustig minuutje over de uitzendingen.

„Mevrouw, mijne heren . . .!” zegt Jaap Buys (tweede van rechts) tot de leden van de Radiolympus. V.l.n.r. Mevrouw A. Romein—Verschoor, Garrit Stuiveling, Sam de Wolff; staande: Ary van Nierop (hoofd afdeling gesproken woord) C. Kleywegt, uiterst rechts: dr C. van Rijsinge.

Hoofdbestuur en leden van de Verenigingsraad tijdens een rustpauze van de V.R., gefotografeerd in de tuin van de studio.

politiek en over het militarisme en zo. Mijn zoon Jan, die al aardig begint op te schieten, zit er natuurlijk ook bij; je kunt de kinderen er toch niet buiten houden, al zou je het nog zo graag willen en die twee van mij kunnen zwijgen, dat weet ik. Over die jongen van ons maak ik me trouwens wel eens een beetje ongerust; de Duitsers zijn begonnen het jonge volk weg te halen om in Duitsland te werken. Eerst gaat dat ronselen van jonge jongens kalm aan en kwasi vriendelijk, maar die Duitse streken kennen we nou langzamerhand wel en een gewaarschuwd man geldt voor twee. Waarmee ik maar zeggen wil, dat ik het er vandaag of morgen nog van zie komen, dat ik mijn eigen zoon moet laten onderduiken. Je hoort trouwens hoe langer hoe meer van huiszoekingen en razzia's. Ze zoeken militairen. Die moeten weer in krijgsgevangenschap. Dan is opeens een hele buurt afgezet en de groene slavenhalers gaan deur aan deur en huis aan huis om te controleren of er onderduikers verborgen zitten; en als ze er zo eentje bij je snappen, ben je zelf ook nog niet jarig.

Op een avond overleggen we met de burens en met de buurman uit het benedenhuis wat daar aan te doen is en twee weten nu eenmaal meer dan een, dus zitten we al gauw met allerlei tekeningetjes voor ons om uit te knobbelen of hier en daar in het huis niet ergens een schuilplaats is te fabrieken. Dat betekent voor mij een hoop werk, omdat ik de enige timmerman op de trap ben, maar als ik na een paar weken klaar ben, voel ik me trots, want ik zie kans vijf man in het huis te verstoppert en knappe jongens, die ze kunnen vinden. De mooiste schuilplaats is achter een blind muurtje, dat tegen het erkertje van onze voorkamer aanzit. Je kunt er een strozak neerleggen, zodat een mens er zelfs kan slapen, als het moet.

En laat nou de eerste klant voor dat hok achter het blinde muurtje mijn bloedeigen Jan zijn. Er is een boodschap gekomen, dat hij zich moet melden voor de arbeidsdienst en Jan heeft gezegd:

„Dat verdraai ik...”

Eigenlijk heeft hij wat anders gezegd, maar dat doet er nou niet toe, de hoofdzaak is, dat Jan niet gaat en achter het muurtje verdwijnt.

Twee dagen later, op een avond tegen elf uur, wordt er bij ons gebeld. Voor de deur staat een auto, er stappen een paar van die bloedhonden uit, ze lopen meteen de trap op. Huiszoeking. Ze moeten

Jan hebben. Nou ze kunnen lang zoeken, voordat ze er achter komen, dat ik een erkertje heb met een dubbele bodem en een blind muurtje. Ze zoeken overal, en onderwijl zit Jan in zijn schuilhoek en Kee is zo ijsig kalm en bedaard alsof de hele huiszoeking haar niet aangaat. Het duurt en duurt en duurt, en eindelijk trekken die kerels af; slib gevangen.

Twee dagen blijft Jan in zijn hok en dan zegt Kee, dat de kust vrij is en dat er iemand zal komen om Jan mee te nemen naar een andere schuilplaats ergens in het Noorden. Ie-wie-waai-weg. Weer een paar dagen later krijgen we een boodschap, dat Jan veilig en wel op de plaats van bestemming is aangekomen en Kee zegt:

„Zie zo, dat is alweer klaar.”

De Engelse zender geeft steeds nieuwe boodschappen door. Dat de jonge jongens moeten onderduiken; dat de volwassenen zich niet moeten melden voor de arbeidsdienst, en dat het zo goed gaat met de oorlog, al zou je het niet zeggen, als je alleen maar gelooft wat de Duitsers je vertellen. Iedereen luistert naar Londen en wie niet zelf luistert, hoort het nieuws wel van anderen en dat maakt de Duitsers natuurlijk razend. Maar wat kunnen ze er tegen doen? Het hele jaar 1942 luisteren we naar Londen en laten de Duitsers te keer gaan.

„Laat ze maar blazen”, zeg ik tegen Kee, „een knappe jongen die mij snapt als ik naar de zender luister.”

Maar een paar dagen later komt er plotseling een bekendmaking, dat alle mensen hun radiotoestellen moeten inleveren en de algemene gedachte is, dat dit een noodsprong van de Duitsers is, want nu kunnen de mensen toch ook niet meer luisteren naar de tra-ra-rie-bom-die-ee-aankondigingen uit het hoofdkwartier van de Führer, waar ze winnen op alle fronten en hoe langer hoe meer op hun zielelement krijgen.

Ik sjouw gedwee naar het postkantoor en geef met een schijnheilig gezicht mijn radiotoestel af, maar het toestel van Jopie gaat achter het blinde muurtje en als er geen onraad in de buurt is, gaan we daar naar de zender luisteren en het nieuws geven we door aan vrienden en bekenden, dus wat zijn de moffen opgeschoten met hun inbeslag-neming van toestellen? Geen lor, ze hebben de mensen alleen maar kwader gemaakt.

De radio-verenigingen bestaan niet meer en er is nou een grote

eenheidsworst van een omroep, waar de N.S.B.-ers en dat soort volk de baas spelen, maar waar iedereen de schouders voor ophaalt. Sinds het eind van 1940 moet iedereen ook voor de omroep betalen, maar tja, als je zoals zovelen je toestel hebt moeten inleveren, dan hoeft je ook niet meer te betalen, dus wat die omroep betreft, daar zal wel een hoop geld bij moeten, enfin, wij zijn toch failliet en wat die oorlog ons land kost, nou dat wil ik voor een snoepcentje in mijn achterzak hebben. Toch als je er over nadenkt, kom je tot de conclusie, dat het raar kan lopen in de wereld. Al die jaren vecht de V.A.R.A. voor een algemene omroep, waarin de verschillende stromingen zelfstandig tot uiting komen. En zegt de V.A.R.A. erbij: schaf nou het systeem van vrijwillige betaling der luisterbijdrage af en maak er een wettelijk verplichte bijdrage van; dan zul je zien, dat de omroepverenigingen vanzelf beter gaan samenwerken, omdat er dan geen concurrentie meer is. Al die jaren debatteert Nederland over die doodgewone kwestie, die een kind kan begrijpen. Ze schrijven er kranten over vol, en ze houden vergaderingen en de mensen staan als leeuwen tegenover elkander. Maar denk je, dat er een oplossing komt? Ho, maar! En dan... en dan... komen op een kwade dag de moffen en smijten de hele vrolijke keuken onderste boven. Ze heffen de omroepverenigingen op en maken er een eenheidsomroep van... en nou is weer niemand tevreden. Ze voeren de wettelijk verplichte bijdrage in, maar niemand, die „hoera” roept. Als je het goed beschouwt is het een klucht, maar je kunt er niet om lachen.

Trouwens er is hoe langer hoe minder reden om te lachen, want de toestand in Nederland gaat nu werkelijk critiek worden.

Het jaar 1943 gaat voorbij en ondertussen gaat de oorlog maar door. De Duitse invasie van Engeland is van de agenda af; de moffen praten er niet meer over, omdat ze weten, dat iedereen ze stiekum uitlacht. Amerika is in de oorlog en Rusland is er in en Indië is door de Japanner bezet en laten ze in Berlijn nou maar zeggen, dat ze op alle fronten winnen, wij weten wel beter. We hebben immers de landkaarten, waarop we precies aantekenen hoe de fronten er uitzien en Hitler loopt zijn kop te pletter tegen Stalingrad, maar de Russen houden stand en langzamerhand begint iedereen te begrijpen, dat de tapijten-

eter in Berlijn het gaat verliezen, zelfs de N.S.B.-ers beginnen het te snappen en sommige van die schoeljes gaan zoete broodjes bakken. Het verzet is nu algemeen en als je dat vergelijkt met de eerste maanden van de bezetting, dan is er in Nederland toch heel wat veranderd; trouwens er wordt nu ook van bovenaf meer leiding gegeven. Ik hoor zo nu en dan van contacten die de mensen van de Partij onderhouden en een keer ben ik 's avonds bij een partijgenoot in het blok op visite, waar een man of tien bij elkaar zijn om naar Kees Woudenberg te luisteren, die het hele land afreist om in dat soort huisbijeenkomsten te spreken, en Mien, z'n vrouw, gaat overal met hem mee, Kee weet me te vertellen, dat er in het geheim door de goede mensen van de radio-omroep contact wordt onderhouden, ook met Drees; ze heeft een relatie, die weer een relatie is van een andere kennis en van die weet ze, dat Jan Broeksz van de V.A.R.A. niet stil zit, maar in het geheim dingen voorbereidt, die klaar moeten zijn als de bevrijding komt. Dat schijnt al een hele tijd aan de gang te zijn, maar je hoort die dingen altijd veel later, we leven nou eenmaal in abnormale tijden.

Maar wanneer komt de bevrijding? Dat weet geen sterveling. De Engelsen moeten een beetje voortmaken, anders komen ze te laat. Amerika heeft het geld en Rusland heeft de soldaten, en Engeland heeft de tijd. Er is in Nederland aan alles gebrek, de kleren raken op, we behelpen ons met allerlei surrogaat-rommel, er zijn veel minder kolen, en het gas is gerantsoeneerd en de electriciteit ook en het ergste is, dat de Duitsers maar mensen weghalen, steeds meer mensen. Waar moet dat eindigen? Niemand weet het, maar het kost iedereen heel wat moeite de kop op te houden. Kee is mager geworden en ze heeft een harde trek om de mond, en hier en daar zie je een paar grijze haren op haar hoofd; toch is ze nog een betrekkelijk jonge vrouw, maar die oorlogsjaren pakken iedereen aan en zeker haar, die volop in het ondergrondse werk zit.

Soms als ik 's avonds in het donker zit of als ik in mijn bed lig — we gaan meestal heel vroeg naar kooi — denk ik wel eens aan de eerste maanden van de oorlog, over Kee en over de meningsverschillen: wat moet de V.A.R.A. doen?, en over me zelf met mijn zogenaamde kalmte. Als de jaren verstrijken ga je die dingen toch in een heel ander licht zien, niet zo fel en met veel meer begrip, want iedereen kan een fout

maken, maar werkelijk fout-zijn... dát zijn alleen de bewuste landverraders. Ik ben nog even kalm en bedaard als destijds en al zeg ik het niet met zoveel woorden tegen Kee, als het er op aan komt, is mijn vrouw flinker dan ik, maar ik denk, dat het komt, omdat ik me meer door mijn verstand laat leiden en zij meer door haar gevoel.

En dan komt de dag, dat ik zelf ook moet onderduiken. De Duitsers zijn met de jonge jongens al lang niet meer tevreden, ze willen nu volwassen mannen hebben om in de oorlogsindustrie te werken. Een tijdje weet ik me buiten schot te houden, doordat mijn baas een of ander papiertje heeft losgebrand, waaruit blijkt, dat ik in Nederland niet gemist kan worden, maar dat gaat ook maar zo ver als het voeten heeft, en elk ogenblik hoor je van arbeiders met net zo'n papiertje, die ze eenvoudig van de straat oppikken; mit... nach Deutschland!

„Wat doen we?” zeg ik tegen Kee, „zal ik onderduiken in de polder, wat denk je er van?”

„Onderduiken”, zegt Kee, „maar dan onderduiken op een plaats waar ze je nooit zoeken... je duikt onder bij je eigen vrouw... achter het blinde muurtje.”

Het is een idee en we laten er geen gras over groeien. Ik ga niet meer naar mijn werk, maar zit de hele dag thuis en als er onraad is, verdwijn ik in de ruimte bij het erkertje en daar blijf ik, tot Kee roept, dat alles weer veilig is. Leuk is het niet, maar wat doe je er aan? Het naaste vind ik de nachten. Dan lig ik in mijn dooie eentje op de strozak achter het muurtje met als enig gezelschap het radiotoestel van Jopie en een pak illegale krantjes en af en toe voel ik me dan als een hond, die aan de ketting in zijn hok ligt; ik kan er wel om grienen.

We slepen ons door de oorlog heen. Er komt hoop als we horen, dat de Engelsen en de Amerikanen in Frankrijk geland zijn en op Dolle Dinsdag is Kee gek van plezier, trouwens iedereen en de N.S.B.-ers lopen weg, maar dan komt de volgende dag de kater en wij zitten in de greep van de hongerwinter. Ik hoef me niet meer schuil te houden, want nu het Zuiden en het Oosten van het land bevrijd zijn, kunnen de Duitsers de mannen toch niet meer naar het moffenland brengen, maar je weet nooit hoe de kansen kunnen keren en 's nachts word ik telkens met een schok wakker, omdat ik droom, dat ik weer achter het muurtje ben bij het radiotoestel van Jopie en de

kranten. Dat slapen achter het blinde muurtje werkt nog op mijn zenuwen, zelfs nu ik al lang weer in mijn eigen bedje lig. We lijden honger, dat we zwart zien, al ga ik er af en toe op uit om op het boerenland beddelakens te ruilen tegen suikerbieten bij lui, tegen wie je nog dank je moet zeggen omdat ze je uitplunderen in naam van het lieve vaderland; en het noodkachelkje rookt en stinkt, en iedereen stinkt en alles vervuult en verwaarloost, en zo druilen we de dagen door, die verschrikkelijk lange dagen van die verschrikkelijke hongerwinter.

Montgomery staat in Brabant, dat horen we en eenmaal zal hij wel naar het Westen komen, maar het is nu een wedstrijd: wie zal eerder bij ons zijn, Montgomery of Magere Hein?

Wat moet ik nog meer vertellen van die rampzalige tijd, iedereen weet er toch alles van, want wat ik meemaak, dat maken duizenden mensen mee, al voelt iedereen natuurlijk zijn eigen leed het ergst... en dan eindelijk, eindelijk, eindelijk komt de bevrijding. Op die avond lopen alle mensen de huizen uit, de stad is vol vlaggen, waar komen die opeens allemaal vandaan? Iedereen roept, dat de Duitsers zich overgeven en Kee staat midden op straat te zingen en te schreeuwen, terwijl haar de tranen over de wangen biggelen en ik sta voor het raam, (en ik geneer me eigenlijk om het te vertellen), maar het enige wat ik denk is:

„We zijn bevrijd... nou nooit meer achter het blinde muurtje slapen... Leve de Koningin.”

Ziezo, dat is achter de rug.

ACHTSTE HOOFDSTUK *waarin wordt verhaald hoe slecht de regering in Londen op de hoogte was van de gebeurtenissen in de kringen van de Nederlandse Omroep gedurende de bezetting, en hoe na de bevrijding het Militair Gezag probeerde de vrije omroep een beentje te lichten, waarbij de regering als welwillende toeschouwer ter zijde stond. Maar in de benardheden van de omroepverenigingen, snelt Jan-de-Luisteraar te hulp en hij redt de bedreigden uit de handen der uniformdragers en positie-jagers. En wat de V.A.R.A. betreft, die gaat al spoedig met rasse schreden naar een hoogtepunt in haar bestaan.*

Kent u het sprookje van Andersen, lezer? De porceleinen poppetjes op de schoorsteenmantel in een deftige kamer staan elkander de hele dag onbeweeglijk aan te gapen. Ze zijn dode voorwerpen, die parmantige mannetjes en behaagzieke vrouwtjes, die soldaatjes en markiezinnnetjes en herdertjes van steen. Maar twaalf seconden per dag krijgen ze een schijn van leven. Twaalf seconden, niet langer. Als de pendule onder de glazen stolp in het midden van de schoorsteenmantel — als die pendule te middernacht de eerste slag van de twaalf doet horen, dan beginnen al die porceleinen poppetjes opeens te bewegen. Ping... ping... ping... De pendule slaat verder, en zo lang het belletje klinkt mogen die porceleinen beeldjes zich verbeelden, dat ze heus echte mensen zijn. Wat al drama's spelen zich in die luttele seconden af, op die schoorsteenmantel in de deftige kamer! De soldaatjes kletteren met hun sabeltjes; ze duelleren, ze worden bevorderd; een wordt kapi-tein, en een ander springt zo maar een paar rangen tegelijk naar boven. De mannetjes maken de markiezinnnetjes het hof, en de herdertjes verdedigen de landelijke onschuld tegen de snode belagers van kuisheid en eerbaarheid. En onderwijl slaat de pendule verder... ping... ping... ping... Totdat de twaalfde slag heeft weerklonken. Uit is de pret! Het schijnleven op de schoorsteenmantel is voorbij. De poppetjes worden weer... poppetjes, onbeweeglijk en onbelangrijk. Een nieuwe dag is aangebroken, het echte leven herneemt zijn rechten.

„Een sprookje is uit...
Een mooie droom ging voorbij...”

Goede sprookjes weerspiegelen de werkelijkheid... vaak in een lachspiegel. Aan het sprookje van de porceleinen poppetjes moet men denken, wanneer men zich de daden van het Militair Gezag in het bevrijde Nederland herinnert. Toen de driekleur weer vrijelijk kon wapperen, kwam het M.G. terug om het lieve vaderland knaphandig „op te stoten in de vaart der volkeren”. Het werd een lamentabele klucht. De directe onkosten van de voorstelling hebben de Nederlandse schatkist driehonderd miljoen guldens gekost. De werkelijke schade is met dat bedrag niet genoemd. Wanneer men het zeer uitvoerige (en kostbare) verslag leest, dat het M.G. later het licht heeft doen zien om zijn werkzaamheden aan het nageslacht bekend te maken, ontdekt men geen daden, die niet even snel, goedkoper en beter onder dezelfde omstandigheden door het burgerlijk gezag hadden kunnen worden verricht.

Nu, na vijf jaren, kunnen we vrij gemakkelijk van de gebeurtenissen die ons destijds zo bezig hielden, afstand nemen.

Wat de omroep in het bijzonder betreft, kan iedereen thans meewarig de schouders ophalen, wanneer hij terug denkt aan de ambitie van de sectie Radio van het M.G., om met één geniale zwaai de gehele historische ontwikkeling op omroep-gebied ongedaan te maken. Nu, na vijf jaren, gevoelt men naast verwondering zelfs enige ontroering om de kinderlijke, ja bijna heilige onnozelheid, waarmee een stuk of wat uit Londen overgewaaide gelegenheids-officieren ons volk dachten een radiobestel te kunnen opleggen, waarvan de enige verdienste was, die men er van kon ontdekken, dat het in Londen in gezellige onderonsjes was uitgedokterd. Vóór het Nederlandse volk. Zónder het Nederlandse volk. En... tégen het Nederlandse volk!

Dat is nu allemaal voorbij. Het is voltooid verleden tijd geworden. De poppetjes op de schoorsteen staan elkander al lang weer onbewegelijk aan te gapen, ze zijn weer: poppetjes. Het sprookje is uit... voor goed uit?

Het is thans vrijwel onmogelijk de capriolen van de sectie Radio van het Militair Gezag van destijds ernstig te nemen. Een vermelding

van die weinig verheffende periode kan nochtans in dit boek niet worden overgeslagen. Dat kan te minder, omdat een aantal van de roemruchte maanden van het M.G. vielen in de periode, waarin het kabinet Schermerhorn-Drees aan het bewind was. Voor de krachtige wijze, waarop dit eerste kabinet na de bevrijding van het gehele land zich zette aan de bijna bovenmenselijke taak om orde te scheppen in een onvoorstelbare chaos op politiek, sociaal, economisch en niet in de laatste plaats op moreel gebied... voor de potige wijze, waarop het kabinet dit karwei aanpakte, heeft de V.A.R.A. zich vele malen on-dubbeltzinnig aangesloten bij de lof, die de ministers allerwege werd toegezwaaid. Maar niet onvermeld mag blijven, dat het radio-beleid van dit kabinet scherp tegen de rest van zijn beleid afsteekt.

Laat ons trachten, met de mildheid, die de vervolgen vijf jaren hebben gewekt en met de vergevensgezindheid, die latere en verstandiger regeringsmaatregelen hebben mogelijk gemaakt, enkele hoofdlijnen te schetsen van de gebeurtenissen in de omroep na de bevrijding.

Dat de grote meerderheid der na Mei 1940 in Engeland „aangespoelde” Nederlanders niet of nauwelijks op de hoogte was van de tradities op geestelijk, maatschappelijk en staatkundig gebied, die het ontstaan en de groei van een echt-Nederlandse omroep vóór 1940 hadden beïnvloed..., wie zal zich over die onkunde verbazen? De samenstelling van de Nederlandse kolonie aan de Theems mocht immers in geen enkel opzicht representatief heten voor het Nederlandse volk. Slechts een betrekkelijk klein aantal der emigranten was direct van Nederland uit naar Engeland overgestoken. De rest kwam uit alle hoeken der aarde. Het beeld van Nederland, dat deze lieden in hun herinnering bewaarden, was vaak vele jaren bij de werkelijkheid ten achter. Het was een bont gezelschap. Men vond er nijvere zakenlieden en ondernemende industriëlen, die zich altijd op hun „neutraliteit” in de zaken van de staat hadden laten voorstaan. Maar men vond er ook avonturiers, zelfs enkele lieden, op wie de betiteling „chevaliers d'industrie” toepasselijk was. Men vond er grootheden, die door gebrek aan zwaarte omhoog waren gevallen; naarmate de oorlog langer duurde, nam het aantal van dezulken toe. Men trof er vele mensen aan, die toen zij over de eerste schok van de emigratie heen waren, zich meer door persoonlijke ambities lieten leiden dan door overwegingen, ontleend

aan het algemeen belang. Iedereen vecht voor zijn standpunt met een beroep op de nationale zaak, die hij wilde dienen. Het menselijk vermogen tot zelfbedrog is nu eenmaal onbeperkt.

Een spotter in Londen schreef eens: „Hij heeft het altijd over de nationale zaak... hij is gewoon een nationale zakenman.”

Bedenklijk werd het echter, toen dit wonderlijke allegaartje zich met politiek ging bezig houden; en beslist gevaarlijk, toen het gezelschap „de terugkeer” ging voorbereiden.

Wanneer men bij de geschiedschrijvers leest hoe in het begin der 19e eeuw de gevluchte Franse emigranten, die na de Grote Revolutie, met de Bourbons naar Engeland waren getrokken, dachten, handelden en intrigeerden, dan leert men, dat zich allengs in de geest van deze van het vaderland losgeslagen mensen vreemde „verschuivingen” voordoen. Zij zien „het vaderland in de verte” niet meer zoals het werkelijk is. Zij zien slechts een vaderland, zoals zij zich verbeelden, ja zoals zij heimelijk hopen, dat het zal zijn. En dan volgt in dit merkwaardige zielkundige proces ras de volgende periode. Ze gaan „de terugkeer voorbereiden.” Dat wil zeggen: zij gaan plannen maken om te zorgen, dat het vaderland-van-straks precies overeen zal komen met het vaderland, dat ze zich hebben gedroomd en gewenst.

De geschiedschrijver velt over de mensen, die aan deze zinsbegoocheling ten prooi zijn geweest het vernietigende oordeel: „De Bourbons hebben niets geleerd en niets vergeten.”

Een zelfde proces viel ook in Londen waar te nemen. De neiging om het bevrijde Nederland met een vernieuwd bestel gelukkig te maken, werd bedenkelijk, niet omdat vernieuwing op zich zelf uit den boze zou zijn, maar omdat gaandeweg in de Londense kolonie mensen de boventoon gingen voeren, die geen dag eerder dan de tiende Mei 1940 hadden ontdekt, dat Hitler het kwaad en de oorlog tegen het nationaal socialisme het goede was. Voor die datum waren ze angstvallig neutraal geweest ... in het gunstigste geval. Maar vaak genoeg hadden ze óf in Frankrijk de beweging van het Croix de Feu en Cagoulards met een welwillend lodderoog gadegeslagen, óf met onverholen sympathie gezien, dat de Nazi's in Duitsland de Joden afslachtten, óf met principiële argumenten de corporatieve staat van Mussolini als het summum van staatsmanswijsheid afgeschilderd.

Deze lieden gingen in Londen op allerlei gebieden grasduinen ... en geen terrein bleek zich zo plezierig voor beunhazerij te lenen als de radio-omroep.

Nuchtere beschouwing leert, dat deze lieden eigenlijk geen been aan de grond hadden behoeven te krijgen. Zeker niet op het terrein van de omroep. Want wat de laatste betreft, in het kabinet Gerbrandy zetelden twee ministers van wie bekend was, dat zij voor 1940 in meer dan oppervlakkige aanraking met de vraagstukken van de omroep waren geweest. De minister-president zelf, prof. mr P. S. Gerbrandy, was immers voorzitter van de Radioraad en president van de NOZEMA, de zendermaatschappij. Minister Van Boeyen had voor de oorlog vele jaren besteed aan oriënterende besprekingen tot het treffen van voorbereidingen teneinde in gezamenlijk overleg en na rijp beraad te komen tot een ontwerp van wet, regelende het radiobestel en de wereldomroep.

Er is, gedurende de oorlog en daarna, op geen enkele wijze gebleken, dat met name de minister-president, onder wiens onmiddellijke verantwoordelijkheid de geheime verbindingen met Nederland ressorteerden, vóór het voorjaar van 1944 pogingen heeft doen ondernemen, ten einde op de hoogte te komen van wat er in de kringen van de omroep in bezet Nederland leefde en werd voorbereid. Dat was jammer. Deze nalatigheid heeft zich na de bevrijding ernstig gewroken.

Ware men in dit opzicht niet te kort geschoten, dan zouden betrouwbare inlichtingen, die langs geheime wegen zeker te verkrijgen waren, in de eerste plaats in Londen het sprookje de kop hebben ingedrukt dat „de hele omroep met huid en haar naar de vijand was overgelopen”.

Verder zou, indien de minister-president opdracht zou hebben gegeven, het geheime contact met de omroepverenigingen, eenmaal opgenomen, ook te onderhouden, Londen onomstotelijk zijn gebleken, dat de voorstelling, die de emigranten zich van Nederland hadden gevormd, ook voor de omroep van de werkelijkheid afweek.

Zolang nadere inlichtingen omtrent de berichtgeving, waarover de Geheime Dienst en de minister-president beschikten, ontbreken, moet men aannemen, dat het hoogste Nederlandse gezag aan de Theems volslagen onkundig was van het feit, dat in het najaar van 1941 de

groep vaderlanders, die zich in het daadwerkelijke verzet „de vertegenwoordiging van de Nederlandse regering” mochten noemen, bij monde van Koos Vorrink aan de gewezen V.A.R.A.-bestuurder J. B. Broeksz had verzocht een aantal vertegenwoordigers van de omroepverenigingen te vragen voorbereidingen te treffen, opdat onmiddellijk na de bevrijding de omroep in dienst van de vaderlandse zaak zou kunnen worden gesteld.

Wij zijn dan verder genoodzaakt van de veronderstelling uit te gaan, dat de hoogste regeringspersonen in Londen niet wisten, dat deze stappen van de vertegenwoordiger der omroepverenigingen met succes waren bekroond. Wij zijn verplicht te geloven, dat men in Londen ook niet op de hoogte was van de besprekingen over de uitvoering van de opdracht aan de vertegenwoordiger der omroepverenigingen; besprekingen, die gedurende 1942 en 1943 werden voortgezet. Niet zonder verbazing moeten wij dan tot de conclusie komen, dat men in Londen in volstrekte onwetendheid verkeerde omtrent een vergadering op 28 December 1943 te Blaricum, waar het Comité voor de Omroep vergaderde en dat men nooit heeft geweten hoe tijdens de bezetting de Federatie van Omroepverenigingen opnieuw werd opgericht. Dan wist Londen ook niet, dat de ondergedoken besturen van S.D.A.P. en N.V.V. na rijp beraad hadden besloten te erkennen, dat de V.A.R.A. na de bevrijding als vertegenwoordigster van de stroming in de omroep zou kunnen optreden. En evenmin wist Londen dat een soortgelijke erkenning van hoge geestelijke en politieke zijde werd verleend aan K.R.O. en N.C.R.V. Dan had Londen ook nooit gehoord dat door de omroepverenigingen contact werd onderhouden met de Voorlopige Regering (tijdens de bezetting in de persoon van dr W. Drees; noch dat besprekingen werden gevoerd met de Radioraad (tijdens de bezetting) in de personen van de heren mr B. de Gaay Fortman en prof. W. Nolet en met hoge ambtenaren, namelijk met de heren dr ir M. H. Damme en L. Neher; en ook niet dat men belangrijke besprekingen omtrent de organisatie van de omroep na de bevrijding voerde in het gebouw van het Dekenaat in Utrecht; dat men ... maar wat baat het al deze feiten met nog vele te vermeerderen.

De regering in Londen wist dan van al deze feiten niets! Haar radio-beleid was met deze kennis in overeenstemming.

De regering in Londen had een commissie ingesteld, die maatregelen moest voorbereiden ten aanzien van de radio-omroep in het bevrijde Nederland. Van die commissie was J. W. Lebon de secretaris. In een uitvoerig rapport kwam deze commissie o.a. tot de eenstemmige conclusie, dat na de bevrijding als overgangsmaatregel een tijdelijk orgaan de omroep zou beheren, waarin de gezuiverde besturen der omroepverenigingen invloed zouden kunnen doen gelden. Over dat rapport kon de Ministerraad echter niet tot overeenstemming komen, en, zoals dan gewoonlijk het geval is, als gevolg van deze aarzelende houding gebeurde er niets en bleef de kwestie van de radio-omroep „open”. Toen was de weg helemaal vrij voor allerlei gebeunhaas van lieden, die in een „vernieuwe radio-omroep” een kans zagen tot bevrediging van hun persoonlijke ambities. Bij de voorbereidingen van de maatregelen, die de staatsrechtelijke positie van het Militair Gezag moesten bepalen, werd in Londen een hevige strijd geleverd tussen hen, die voor alles de burgerlijke gezagsorganen zo snel mogelijk wilden herstellen, en slechts daar waar het M.G. moest optreden, de militaire gezaghebbers onder alle omstandigheden aan de verantwoordelijke minister ondergeschikt wensten te doen zijn — en aan de andere kant degenen, die meenden, dat Nederland nu eindelijk eens met een „sterke” hand moest worden geregeerd, en dat de gelegenhedsregeerders van generaal Kruls over zo een hand beschikten. Ten aanzien van de radio-omroep slaagde het M.G. er in de besluiteloze, aarzelende regering zodanig naar zijn hand te zetten, dat er van de uitvoering van het rapport der commissie, waarvan J. Lebon de secretaris was, niets kon komen; nauwelijks in Nederland aangekomen bleek de sectie Radio van het M.G. een beleid te voeren, dat met de term „persoonlijke willekeur” moet worden aangeduid. (Toen, veel later, de Tweede Kamer weer bijeen kwam, getuigde het K.V.P.-Kamerlid Teulings van het rapport-Lebon, dat het een uitstekend en ter zake kundig rapport was. Als de Londense regering het rapport had uitgevoerd, zouden veel moeilijkheden zijn voorkomen.)

Zo trok de regering-Gerbrandy naar het bevrijde deel van het vaderland; ten aanzien van het communicatie-middel bij uitstek in de verwarde en benarde tijden, de radio-omroep, was er niets geregeld of voorbereid.

Pas toen het Zuiden des lands reeds bevrijd was en het eindelijk tot de deskundige ministers doordrong, dat men op radiogebied niet „blanco” kon blijven, werd haastig een slordig en voddig geredigeerd Koninklijk Besluit afgekondigd. Het was op de valreep door de Raad van Advies tot Bijstand der Nederlandse regering, kritisch bekeken; dat geschiedde in de laatste vergadering die dit college ooit zou houden. Het advies van de Raad luidde, dat zonder belangrijke wijzigingen dit K.B. niet kon worden afgekondigd, en de Raad gaf aan welke wijzigingen naar zijn oordeel dienden te worden aangebracht. De regering legde dit advies naast zich neer, de wijzigingen werden niet aangebracht, waarschijnlijk omdat er geen tijd meer voor was.

De regering toog naar het bevrijde vaderland met een regeling van het radiowezen-in-overgangstijd, die feitelijk niets anders regelde dan dat het Militair Gezag elke bepaling kon uitleggen zoals het dat verkoos.

Het Militair Gezag brak uit...

Het sprookje van Andersen klopt toch niet helemaal met de werkelijkheid, die zich nu in Nederland ging afspelen. Want in het fabeltje weet men vooraf hoe lang de porceleinen poppetjes op de schoorsteenmantel in de deftige kamer een schijn van leven zullen hebben. Twaalf seconden en dan is het uit met de pret.

Maar hoe lang zou het Militair Gezag duren? Wel is waar was van hoogste regeringszijde aan het volk-in-de-benauwenis beloofd, dat de periode van het M.G. enkele dagen, hoogstens enkele weken zou duren... maar de omstandigheden bleken de vervulling van deze toezegging niet te veroorloven.

De sectie Radio van het M.G. vestigde zich, toen nog slechts het Zuiden des lands bevrijd was, in een der kantoren van het Philips-concern. Moedige Philips-mensen hadden tijdens de bezetting een omroepzender gebouwd en verborgen gehouden. „Herrijzend Nederland” begon zijn taak. De programma's bestonden veelal uit redevoeringen en gramfoonplaten. Ofschoon slechts weinig uren per dag werd uitgezonden, bleek later dat „Herrijzend Nederland” naar verhouding de duurste radio-omroep was, die ons land ooit heeft gehebergd. Of het grote geldelijke tekort van deze omroep door de bijzon-

dere omstandigheden werd veroorzaakt, valt wel te vermoeden, maar niet met zekerheid vast te stellen, omdat de Algemene Rekenkamer later heeft moeten constateren, dat de boeken en bescheiden van deze omroep voor een groot gedeelte onvindbaar zijn geworden. Wat het democratisch-socialistisch element in de programma's van „Herrijzend Nederland” betreft, kan de geschiedschrijving zeer kort zijn. Mr L. A. Donker, lid van de Tweede Kamer, kreeg gelegenheid een redevoering uit te spreken, maar toen hij de tekst bij de omroepleiding had ingeleverd, werd een deel ervan geschrapt... het verboden deel was een woordelijke weergave van het beginselprogram der S.D.A.P.

Op 5 Mei 1945 werd het Westen des lands bevrijd. De sectie Radio van het Militair Gezag spoedde zich ijlings naar Hilversum om ook de omroep de bevrijding te doen deelachtig worden.

Wanneer men de gebeurtenissen, die zich in de eerste dagen na de 5e Mei 1945 in de Hilversumse studio's afspeelden, in het perspectief der historie beschouwt, dan ontkomt men niet aan de indruk, dat een botsing tussen de omroepverenigingen en het Militair Gezag onvermijdelijk was.

Twee werelden botsten tegen elkander. De ene was de „wereld” van het kleine maar invloedrijke groepje zogenaamde „hervormers” van de Theems, die onkundig van wat er in Nederland was gegroeid en voorbereid, aan het bevrijde vaderland een omroepbestel zou opleggen, zoals „men” in Londen had georakeld dat het goed zou zijn voor het Nederlandse volk, omdat het „eenheid” zou brengen inplaats van „schotjes en hokjes”... en de andere wereld was die van het bevrijde volk zelf. Vermoeide en uitgehongerde mensen, vervuld van een argeloos vertrouwen in de brengers van de bevrijding stonden tegenover een machtsapparaat, dat behalve over ruime bewegingsvrijheid beschikte over volmachten der regering... of wat daarvoor doorging.

Zo kon het gebeuren, dat de leiders der omroepverenigingen, die, toen het Militair Gezag nog onderweg naar Hilversum was, de Duitsers uit de studio's hadden gezet en het rechtmatig eigendom van de omroep weer in bezit hadden genomen... door de sectie Radio van het M.G., nadat de gesterde en gebalkte dignitarissen waren gearriveerd, uit hun studio's werden gezet.

Wat baatte het, dat de leiders der omroepverenigingen met de stukken konden aantonen, dat zij hun maatregelen in overleg met de Voorlopige Nederlandse Regering hadden getroffen? Het baatte evenmin, dat prof. Oranje de opdrachten kon overleggen, die hem, namens de regering te Londen door het College van Vertrouwensmannen waren verstrekt, opdrachten waarin van het aandeel der omroepverenigingen in het radiobestel duidelijk gewag werd gemaakt en waarin tevens de lijnen werden aangegeven, die de omroepverenigingen zouden volgen. De sterke arm kwam om de omroepverenigingen uit de studio's te verwijderen... het M.G. zetelde zich in Hilversum.

Er zijn in de eerste maanden na de bevrijding belangrijker vraagstukken aan de orde geweest dan de vraag hoe gedurende het overgangstijdperk en totdat normale verhoudingen hun intrede zouden hebben gedaan, het omroepbestel moest worden georganiseerd. Er zijn, dat weet het Nederlandse volk nu wel, in die eerste maanden ook daden door het M.G. verricht, die vrij wat groter ergernis hebben gewekt, dan de verwijdering der omroepverenigingen uit hun studio's. Verantwoordelijke ministers hebben van de gelegenheidsofficieren van het M.G. grievende bejegeningen moeten ondervinden...; er zijn auto's zonder noodzaak „gevorderd”, mensen zonder voldoende bewijs opgepakt en opgesloten, huizen aan hun rechtmatige bestemming onttrokken, zoveel willekeur is er geschied, zoveel maatregelen zijn er genomen die rechtdraads ingingen tegen het belang en de wil des volks, dat het ene incident in Hilversum er ook nog wel bij kan. Gezien tegen de achtergrond van het algemene beleid van het M.G. was de „vordering” van de studio's en de verwijdering der omroepleiders zelfs geen uitzondering. Maar men kan het begrijpen, dat de verantwoordelijke omroepmensen in Hilversum het gevoel hadden alsof ze van de regen in de drup waren gekomen. De Duitsers waren verjaagd, de bevrijding was gekomen, nu verjoeg het M.G. hén...

Laat ons het gevoel van bittere teleurstelling onderdrukken, dat onwillekeurig boven komt, wanneer men zich over het verleden heenbuigt en zich deze feiten herinnert. Laat ons op deze plaats niet uitvoerig de daden van eenzijdige uitlegging van gemaakte afspraken vermelden, waarop het M.G. zijn radiobeleid en personeelsbeleid ging

baseren. In officiële documenten, die aan de regering zijn gezonden en in geschriften, die in het licht werden gegeven door hen, die bij deze gebeurtenissen aanwezig waren, is alles tot in bijzonderheden beschreven en voor de historie vastgelegd. Wanneer men de geschriften, die de periode van het M.G. en in het bijzonder van de sectie Radio van dat gezag beschrijven, naleest, dan vraagt men zich verbijsterd af: welke dwaze ambitieuze fantasieën waren in het hoofd der tijdelijke machthebbers gevaren? Hoe konden ze ooit veronderstellen, dat hun spelletje kans op succes zou hebben?

En verder... doek over dit bedrijf van een tragi-comedie.

Het doek kan echter nog niet vallen voor het slot. Want dat het Militair Gezag zich nergens zo lang kon handhaven als juist in de radio-omroep, was te wijten aan de stille en openlijke medewerking, die het van hoogste regeringszijde ontving.

Het streven van het M.G. was er op gericht de vrije historisch gegroeide omroep te vervangen door een quasi-nationale, maar in werkelijkheid on-Nederlandse omroep. Het heeft niet zonder succes getracht het herstel van de historische rechten der omroepverenigingen zo lang mogelijk tegen te houden. Het streefde er naar te beletten, dat de wil der grote massa van radio-luisterend Nederland in het radio-bestel tot uitdrukking zou komen. Bij deze actie heeft het M.G. gebruik weten te maken van een zekere antipathie tegen de omroepverenigingen, die bij een klein deel van het volk leefde... een klein deel, dat echter dank zij de persoonlijke sympathieën van enkele ministers een onevenredige invloed op het omroepbestel vermocht uit te oefenen.

Het paradoxale in deze situatie was, dat de geestdrijvers van het Militair Gezag een omroepbestel voor ogen zweefde, dat door on-democratische lieden in Londen was uitgedacht, terwijl het M.G. in Nederland hulpoproepen geleverd kreeg uit kringen, welker democratische gezindheid boven elke twijfel verheven is.

De druk en nood der bezetting hadden in het denken van vele landgenoten nieuwe kracht verleend aan het ideaal, dat het bevrijde Nederland moest worden opgebouwd volgens een program, dat in de woorden „herstel en vernieuwing” kon worden samengevat. De drang naar vernieuwing was geenszins een specifiek Nederlands verschijnsel.

Hij openbaarde zich in alle landen. Men zag de angsten van de oorlog naar de horizon terugwijken; men maakte zich gereed voor de opbouw van een betere wereld. Maar die drang vertoonde in ons land naast algemene karaktertrekken, aspecten van typisch Nederlandse allure.

Koos Vorrink had in 1941 onder de schuilnaam Spectator een brochure het licht doen zien over de toekomstige positie der sociaal-democratie, waarin hij o.a. opmerkte: „Een geheel andere vraag is of de bestaande Nederlandse partij-indeling een gelukkige moet worden geacht. Voor sociaal-democraten is dat eigenlijk geen vraag. Zij staan sinds jaar en dag op het standpunt, dat de vermenging van kerkelijke en godsdienstige met staatkundige problemen, zoals dat in de drie rechtse partijen geschiedt, een nadelige invloed uitoefent op de ontwikkeling van het politieke leven ten onzent.”

Deze brochure van Vorrink behandelde in hoofdzaak het vraagstuk van de verwezenlijking der vernieuwingsgedachte op het terrein der staatkundige organisatie van het democratisch socialisme. Het ideaal van vernieuwing omvatte echter meer dan een „doorbraak” der politieke scheidslijnen. De eerste minister-president na de bevrijding van het gehele land, prof. ir W. Schermerhorn, omschreef in zijn programrede (radiorede van 27 Juni 1945) het begrip vernieuwing aldus: „... vernieuwing, in welk woord uitgedrukt wordt, dat in ons nationale leven op allerlei punten ook tekorten worden gevoeld, die verlangens hebben gewekt en de wil tot verbetering hebben gesterkt. Niet de eenvoudige leuze: het moet alles anders worden, zal ons moeten leiden, maar wel een hersteld en verdiept besef van goed en kwaad, van hetgeen voor de samenleving behoort te volgen uit het belijden van ieders diepste levensbeginselen, hoe verschillend die op zichzelf ook mogen zijn. Het gaat om het scheppen van nieuwe vormen, waarin de wezenlijke geestelijke waarden, die ons volksleven door de eeuwen heen hebben gedragen en beheerst, tot nieuwe uitdrukking en als het kan, tot nieuwe heerlijkheid zullen komen.”

Behalve in de besprekingen omtrent de politieke organisatie, die tot de stichting van de Partij van de Arbeid hebben geleid, bleek het niet altijd even gemakkelijk *in concreto* aan te geven, hoe het sterke doch tegelijkertijd soms onbestemde verlangen naar vernieuwing zou kunnen worden verwezenlijkt. Daarbij bleek meermalen, dat aan het

begrip „vernieuwing” niet altijd dezelfde inhoud werd gegeven. G. Bernard Shaw heeft eens geschreven, dat de mensheid reeds een heel eind dichterbij de algemene broederschap zou zijn, wanneer men het met elkander eens kon worden over de betekenis van woorden, die door iedereen worden gebruikt...

Met name de concretisering van „vernieuwing” in de radio-omroep bleek niet zo gemakkelijk te zijn.

Al had het zendtijdenbesluit van 1930 bij de overgrote meerderheid des volks levendige bijval ontmoet, welke instemming o.a. bleek uit de verheugende groei der omroeporganisaties, een kleine, geestelijk zeer actieve, groep had zich op principiële gronden met dat besluit nooit kunnen verenigen. Men dient de mening van deze bezwaarden echter niet te verwarren met het verzet, dat in 1930 uit A.V.R.O.-kringen tegen het zendtijdenbesluit was gerezen. De „algemene omroep”, die de A.V.R.O. (in 1930) bepleitte, was een gans ander ding, dan de „nationale omroep”, zoals die vijftien jaar later, na de bevrijding werd gepropageerd; en zowel het omroepbestel, dat de A.V.R.O. in 1930 voor ogen zweefde, als de „nationale omroep” waarvoor in 1945 anderen ijverden, verschilden weer hemelsbreed van het omroepbestel, dat de sectie Radio van het M.G. zich als hoogste ambitie ter verwezenlijking had gesteld. Deze enigszins ingewikkelde situatie, werd door de leuze „vernieuwing” niet eenvoudiger.

Er is op sommige punten een zekere overeenkomst aan te wijzen tussen de „doorbraak” op het terrein der politieke organisatie en de denkbeelden, die men in het belang der vernieuwing op omroepgebied wilde verwezenlijken.

Voor al toen tijdens de bezetting, waarover daarna, de besprekingen over de wenselijkheid van „vernieuwing” in het stadium kwamen, waarin praktische besluiten moesten worden voorbereid, kon men in de kringen der democratische socialisten nogal eens de opvatting vernemen, dat de S.D.A.P. in het geheel niet meer moest worden opgericht, omdat men „iets anders” wenste.

Maar, gelukkig, verreweg de meerderheid der democratische socialisten bleek van oordeel, dat behoud van positieve waarden uit de periode van vóór de oorlog, noodzakelijke voorwaarde was om na de bevrijding een vernieuwing op solide basis te kunnen verwezenlijken.

Naarmate de tijd gelegenheid bood tot een bezonken oordeel, werd algemeen de opvatting aanvaard, dat de bedachtzamen en de hervormers elkander ook in dit opzicht niet konden missen. Uit die gedachte is de procedure ontstaan, die na de heroprichting van de S.D.A.P. via een bespreking der vraagstukken in eigen kringen, leidde tot een opheffing van deze organisatie en de stichting van de Partij van de Arbeid.

Voor wat de V.A.R.A. betreft, hebben Hoofdbestuur en Verenigingsraad van meet af aan op het standpunt gestaan, dat een wijziging van het omroepbestel na de bevrijding noodzakelijk was. Gedurende de bezetting had het Hoofdbestuur verschillende malen in het geheim vergaderd. Zijn denkbeelden omtrent vernieuwing van het omroepbestel vonden gemakkelijk aansluiting bij het kritische standpunt, dat de V.A.R.A. in 1930 ten aanzien van de toen ingevoerde regeling had ingenomen. Het verlangen naar een „doorbraak” op staatkundig terrein, vond ook in de V.A.R.A. krachtige weerklank. Men wist dat de verwezenlijking van een zodanige doorbraak haar invloed zou moeten doen gelden, zowel op de positie van de V.A.R.A. als op haar werkzaamheden en samenstelling. Toen de Partij van de Arbeid was opgericht, heeft een gemengde commissie uit de V.A.R.A. en verschillende stromingen van de P.v.d.A. dan ook de consequenties van de doorbraak voor de V.A.R.A. bestudeerd. Haar rapport, waarbij een minderheidsrapport van twee commissie-leden was gevoegd, werd door het Hoofdbestuur en de Verenigingsraad na een toelichting van Kees Woudenberg, secretaris van de P.v.d.A., met algemene stemmen aanvaard.

Voor degenen, die de wereld der democratisch-socialistische beweging kennen, sprak het vanzelf, dat de omroeporganisaties dezelfde geestelijke en politieke ontwikkeling zou volgen als de vroegere S.D.A.P. — een ontwikkeling, welke voor wat die Partij betreft, uitmondde in de deelname aan de stichting van de Partij van de Arbeid; een ontwikkeling welke, wat de V.A.R.A. aangaat, o.a. tot uitdrukking kwam in de resolutie van de Verenigingsraad, waarin de opvattingen van dat college omtrent de consequenties van de doorbraak voor de V.A.R.A. werden uitgesproken. Het had bezwaarlijk anders kunnen verlopen. Per saldo zijn de bestuurders van beide organisaties uit dezelfde groepen des volks afkomstig; velen hunner bekleden besturen-

de functies op hogere of lagere posten, zowel in de Partij als in de moderne vakbeweging en in de culturele organisaties. De V.A.R.A. is uit de brede massa der leden van de vroegere S.D.A.P. en het N.V.V. geboren; haar tegenwoordige aanhang bestaat voor een belangrijk deel uit de mensen, die voorheen tot die politieke partij hebben behoord en thans van de Partij van de Arbeid deel uitmaken. Al degenen, die op enigerlei wijze verantwoordelijke posities in de V.A.R.A. hebben bekleed, gaven van stonde af aan ondubbelzinnig te kennen, dat de omroeporganisatie een dienende taak had te vervullen. Een dienende taak... die term omvat *meer* dan het begrip: diensten bewijzen; en zo is het in de V.A.R.A. ook altijd verstaan.

De verantwoordelijke leidslieden van de V.A.R.A., voor zo ver zij ook in andere organisaties der democratisch-socialistische beweging werkzaam waren, gevoelden zich nooit als de bediende in Molière's „Vrek”, die een wit jasje aantrekt en voor kok speelt, daarna het witte jas uit — en het zwarte aantrekt om vervolgens voor kamerbediende te fungeren. Het werk in elke organisatie der democratisch-socialistische beweging wordt door een centrale gedachte gestuwd en de democratische socialist, die zich voor enig werk in die organisaties beschikbaar stellen, zijn, waar ook werkzaam, van die gedachte vervuld.

Wanneer men wel eens zegt, dat de vroegere S.D.A.P. een geestelijk groeiproces doormaakte, waarvan de resultaten na de bevrijding voor iedereen zichtbaar in de Partij van de Arbeid tot uitdrukking zijn gekomen, dan zou onwillekeurig de neiging kunnen ontstaan, dit groeiproces *onpersoonlijk* te zien. Juister uitdrukking zou daarom zijn: *in* de vroegere S.D.A.P. was gedurende een reeks van jaren een groeiproces aan de gang. Het was een rijping van gedachten in de hoofden van mensen, die op verschillende posten in de democratisch-socialistische organisaties werkzaam waren. Toen derhalve na de bevrijding van het vaderland, de gedachten van herstel en vernieuwing zich het duidelijkst kristalliseerden in de politieke gebeurtenis, die men met de term „doorbraak” pleegt aan te duiden, was het vanzelfsprekend, dat spoedig daarop een soortgelijke gebeurtenis in de V.A.R.A. zou moeten volgen.

De Partij van de Arbeid is op het ogenblik, dat dit boek ter perse

gaat nog geen vijf jaren oud. Maar reeds zijn verschijnselen genoeg waar te nemen, die een oordeel over de afgelopen periode rechtvaardigen. Daarbij dient men in het oog te houden, dat „doorbraak” een verjongde conceptie van het democratisch socialisme aanduidt en daardoor een principiële ommekeer in het politieke leven van Nederland betekent; maar onder „doorbraak” wordt tegelijkertijd verstaan een werkmethode voor de dagelijkse praktische staatkunde. Tussen het principe en de werkmethode behoeft geen tegenstelling te bestaan, maar het is niet altijd gemakkelijk en vaak zelfs onmogelijk precies aan te geven waar de grenzen liggen. Zoveel staat echter wel vast: als men de doorbraak slechts ziet als werkmethode en anders niet — wanneer men de doorbraak waardeert naar de mate, waarin zij als „tactische zet” onmiddellijk electoraal succes oplevert — dan verlaagt men een principiële visie tot een deel van opportunistisch beleid. Zo een optreden is in Nederland op de lange duur tot mislukking gedoemd, want ons volk bezit een scherpe opmerkingsgave voor het verschil tussen ideaal en voorwendsel; en wie in de staatkunde niet een ideaal, maar een opportunistische berekening tot drijfveer heeft, zal altijd opvallen door gebrek aan geestdrift en overtuigingskracht. Anderzijds wanneer men slechts de principiële gedachte voor ogen houdt en zich weinig of niets bekommert om de vraag in welke mate het ideaal in de bestaande verhoudingen kan worden verwezenlijkt, vergeet men, dat politiek nog altijd de kunst van het mogelijke is, en niet het najagen van een hersenschim.

In zijn geschrift „Opening van Zaken”, waarin „een en ander over de voorbereiding ener Partij van de Arbeid” wordt verteld, schrijft Wim Thomassen:

„De groei van nieuwe vormen kost tijd en kan door overhaasting worden geschaad. En zo was ook in de illegale periode de waarschuwend stem de vermaning tegen overijld optreden, de verwijzing naar de positieve waarden in de vroegere verhoudingen, onmisbaar naast het streven naar vernieuwing. Er was als het ware een conjunctuur-schommeling in de opvattingen waarneembaar. Soms zag men het optimisme overheersen bij hen, die op radicale veranderingen hoopten, dan weer was het uitzicht verduisterd. Toen het einde der

onderdrukking naderde, was in brede kring de erkenning gegroeid, dat we samen klaar zouden moeten komen, dat de hervormers en de bedachtzamen elkaar niet konden missen, dat de weg naar een synthese moest worden gevonden." (blz. 15).

Wanneer men thans, nog geen vijf jaren na de stichting van de Partij van de Arbeid, de afgelopen periode overziet, dan vallen enkele verschijnselen op, die geenszins voor Nederland karakteristiek zijn, maar die in tal van landen van Europa zijn waar te nemen. Het opvallendste verschijnsel is wel, dat de democratisch-socialistische partijen na het einde van Wereldoorlog-Nummer-Twee door de grote massa des volks worden beschouwd als de draagsters van denkbeelden omtrent radicale vernieuwing op elk gebied. Maar het is tegelijkertijd kenmerkend, dat die partijen deze denkbeelden vertegenwoordigen in een omgeving, die niet bereid of niet in staat is, de radicale vernieuwing op snelle wijze tot werkelijkheid te laten worden. Terwijl een belangrijk deel van de aanhang der democratisch-socialistische partijen vervuld is van de wens naar vernieuwing, moeten de partijen zelf voortdurend ondervinden, dat grote vraagstukken nu eenmaal nooit snel worden opgelost, maar zich hoogstens in de richting van een oplossing bewegen.

Op een ander niveau draait het antwoord op de vraag: hoe staat het met doorbraak-gedachte in Nederland?, om hetzelfde verschil tussen wens en mogelijkheid. Als aanduiding van een principiële ommekeer, omschrijft de term de doorbraak niet een statisch begrip, maar een ontwikkeling naar een doorbraak. Terwijl enerzijds degenen, die door de brede conceptie van een zedelijk geïnspireerd socialisme vervuld zijn, vol begrijpelijk ongeduld wensen, dat de P.v.d.A. en de haar dienende organisaties die doorbraakgedachten integraal en zonder verwijl in eigen rijen tot werkelijkheid maken — staan anderzijds de mensen die rekening houden met de omstandigheid, dat een groeiproces, hetwelk tienduizenden mensen omvat, tijd vordert. Hoe meer mensen van nieuwe gedachten vervuld moeten zijn, hoe langer het groeiproces in beslag zal nemen. Wie een eikel in de grond stopt, mag niet binnen korte tijd een dicht woud verwachten.

Het tempo van dit groeiproces in de rijen der democratische socia-

listen, behoeft de idealisten in genen dele met wanhoop te vervullen, noch de voorzichtige mensen het gezicht op het ideaal te doen verliezen. Elke levende beweging is als een horloge — de veer is even onontbeerlijk als de balans, die het uurwerk regelt.

Wij zijn, om de lijn van ons betoog daartoe noopte, op de politieke „doorbraak” reeds enigermate vooruitgelopen, toen wij de stichting van de Partij van de Arbeid vermeldde. Maar doorbraak is niet met de stichting van de Partij van de Arbeid begonnen. De oorsprongen liggen verder in het verleden dan de tijd der Duitse bezetting en de belangrijke, ja beslissende, besprekingen tussen politieke kopstukken gedurende de nacht der onderdrukking. De mogelijkheid, dat de idealen van een principiële ommekeer de grote massa kon gaan vervullen, werd bevorderd toen in de dagelijkse practische staatkunde de oude scheidingslijnen tussen „rechts en links” hun betekenis gingen verliezen. Een belangrijk moment in de groei naar een ommekeer der staatkundige indelingen was bijvoorbeeld de aanneming der Groninger Schoolmotie door de S.D.A.P. in het jaar 1902. Van dat besluit loopt een rechte lijn naar de pacificatie op onderwijsgebied, die in het jaar 1917 haar beslag kreeg. Er bestaat geen misverstand over, dat het cement, dat de politieke coalitie der vroegere „rechterzijde” bijeenhield, na deze onderwijs-pacificatie een flink stuk van zijn samenbindende kracht heeft ingeboet. Naarmate in de parlementaire arena een andere staatkundige indeling meer kans op verwezenlijking kreeg, won de doorbraak-gedachte als principiële conceptie van een verjongd democratisch socialisme aan kracht.

Om een andere reden is een verwijzing naar de Groninger Schoolmotie van het jaar 1902 van belang. Immers, een tijdperk van vijftien jaren was nodig om de principiële gedachten, die in deze motie waren neergelegd, tot rijpheid te brengen, zó, dat zij in een constructieve maatregel van wetgevende aard konden worden omgezet. Vijftien jaren... ernstige staatkundige vraagstukken worden nu eenmaal niet van Maandag op Dinsdag opgelost.

Op het terrein waar in de eerste plaats de nadruk valt op de betekenis van de doorbraak als werkmethode voor de practische staatkunde, heeft de ommekeer voor land en volk belangrijke vruchten afgeworpen. Het snelle herstel van de Nederlandse volkskracht na de

bevrijding hangt ten nauwste samen met de vorming van kabinetten, waarin de progressieve krachten samenwerken, die eertijds door de tegenwerking „rechts-links” in gescheiden kampen stonden.

De doorbraak, thans beschouwd als verwezenlijking van nieuwe socialistische conceptie, is een groeiproces, dat buiten de democratisch-socialistische beweging nog in volle gang is, en *in* die beweging zelf haar slot nog niet heeft bereikt. Het tempo waarin dat groeiproces in de democratisch-socialistische beweging plaats vindt, is niet alleen een kwestie van willen, maar ook een kwestie van het zoeken naar en het vinden van nieuwe organisatorische vormen en verhoudingen. In politiek opzicht leeft, denkt en werkt men in een wereld van andere dimensies dan vroeger — en het kost tijd, voordat men in die nieuwe wereld volledig wegwijs is. Voor wat de V.A.R.A. betreft, omvat dit groeiproces niet alleen de stof der radio-programma's, maar ook de verhouding tussen haar en de Partij van de Arbeid, en niet in de laatste plaats ook de positie, die de V.A.R.A. in een definitief geregeld omroepbestel zal innemen. Het zijn belangrijke vraagstukken, en de besprekingen er over raken de diepste beginselen van het democratisch socialisme in zijn tegenwoordige vorm in Nederland. „Hervormers en bedachtzamen” (om Thomassens woorden aan te halen) beïnvloeden de besprekingen over deze vraagstukken, en er is derhalve geen reden om te twifelen aan een oplossing, die allerwege bevrediging zal wekken; beider uitgangspunt blijft, „dat de weg naar een synthese moet worden gevonden”. Ook al is het thans niet mogelijk in bijzonderheden aan te geven hoe die synthese er uit zal zien, toch kan men wel voorspellen, dat het gaat om het vinden van het evenwicht tussen de vorderingen die de doorbraak-gedachte in de Partij van de Arbeid en in de V.A.R.A. heeft gemaakt.

Het vinden van deze synthese zal worden vergemakkelijkt, doordat de programma's (die het sterkst tot de buitenwereld sprekende deel der V.A.R.A.-activiteit vormen) de duidelijke sporen vertonen van de geestelijke groei, die zich in de democratisch-socialistische beweging heeft voltrokken. Het zou te ver buiten de opzet van dit boek vallen, indien op deze plaats delen van programma's van bijvoorbeeld vóór 1934 werden vergeleken met de programma's, die de V.A.R.A. thans uitzendt. Het is ook niet nodig zo een uitvoerig vergelijkend

overzicht in dit boek op te nemen. Immers in de democratisch-socialistische beweging, maar ook buiten haar rijen, is het een *communis opinio*, dat de V.A.R.A. zich heeft ontwikkeld van een „omroep der S.D.A.P.” tot een omroep, in welks programma's het geestelijk geïnspireerd socialisme tot uitdrukking komt, zoals dat in het Beginselprogram van de P.v.d.A. is geconcretiseerd.

Wat de V.A.R.A. scheidt van die leden der P.v.d.A., die een „nationale omroep” voorstaan, is dan ook geenszins een verschil van opvatting over, of waardering van de diepste beginselen, die deze partij belijdt. In de argumentatie ter aanbeveling van een „nationale omroep”, zoals die in de loop der achter ons liggende jaren door de voorstanders van het „Comité Nationale Omroep” in woord en geschrift is gebruikt, heeft de V.A.R.A. enkele geluiden vernomen, die ook bij haar weerklank hebben gewekt.

Deze weerklank is alleszins begrijpelijk. Niet alleen, omdat voor- en tegenstanders van het „Comité Nationale Omroep” op het Beginselprogram der P.v.d.A. „stoelen”. Maar ook, omdat de V.A.R.A. van de dag harer oprichting af, front heeft gemaakt tegen elke vorm van sectarisme in de omroep.

Wanneer de V.A.R.A. desondanks het verlangen van de voorstanders van zo een nationale omroep moest blijven afwijzen, geschiedde dit mede om twee praktische overwegingen:

ten eerste. Voor een nationale omroep, zoals dit Comité voor ogen zweefde, is in Nederland geen meerderheid te verkrijgen, noch bij de luisteraars, noch in het parlement, zodat het project reeds alleen om die reden tot onvruchtbaarheid was gedoemd.

ten tweede. Bij een nader onderzoek door deskundigen op het gebied van programma's en dagelijkse werkwijze van de radio-omroep, bleken de theoretische beschouwingen van het „Comité Nationale Omroep” in de praktijk niet verwezenlijkbaar.

Dat alles neemt echter niet weg, dat de wensen, die de V.A.R.A. omtrent een voor Nederland nodig radiobestel koestert en te bestemder plaatse meermalen heeft verdedigd, haar het recht geven te zeggen, dat zij een omroep is, die in het dagelijkse werk der organisatie en in de opbouw en verzorging van haar programma's, alles zal trachten uit te bannen wat naar sectarisme zweemt.

De V.A.R.A. wil in de toekomst de ontwikkeling voortzetten, die haar in elk aspect van haar veelzijdig werk, tot een weerspiegeling van de P.v.d.A. zal maken. Behalve door andere verschillen, wordt de V.A.R.A. ook door dit streven gescheiden van de drie andere grote omroepverenigingen. Bij de besprekingen omtrent de definitieve regeling van het omroepbestel, is het dan ook de V.A.R.A. geweest, die krachtig front heeft gemaakt tegen de pogingen om het „terug naar het oude” in de omroep te doen zegevieren.

Om de ontwikkeling van de V.A.R.A. in de geschetste richting echter zo goed mogelijk te doen slagen, is de actieve en loyale medewerking nodig van alle leden der P.v.d.A., ook, ja *juist* van hen, die tot dusver de weg naar de V.A.R.A. nog niet hebben kunnen vinden. Voor het tot stand brengen van een synthese is die medewerking dringend gewenst.

De ontwikkeling naar een nieuw omroepbestel, dat de drang naar vernieuwing in de radio in praktisch-verwezenlijke vormen zou leiden, geheel in overeenstemming met de aard en het karakter van het Nederlandse volk en met eerbiediging van hetgeen goed was in de historische ontwikkeling van vóór de oorlog — die ontwikkeling is nodeloos geremd en bemoeilijkt, doordat na de bevrijding gedurende een zekere periode de radicale haastige hervormers in het kabinet groter invloed op de gang van zaken in de omroep konden uitoefenen dan de bedachtzame geesten. De haastige radicalen wensten een herrijzing der omroepverenigingen tot elke prijs te voorkomen. Zij hadden in de tijd van schaarste, distributie en overheidsbemoeiing de wind mee. Lang hebben de omroepverenigingen moeten worstelen om... tot de microfoon te worden toegelaten. Pas op 21 Januari 1946 werd de stem van de V.A.R.A. weer in de aether gehoord. De eerste echte V.A.R.A.-uitzending na zo lange tijd van zwijgen, wekte ontroering bij tienduizenden. De stroom van brieven, die men de volgende dagen in Hilversum ontving, legde ondubbelzinnig getuigenis af van de plaats, die de omroepvereniging in de harten der luisteraars inneemt.

Wanneer grote verschillen van inzicht aan de orde zijn, kan men altijd hetzelfde zien: terwijl de reuzen strijden... kibbelen de dwergen; en de kleinen van geest intrigeren. Al waren de betrokken ministers formeel verantwoordelijk, in feite kan men hen niet aansprakelijk

stellen voor duizenderlei kleine geniepigheidjes, waarmee hoge en lage, geuniformde ambtenaren en ambtenaren-in-burger probeerden de omroepverenigingen, en de V.A.R.A. in het bijzonder dwars te zitten. Het heeft ook weinig praktische betekenis al deze dwarsdrijverijen van ambtelijke instanties nu nog aan de vergetelheid te ontrukken.

Belangrijk is de vraag: wat was het resultaat van het grote verschil van inzicht om de werkelijke kwestie, die aan de orde was?

Het antwoord daarop kan zeer kort zijn: ten slotte hebben de radio-luisteraars zelf beslist!

Zij hebben door hun massale steun aan de omroepverenigingen bevestigd, dat de historisch gegroeide instituten hun vertrouwen nog steeds bezaten. De cijfers, die de voorstanders van een „nationale omroep” konden aanvoeren (30.000), verzonken in het niet bij de ledentallen der omroepverenigingen. In eigen kring eerst en later in overleg met de betrokken autoriteiten hadden de omroepverenigingen een schema van samenwerking uitgewerkt, dat een belangrijke stap vormt naar een omroep, die het etiket „werkelijk nationaal” mag dragen.

Het pleit voor de omroepverenigingen was gewonnen.

Samenwerkend in de Federatie van Omroepverenigingen, en voor wat de eigenlijke omroeparbeid betreft, samenwerkend met de overheid in de Nederlandse Radio Unie, hebben de omroepverenigingen met behoud van vroeger verworven positieve waarden een vernieuwing op radio-omroepgebied tot stand gebracht, die een belofte inhoudt en tevens een aanwijzing vormt voor een verdere definitieve regeling van het omroepbestel. Dat de V.A.R.A. in deze ontwikkeling een groot, en soms beslissend aandeel heeft gehad, stemt de democratisch-socialistische beweging in haar brede samenstelling tot bevrediging, hetgeen ook blijkt uit de zeer innige samenwerking met de P.v.d.A. en het N.V.V.

De oude toestand van voor 1940 is na de bevrijding dus niet in de omroep teruggekeerd. Gelukkig niet, zegt de V.A.R.A. met volle overtuiging. De andere drie grote omroepverenigingen schijnen echter te menen, dat een verdergaand herstel van het oude, binnen de kring der mogelijkheden ligt.

De door de vijand ingevoerde wettelijke verplichting tot het betalen van een luisterbijdrage werd gehandhaafd. Zij *moest* gehandhaafd blijven, omdat de kosten voor de programma's zo hoog opliepen, dat een financiëring uit vrijwillige bijdragen voortaan onmogelijk moet worden geacht. Er vindt een vergaande samenwerking plaats tussen de omroepverenigingen, die eertijds, doordat zij tot een strijd om de luisteraar waren gedwongen, vaak als felle concurrenten tegenover elkander moesten staan. De samenwerking levert in de praktijk geen moeilijkheden op.

Dat wil geenszins zeggen, dat er wat die samenwerking betreft, voor de V.A.R.A. niet nog veel te wensen zou zijn overgebleven. Wanneer op programma-gebied, in technisch opzicht, ten aanzien van personeelsbeleid en op enkele andere punten samenwerking plaats vindt, mag worden verwacht, dat die samenwerking zich eerlang ook zal uitbreiden tot verdere onderdelen van het gemeenschappelijke werk. Reeds heeft die samenwerking het aanzijn geschonken aan voortreffelijke omroeporkesten en aan een uniek koor van beroepszangers, dat in de korte tijd van zijn bestaan, reeds grote faam verworven heeft. Samenwerking op het gebied van studio-bouw kan in de toekomst grote besparingen opleveren, zeker wanneer de televisie in Nederland practisch moet worden verwezenlijkt... en dat zal vrij spoedig het geval zijn. Naar de mening van de V.A.R.A. is het proces van naar-elkander-toegroei in de omroep nog niet geëindigd; het is haar innige wens om dit proces zo veel doenlijk te bevorderen, ten einde elk klein sectarisme te vermijden en de vrije zelfstandige meningsuiting van de onderscheidene groepen des volks in de radio te waarborgen.

In de grote kring der beweging voor het democratisch socialisme neemt de V.A.R.A. (het blijkt uit een overstelpend aantal feiten) een belangrijke en allerwege gewaardeerde positie in. De uitstekende samenwerking, die reeds voor de oorlog tussen V.A.R.A. en N.V. De Arbeiderspers bestond, werd na de bevrijding hervat. Ofschoon die samenwerking uiteraard in de eerste plaats van zakelijke aard is, zijn de gevoelens van vriendschap, die tussen leidinggevende personen wederzijds bestaan, van zodanige aard, dat de verhouding tussen het programma-

weekblad „De Radiogids" en de uitgeverij met het woord „zakelijk" onvoldoende is aangeduid.

Sinds de bevrijding heeft de V.A.R.A. zich ook wat haar organisatorisch weefsel betreft, van de wonden, die de oorlog en de bezetting veroorzaakten, kunnen herstellen. Die wonden waren in Amsterdam van zeer ernstige aard; daar zijn drie V.A.R.A.-afdelingen vrijwel geheel uitgemoord. Het aantal afdelingen is groter dan het voor 1940 was. Toen de V.A.R.A. op 14 December 1949 het tweehonderd duizendste lid inschreef, kon zij met gerechtvaardigde trots aankondigen, dat zij de grootste omroepvereniging van Nederland was geworden. Reeds is zij op weg naar de 250.000. *(Reeds gefaseerd)*

Het dagelijks werk van de V.A.R.A. na de oorlog is veel omvangrijker geworden dan het voor 10 Mei 1940 was. Weliswaar is het aantal zenduren, dat de V.A.R.A. tot haar beschikking heeft, niet groter, maar de samenwerking der omroeporganisaties in de Nederlandse Radio Unie vergt van de bestuurders der onderscheidene verenigingen vrij veel tijd. Daarnaast is het internationale werk, dat niet onmiddellijk op het terrein der programmaverzorging ligt, gegroeid. Conferenties ter vaststelling van de verdeling der golflengten, het vinden van de juiste vormen van internationale samenwerking in de enigszins verwarde politieke wereld van onze dagen, maar ook, in het eigen land, talloze besprekingen met regeringspersonen en autoriteiten uit de radiowereld, nemen veel tijd der bezoldigde bestuurders in beslag. Het werd dan ook noodzakelijk geacht het corps der bezoldigde bestuurders van de V.A.R.A. op zodanige sterkte te brengen, dat aan de eisen, die de organisatie stelt, ten volle kon worden voldaan. Jan W. Lebon, die na de bevrijding uit Londen in Nederland terugkeerde, hervatte vanzelfsprekend zijn werkzaamheden als secretaris-penningmeester. Arend de Vries, de voorzitter, had inmiddels de pensioengerechtigde leeftijd bereikt en trok zich uit het V.A.R.A.-werk terug. De vice-voorzitter Klaas de Jonge nam de voorzittersfunctie waar, tijdelijk, maar gaandeweg bleek, dat de tijdelijkheid van betrekkelijk lange duur zou zijn. Gedurende de twee jaren, dat K. de Jonge belangeloos het voorzitterschap waarnam (naast zijn omvangrijke werkzaamheden in de vakbeweging), heeft de V.A.R.A. ruimschoots gelegenheid gekregen zijn toewijding te waarderen. Arie Pleysier, de

omroepsecretaris, had reeds in 1942 het voornemen te kennen gegeven zich na de oorlog uit het werk van de V.A.R.A. terug te trekken. In zijn functie trad, daartoe door het Hoofdbestuur in de eerste vergadering na de bevrijding benoemd, Jan Broeksz, die door zijn werkzaamheden voor de oorlog, zowel als door zijn houding tijdens de bezetting hiertoe de aangewezen man was. De Verenigingsraadvergadering van November 1949 koos de Engelandvaarder, mr J. A. W. Burger, oud-minister van Binnenlandse Zaken tot voorzitter, waardoor aan het tijdelijk voorzitterschap van K. de Jonge een einde kwam. In die zelfde vergadering van de Verenigingsraad werd J. W. Rengelink tot bezoldigd bestuurder gekozen; hem werd door het Hoofdbestuur de functie van secretaris toegewezen. G. P. Bakker, die voor de oorlog assistent-redacteur van „De Radiogids” was en die deze functie in de bezetting had neergelegd, werd na de bevrijding tot algemeen hoofd-redacteur van het weekblad benoemd.

Aan het einde van de eerste vijf en twintig jaren van haar bestaan ziet de V.A.R.A. zich door een viertal bezoldigde dagelijkse bestuurders geleid, die te zamen met het Hoofdbestuur, de Verenigingsraad en de afdelingen, met hun medewerkers en het toegewijde personeel, het vertrouwen der leden genieten en die in brede kring het aanzien van de organisatie versterken.

Wat de komende vijf en twintig jaren zullen brengen, valt niet met zekerheid te voorspellen. Men kan hoogstens trachten te gissen naar wat de toekomst in de schoot bergt. „In het verleden ligt het heden, in het nu wat worden zal.”

Het verleden heeft geleerd, dat de V.A.R.A. zo min de machtige steun van haar aanhangers kan ontberen als de zekerheid, dat zij deel uitmaakt van de democratisch-socialistische beweging. Daarom zullen de lotgevallen der democratisch-socialistische beweging in de komende vijf en twintig jaren ook de lotgevallen van de V.A.R.A. zijn. Haar problemen zijn onze problemen, haar zorgen, onze zorgen, haar strijd onze strijd ... haar overwinning, ons aller overwinning.

Toen in 1894 „de twaalf apostelen” der S.D.A.P. de nieuwe politieke partij stichtten en zich daartoe van de anarchistisch-socialistische beweging afscheidten, schreven zij in hun manifest, dat zij de „democrati-

sche socialisten" opriepen zich achter hun vaandel te verzamelen. Zij spraken opzettelijk van „democratische socialisten" en niet van „sociaal-democraten". Door de keuze van die benaming wilden zij de grenzen duidelijk afbakenen tussen hen en de on-democratische socialisten van Domela Nieuwenhuis. Nadat die grenzen waren vastgesteld maakte de term plaats voor die van *sociaal-democraat*.

In het jaar 1950 staan wij voor dezelfde keuze. Opnieuw moeten de grenzen worden afgepaald tussen socialisten, die democraat zijn, en anderen. Het is daarom geen toeval of grillig spraakgebruik, dat de beweging, waarvan de V.A.R.A. een onafscheurbaar deel uitmaakt, thans weer naar het voorbeeld van 1894 spreekt van democratische socialisten. Met de nadruk op het woord „democratisch" drukt zij op kernachtige wijze uit, dat zij in het pleit tussen dwang en vrijheid, tussen massa en persoonlijkheid, tussen dictatuur en menselijk geweten, een beslissende keuze heeft gedaan.

De wereld onzer dagen wordt gekenmerkt door de onzekerheid, waaraan een groot aantal mensen ten prooi zijn. Die onzekerheid gaat veel dieper dan de angst voor werkloosheid, zij is nijpender dan de vrees voor gebrek, zij is beklemmender dan de beduchtheid voor het behoud van stoffelijke welvaart. Die onzekerheid hangt samen met de gevaren, die onze beschaving bedreigen. De wetenschap heeft zich losgerukt van de teugels van het verstand.

„Het voornaamste kenmerk van tijden als deze", schreef prof. Harold J. Laski, „is de afwezigheid van zekerheid. De oude routine is verdwenen. Traditionele gewoonten schijnen verouderd. De mens is bevreesd voor wat de morgen hem kan brengen. Dat is niet een toestand, die plotseling in onze beschaving is ingetreden. Het is het onmiddellijk gevolg van de oorlog van 1914. Maar de oorlog van 1914 op zich zelf was het resultaat van onzekerheid; en het uitbreken van die oorlog deed spanningen zichtbaar worden (naast de spanning in de politieke wereld), die de mensheid in de tien jaren, welke aan 1914 vooraf gingen, reeds hadden verontrust." ¹

De vredesverdragen van 1917 en 1918 hebben de wereld alles gebracht, behalve vrede. „De Keizer liep weg, de generaals bleven." In

¹ H. J. Laski, *Reflections on the revolution of our time* (1942).

„De” foto van het V.A.R.A.-familiefeest. Beneden de vele tienduizenden bezoekers van het feest, boven de luchtballon.

*Openbaar dansfeest op het Langgewenscht in Hilversum, aan de vooravond van
het V.A.R.A.-familiefeest in 1950.*

*„Zo maar” een groep bezoekers van het V.A.R.A.-familiefeest in 1950 (veront-
schuldiging voor de foto, alle bezoekers konden niet in dit boek, het waren
er te veel!)*

1939 ontdekte de wereld, dat de vredesverdragen een wapenstilstand hadden gemaskeerd. Het oude Duitse streven naar verovering en wereldheerschappij was niet dood. Andere mannen stonden op om het te verwezenlijken. Andere leuzen weerklonken. Andere scheidingslijnen werden getrokken. Maar het was het oude pleit tussen dwang en vrijheid.

Nu in 1950 ligt ook de tweede wereldoorlog achter ons. De tweede in één mensenleven, en reeds spreekt men over de derde.

Wie een krant van het jaar 1919 opslaat en zich herinnert dat men toen de volkeren de leuze voorhield „Dit is een oorlog geweest, die gevoerd is om een einde te maken aan alle oorlogen”, glimlacht om de kinderlijkheid waarmee men zich toen aan een illusie overgaf. Toen geloofde men: „Nooit meer oorlog...” en thans kijken kinderen in de ogen hunner ouders en vragen: „Komt er nooit meer vrede?”

„Er zal een tijd komen”, peinsden Griekse wijsgeren duizenden jaren geleden, „waarin de mens het werktuig zo zeer zal hebben volmaakt, dat hij slechts enkele uren per dag zal behoeven te werken om in de behoeften van allen te kunnen voorzien; en in zijn vrije uren zal de gelukkige mens zich bezig houden met kunst en spel en sport, en hij zal vervuld zijn van verheven gedachten.”

De lichamen der Griekse wijsgeren zijn tot stof vergaan; hun verheven leerstellingen onderwijst men aan de jeugd. Maar hoever is de wereld van de verwezenlijking dier idealen verwijderd?

Millioenen mensen gaan onder nooddruft gebukt, en millioenen dolen over de wereld op zoek naar een dak, dat hun bescherming kan bieden. De volheid der aarde is groot, maar elke dag vechten millioenen voor een bete broods.

Is het dan vreemd, dat het velen moeilijk valt een onverwoestbaar geloof in de toekomst der mensheid te behouden? Stemt het dan tot verwondering, dat het optimisme van het begin dezer eeuw heeft plaats gemaakt voor zwaarmoedigheid? Kan het dan verbazing wekken, dat ernstige denkers twijfelen aan de toekomst van het menselijk ras?

Maar te midden van deze sombere stemmen horen wij een vertrouwd geluid. Het is de stem van Henriette Roland Holst, die ons zegt: „Bijna een halve eeuw is het socialisme mijn leven geweest. Ontelbare malen teleurgesteld, heb ik het nooit losgelaten. Tegen de sterke stroom in

heb ik de arbeiders opgeroepen tot eenheid en tegen de stroom in hun bezworen betere en meer doeltreffende middelen te gebruiken dan wapengeweld. Vaak ben ik te kort geschoren in mijn leven, soms in doorzicht, een enkele maal in zedelijke moed. Maar in trouw aan het socialisme ben ik niet te kort geschoten en dit geeft mij het recht om op deze waterscheiding der tijden, mij tot hoofd- en handarbeiders, tot boeren en middenstanders en tot alle mensen van goeden wil te richten met de maning:

„Maakt U bereid!
Doodt in U zelf d'oude vormen en gedachten;
Aan 't socialisme voortaan al uw krachten
En gaven gewijd.”¹

Wij verstaan de woorden van onze grote dichteres. Zij spreekt een taal, die ook de onze is: de taal der eerlijke zuivere menselijkheid. Wij voelen ons gesterkt door het vertrouwen, dat haar, de Wijze, bezielt. Wij nemen ons voor, die woorden niet te vergeten.

Men zegt wel eens, dat de wereldgeschiedenis een schouwtoneel is, waarop zich een drama afspeelt; de mensen zouden dan de toeschouwers zijn. Maar die vergelijking is onjuist. „Elk speelt zijn rol en krijgt zijn deel.” In het grote drama der geschiedenis zijn de mensen medespelenden. Van de wijze, waarop zij de verantwoordelijkheid voor hun rol aanvaarden, hangt het verdere verloop van het stuk af.

Het is geen natuurwet, dat het drama, waarin wij nietige mensen onze bescheiden rol vervullen, onder alle omstandigheden met „een blij slot” eindigt. Belangrijker dan het slot van het stuk is echter de zekerheid voor de individuele mens, dat hij naar de inspraak van zijn geweten op 's werelds schouwtoneel heeft gedaan wat in zijn vermogen lag.

Hoe de gebeurtenissen in de komende vijf en twintig jaren ook op ons af zullen stormen, haar rol zó te spelen, zal de leidende gedachte zijn van de tienduizenden, die de V.A.R.A. vormen.

¹ Henriette Roland Holst—van der Schalk. *Een overgang tot het socialisme*, September 1944.

NEGENDE HOOFDSTUK *waarin Karel van Veen (voor de laatste keer in dit boek) aan het woord komt; hij vertelt hoe hij met vrouw en kroost naar Hilversum gaat om daar het Zilveren Feest van de V.A.R.A. te vieren en als de familie weer huistoe gaat, is zij groter dan toen ze op reis ging.*

De bevrijding zit er al weer bijna vijf jaren op en je begrijpt soms niet waar de tijd blijft, zo snel gaat alles. Soms zeg ik wel eens tegen Kee:

„Weet je nog, die avond van de bevrijding... al die vlaggen en al die mensen, die maar staan te zingen en te schreeuwen van ontroering”...

...en dan zegt zij:

„Weet je nog dat hokje achter het blinde muurtje bij het erkertje?”

Of ik het nog weet! Als ik denk aan die eenzame nachten met als enig gezelschap een stapeltje kranten en het radiotoestel van Jopie, dan begint mijn hart weer te janken onder mijn vestje. Tussen twee haakjes dat hokje achter het muurtje is er nog, maar nu bewaren we er allemaal rommel in, waarmee we geen weg weten en het gebeurt me hoe langer hoe minder, dat ik midden in de nacht met een schok wakker wordt, omdat er op straat een auto voorbijrijdt.

In een krant heb ik gelezen: „Weet je wat democratie is? Als er 's morgens om zeven uur wordt gebeld en je weet: het is de melkboer maar”, en op dat gezegde houd ik het, want zo is 't inderdaad. Trouwens als je met de mensen praat, met de burens op de trap of met de maats op het werk, dan merk je pas goed hoe gauw een mens kan vergeten wat hij niet wil onthouden. Ze zeggen van de beesten, dat het stomme dieren zijn, omdat ze geen geheugen hebben, maar hoeveel mensen weten nú nog wat honger-oedeem *werkelijk* is? Het is tegenwoordig een interessant onderwerp, waarover je kunt bomen: „Weet je nog wel

van toen... enne... weet je nog wel... wij samen met die handkar helemaal naar Alkmaar om suikerbieten te bedelen... wat een eind... neen, zo een hongerwinter vergeet je niet licht." Maar (en dát wil ik maar zeggen) als je het precies gaat uitzoeken, zijn ze de hongerwinter wel degelijk vergeten en ook weten ze niet meer hoe zwaar de onderdrukking is en wat vrijheid betekent, als je geen vrijheid hebt, en omdat een mens net zo stom is als een marmot zijn we weer uitvoerig aan het mopperen, dat er vijf procent aardappelmeel in het brood zit en zo.

„Het is je toch wat... vijf procent aardappelmeel in het brood... en dat moeten wij vrije Nederlanders zó maar accepteren... zijn we dáár nou voor bevrijd?

Ja, ja, zo is de mens nu eenmaal, nooit tevreden en altijd klaar om spijkers op laag water te zoeken. Kee en ik kunnen om die zanikende zeurpieten, die nooit tevreden zijn, soms wel eens balorig worden, niet omdat we voldaan en tevreden zijn met de wereld, waarin we leven en ik ben een vurig lid van de Partij van de Arbeid, maar als ik me soms afvraag wat nu eigenlijk de kern is van mijn socialist-zijn, dan heb ik daar voor me zelf een heel eenvoudig antwoord op: „Zorgen, dat als je de wereld verlaat... die wereld er voor je kinderen een beetje beter uitziet, dan toen je zelf een kind was." Nee, voldaan ben ik niet, maar dat wil toch niet zeggen, dat ik zonder nadenken mee ga doen met de lui, die alleen maar zes punten op hun beginselprogramma hebben: ten eerste mopperen, ten tweede fitten, ten derde kankeren, ten vierde klieren, ten vijfde zeuren en ten slotte zaniken. Als je je hersens gebruikt voor het doel waarvoor je ze gekregen hebt, dan moet je respect hebben voor de ministers in Den Haag en dat heeft niks te maken met partij-politiek, vind ik. Als ik er wel eens met Kee over spreek, zeg ik:

„Is 't nou omdat we allebei een dagje ouder worden... maar vroeger kon je tegenstander geen goed doen... hij was een vijand, en je kon alleen maar veronderstellen, dat hij door slechte bedoelingen werd geleid... tegenwoordig ontdek je, dat de wereld niet bestaat uit zwart *hier* en wit *dáár*, maar dat er een hoop soorten grijs tussen in lopen... in sommige opzichten ben ik niet meer zo fel als vroeger, en in andere opzichten ben ik veel feller geworden. De oude dag..."

Dan kijkt Kee me aan en zegt:

„Ik geloof niet, dat het de oude dag is, ik voel me ten minste nog als een meisje van duizend weken, nee Karel, ik denk, dat de jaren van de oorlog ons allemaal wijzer hebben gemaakt... Weet je, vroeger hebben we ons ontzettend opgewonden over dingen, waarvan we nu weten, dat ze helemaal niet zo belangrijk zijn... en daarom zijn de mensen dichter bij elkander gekomen, dat wil zeggen de mensen, die over de dingen, waar het werkelijk op aan komt, gelijk denken...” Die vrouw van mij is door het filosofische hondje gebeten (denk ik), maar ik zeg verder niks meer.

Trouwens als ik op het werk met deze of gene over die dingen praat merk ik wel, dat Kee en ik niet de enigen zijn, die zo denken; en zo is het niet alleen bij ons in de stad, maar zo schijnt het overal in het land te zijn. Een keer in de blauwe maand krijgen we nog wel eens een brief van Jopie, die achter Zwolle in de rimboe is blijven wonen; hij wil niet meer naar de stad terug (schrijft hij), want daar liggen te veel verdrietige herinneringen voor hem. Nou dat kan ik begrijpen, maar (zo schrijf ik hem terug) ik heb nog altijd dat radiotoestel en wat vorken en lepels en meer van dat spul, hoe moet dat nou, en zal ik er maar niet liever een postpakketje van maken? Nee (schrijft Jopie terug) doe dat niet, want ik kan niet vergeten, dat je mijn vrouw en kinderen in die angstige dagen zo hebt geholpen en doe me nou een plezier en hou dat radiotoestel als aandenken, maar die vorkens en lepels en zo, die kun je me terugsturen. En verder schrijft hij, dat hij over veel dingen heeft leren nadenken en dat hij tot de conclusie is gekomen, dat alle mensen eigenlijk hetzelfde willen, namelijk: rustig leven met hun vrouw en kinderen en zonder angst voor de toekomst van hun kinderen, hun ogen dichtdoen, als hun eigen tijd en uur gekomen is.

„Maar weet je wat de ellende is in deze wereld?” (schrijft Jopie), „de mensen weten niet van elkaar, dat ze allemaal hetzelfde willen en daarom bestrijden ze elkaar.”

Sommige mensen zeggen wel, dat er in Nederland na de bevrijding niets is veranderd, maar dat zijn lui, die niet verder dan de komende Zaterdag kijken; er is wel degelijk een heleboel veranderd. Als je door de stad loopt en je hebt je ogen niet in je vestzak zitten, dan merk

je hoeveel voortgang de wederopbouw heeft gemaakt, trouwens, dat weten wij in het bouwvak beter dan iemand anders, want we hebben het zo druk als een pruikenmaker zonder haar. Eten is er ook weer volop, alleen koffie is nog op de bon, maar dat beetje rantsoenering mag geen naam hebben. Alleen de prijzen zijn te hoog, alles is veel duurder geworden en dikwijls vraag ik me af, hoe de mensen met gewone inkomens er van kunnen rondkomen.

„Ik weet het niet”, zegt Kee, „je moet *ons* huisgezinnetje niet rekenen, wij zijn eigenlijk bevoorrechte mensen.”

Dat met die bevoorrechting zit namelijk zo in elkaar, dat de zaak van mijn baas, waar ik al van jongmaatje af ben, na de oorlog met een paar andere firma's is samengesmolten, ze hebben er een naamloze vennootschap van gemaakt en daarvan is mijn oude baas nu de directeur en omdat die me zo graag mag (zegt *hij* ten minste) heeft die er voor gezorgd, dat ik nu algemeen opzichter ben over een man of zeventig personeel, wat wel een sloot verantwoordelijkheid geeft, maar ook een flinke stoot meer loon en daarvan moet de schoorsteen roken, nietwaar? Bovendien zijn Kee en ik nu hoog en breed uit de kleine kinderen. Mijn dochter Marietje heeft zich in het huwelijk gestort met een jongen uit onze straat, waar ze van kinds af aan mee gelopen heeft. Hij is een kantoormeneer, een paar jaar ouder dan zij en wat zijn inkomen betreft, is hij geloof ik een beetje aan de kale kant, ten minste ik geloof niet, dat ze het erg breed hebben, maar tekort komen ze ook niet, want als Kee haar wel eens wat wil toestoppen, zegt die meid van mij altijd:

„Nee, moeder, dat is heus niet nodig... we redden ons wel, al gaat het zuinigjes aan.”

Die jongen van ons, Jantje, is nu al een hele Jan en een boom van een boy, in zijn figuur precies z'n vader, maar dat zeg ik liever niet hardop. Hij is al een flinke ruk over de twintig en een eerste klas vakman. Achteraf gezien heeft de tijd van de bezetting hem goed gedaan, want bij mammië's pappot vandaan, heeft hij op eigen beentjes moeten wandelen en nu is hij bouwkundig tekenaar en dat dankt hij direct aan zijn onderduikbaas in Friesland, die een architectenbureau heeft. Gedurende zijn onderduiktijd heeft die Jan van ons niet stilgezeten, maar hij heeft goed uit zijn lampen gekeken en

van zijn kostbaas les gekregen en verder heeft hij geboft met zijn militaire dienst, want het zat met z'n leeftijd zo, dat hij eigenlijk buiten de termen viel en in een goed jaar tijds heeft hij toen een diploma voor bouwkundig tekenaar gehaald. Hij werkt nu op een architectenkantoor en 's avonds studeert hij verder, want hij wil hogerop in het leven.

Als hij er bij is, zeggen Kee en ik altijd „Jan”, maar als we alleen zijn blijven we hem „Jantje” noemen en vaak genoeg hebben we het er over, dat hij zo een stille jongen is, een binnenvetter, net als zijn moeder, en als ik het goed begrijp, net zo spaarzaam als Kee. Hij verdient goed, al vertelt hij ons ook niet alles, en met het kostgeld behoeven we hem het vel niet over de oren te halen, dus waaraan zou hij zijn centen moeten uitgeven? Hij heeft nog niet eens een meisje. Dat is je toch wat, over de twintig en altijd helemaal alleen in je eentje en ik vind, dat Jantje in dit opzicht niet op zijn vader en ook niet op zijn moeder lijkt, maar wat doe je eraan? Ik kan die jongen toch ook geen meisje aanpraten!

„Ik kijk wel uit”, zegt hij, „al dat gescharrel en die losse verkeringen, dat is niks voor mij. Ik kijk wel uit, als ik tegen de ware Jozefientje aanloop, zijn jullie de eersten aan wie ik het vertel.”

„Nog al aardig”, moppert Kee, „om zoiets het eerst aan je bloedeigen ouders te vertellen... Is niet meer dan een staaltje van je plicht. Stel je voor, dat we op een avond in de krant moeten lezen: getrouwd Jan van Veen met Freule van Van Hier tot Ginder... natuurlijk komen je vader en moeder eerst.”

„Ik vind een freule niks voor mij”, zegt Jantje, „en voor de rest... ik kijk wel uit, jullie horen het wel, als het zover is.”

Hij kijkt wel uit, dat is een stopwoordje van hem, maar Kee en ik vragen ons wel eens af of hij werkelijk uitkijkt; die jongen gaat helemaal op in zijn studie en zo meteen is hij een oude vrijgezel en wil niemand hem meer hebben; dan is hij uitgekeken!

„Hij maakt je ongerust om niemendal”, zegt Kee, „hij is een ernstige jongen... hij wil nou eenmaal niks weten van die kwinkwank-floddermadams van tegenwoordig, die in het huwelijk niks anders meebrengen, dan een sleutel om een groenteblik te openen en een foto van Danny Kay om boven hun bed te hangen...”

Als Kee zo begint, weet ik niks anders te zeggen dan:
„Nou, het zal mij benieuwen, wanneer jij grootmoeder wordt” ...
... en dan zegt zij:
„Als ik grootmoeder ben, dan ben jij grootvader, en wát een ouwe opa...”
... en dan heeft Kee weer het laatste woord, zoals gewoonlijk trouwens.

Wat ik maar zeggen wil, is dit: vijf jaar na de bevrijding is het leven in ons gezinnetje weer een flink eind in zijn normale banen terug, maar ook in dit opzicht zijn Kee en ik bevoorrechte mensen, want hoeveel gezinnen hebben in de oorlog niet verschrikkelijk geleden? Er gebeurt in Nederland natuurlijk genoeg, waar Kee en ik lang geen genoeg mee nemen, kijk bijvoorbeeld maar eens naar de manier, waarop ze landverraders en Duits geboefte behandelen, alsof het kraakprocelein is.

„Het komt nog zo ver”, zegt Kee, „dat je in advertenties leest: „oud-N.S.B.-ers hebben de voorkeur.”

Maar dáár wil ik het nu niet over hebben want dan heb ik aan een boek met twaalf delen nog niet genoeg om mijn chagrijn te spuien. Nee, laat ik liever maar over de V.A.R.A. spreken, dan kom ik vanzelf weer in een achttien karaats goede bui.

De V.A.R.A. zendt weer uit ... tjonge, tjonge, als ik nog denk aan die dag in Januari 1946, toen voor het eerst na een hele lange tijd 's morgens vroeg het haantje in de luidspreker kraaide en de omroeper zei: „Hallo hier Hilversum, hier is de V.A.R.A.”, en een socialistisch lied er boven op. Op zo een ogenblik gaat er toch heel wat in je om en je denkt aan al die mensen, die dat moment niet hebben mogen beleven en je wil zo wel de straat oprennen om de mensen toe te schreeuwen:

„Asjeblieft... we zijn er weer... de V.A.R.A. is weer in de aether en wie er wat tegen heeft, die moet zijn vinger maar opsteken!”

Kee is natuurlijk weer lid van het afdelingsbestuur, ze hebben haar meteen secretaresse gemaakt en ze is tegenwoordig ook lid van de Verenigingsraad. Twee keer in een jaar zegt ze:

„Karel, aanstaande Zaterdagavond kom ik niet thuis slapen... dan is er Zaterdag en Zondag vergadering van de Verenigingsraad en dan

moet jij maar een keertje bij Marietje in de kost gaan", en daar ben ik tegenwoordig al zo aan gewend, dat ik het heel gewoon vind. Kee zegt, dat de V.A.R.A. harder groeit dan een doorgeschoten krop sla.

„De V.A.R.A. is populair, Karel", zegt ze, „en je moet niet vergeten dat de tegenwerking onze leden prikkelt om steeds harder aan te pakken."

Van die tegenwerking horen we genoeg, want ik heb gewoonweg in de rij moeten staan om een abonnement op „De Radiogids" te krijgen.

„Ik kan geen nieuwe leden aannemen", zegt de looper van de krant, „want de regering geeft geen genoeg papier."

Tegenwerking van een of ander naar boven gevallen ambtenaar, die heeft uitgevonden, dat hij zijn particuliere hekel aan de V.A.R.A. kan botvieren doordat hij de kraan van de papiertoewijzing voor het programmablad dichthoudt. In een land, waar de ambtenaar willekeurig de baas speelt, gaat 't mis.

„Ken je die mop", zeg ik tegen de looper van „De Radiogids", „ken je die mop... er komt een boertje aan het loket van een postkantoor. „Wat mót je?", vraagt de vent achter het loket. Zegt dat boertje: „Ik? Ik mót niks... maar *jij* mót wat... jij mót mij een postzegel van een duppie geven."

Er is na de bevrijding van allerlei kanten tegen de omroepverenigingen gestookt en soms ook wel geknoeid, maar nu hebben we weer de kans om onder onze eigen naam uit te zenden en er is weer volop papier en nu groeien we weer, tjonge, tjonge, wat gaat het hard. Kee krijgt als lid van de Verenigingsraad elke maand lange lijsten met cijfers, waarin je kunt lezen hoe snel het ledental vooruitgaat, duizend nieuwe leden per week is maar magertjes, en er zijn weken bij, dat de V.A.R.A. drie duizend en meer leden er bij wint.

„En *netto* winst", zegt Kee, die wil laten merken hoe goed ze op de hoogte is.

Ik vind die lijsten met al die cijfers plezierig om te lezen, niet alleen omdat de V.A.R.A. nu eenmaal een apart plaatsje in mijn hart heeft, maar ook, omdat ik weet, dat het met de hele beweging zo goed gaat. Het heeft Kee en mij wel eventjes moeite gekost om afscheid te nemen van de S.D.A.P., wat heel natuurlijk is, als je, zoals wij, met

hart en ziel er bij hoort, maar over dat heimwee zijn we gemakkelijk heen gekomen, want in de Partij van de Arbeid is het grote ideaal niet veranderd en we hebben beste partijgenoten in kringen, waar we vroeger alleen tegenstanders dachten te hebben. Soms vraag ik me af: „Zou Jopie misschien toch gelijk hebben, dat alle mensen hetzelfde willen, maar dat ze het niet van elkander weten?”

En de vakbeweging gaat best en de krant ook.

Doordat ze lid van de Verenigingsraad is, krijgt Kee een hoop brieven, want ten slotte is die Raad het hoogste college in de organisatie en de leden worden dus van alles op de hoogte gehouden.

Het is begin 1950 en de post komt op een morgen vroeg aan de deur en hij moet aanbellen voor een kanjer van een envelop, die niet door de brievenbus kan. De naam en het adres van Kee staan er op en de afzender is de V.A.R.A. in Hilversum, dus ik pak het ding aan en loop er mee naar de slaapkamer, waar Kee bezig is de boel aan kant te maken, en ik zeg:

„Mevrouw de gravin, hier is een brief voor U.”

Dat is een zinnetje uit een oud toneelstuk dat we jaren geleden samen hebben gezien.

Ik zeg dus met een stem van hempie-raak-mijn-buikkie-niet en met een gezicht alsof ik alleen maar in de lengte kan lachen:

„Mevrouw de gravin, hier is een brief voor U”

... en Kee, die het toneelstuk natuurlijk ook kent, antwoordt precies als op de planken:

„Dank je wel, Ferdinand, ik zal mijn privé-correspondentie zelf wel openen ... en als je straks in de keuken terug bent, zeg dan tegen de stalknecht, dat hij mijn paard moet zadelen, want als ik klaar ben met het afhalen van de bedden, wil ik op de vossenjacht gaan.”

„Zoals mevrouw de gravin beveelt”, zeg ik weer, en met mijn gewone stem ga ik verder:

„Zal ik de envelop vast voor je openscheuren, Kee?” ... maar Kee blijft in haar rol van gravin en zegt:

„Niet zo familiaar, Ferdinand, je spreekt niet tegen het kamerkatje ... en bedienden die nieuwsgierig zijn kunnen we op het kasteel van mijn vader niet gebruiken.”

Wie ons zo bezig hoort, moet wel denken, dat we een stel idioten zijn, inplaats van ouders met grote kinderen, maar als Kee wel eens zegt, dat ze zich nog bloedjong voelt, dan antwoord ik altijd, dat een man nooit ouder is dan de vrouw waar hij van houdt, en zo doen we wel eens uitgelaten, zij met haar paar grijze haren en ik met die plek op mijn kruin.

Kee maakt de envelop open en er komt een kei van een verjaardagskalender voor de dag. Het is een geschenk aan alle leden om ze er alvast aan te herinneren, dat in dit jaar de V.A.R.A. vijf en twintig jaar oud is, en er staat een grote rode haan bovenop en allemaal vlaggen en tierelantijnen en krullen. Het is een mooie kalender, veel te mooi eigenlijk om het ding op de plaats te hangen, waar een mens een paar minuten de tijd heeft om na te gaan of er een verjaardag is.

„Alsjeblieft”, zegt Kee, „dat begint goed... in November is het grote feest pas, maar nu sturen ze al vast de kalender, en in het voorjaar komt er een groot zomerfeest, een familiefeest, waar ze het hele land naar toe zullen halen. Hoeveel mensen denk je, dat er zullen komen, Karel?”

Nou dat weet ik zo niet; dat weet je bij de V.A.R.A. nooit, en het valt altijd mee. Destijds zijn we in het Spanderswoud geweest, dat is achttien jaar terug, en voor honderdduizend bezoekers draaien ze in Hilversum de hand niet om; dat feest in het Spanderswoud heet nog altijd het „kopspijkertjesfeest”, en die twee andere zomerfeesten, in 1934 en 1936, die zal ik ook niet licht vergeten... tjonge, tjonge, honderdduizend mensen vind je op Birkhoven in Amersfoort niet terug. Maar veel tijd heb ik niet om er met Kee langer over te praten, want de klok staat niet stil en ik moet naar mijn werk, waar de baas natuurlijk al naar me zit uit te kijken.

Als ik 's avonds thuis kom, zie ik, dat de kalender al zijn plaatsje heeft gekregen, en alle datums zijn al ingevuld, mijn eigen verjaardag en de verjaardagen van de omes en tantes en neefjes en nichtjes en bekenden en zo begint het jubeljaar van de V.A.R.A. Ze zijn in Hilversum van plan het hele jaar door feest te vieren (zegt Kee) en dat geloof ik direct, want bij het Hoofdbestuur houden ze niet van half werk en ik zeg zelf trouwens op het karwei ook altijd: „wat je doet, dat moet je goed doen, anders kun je het beter laten.”

Het eerste wat ze in Hilversum van Kee verlangen, is, dat ze een volksverzameling nieuwe leden aanbrengt. Dat heeft een jubileum-commissie uitgedokterd, waar mensen uit het hele land inzitten en Frans Beekman is voorzitter en al de leden van die commissie verzwicken hun hersens op een leuk kunstje om de propagandisten aan de gang te krijgen en in beweging te houden. Nou, leuke kunstjes genoeg. Iedereen moet raden hoe groot het ledental op het Familiefeest zal zijn en iedereen die goed raadt, krijgt een ameublement of zoiets, gratis, niks, voor niemandal.

„Iets voor jou, Jan”, zeg ik tegen mijn ongetrouwde zoon, „als je tegenwoordig eenmaal een ameublement hebt, kun je aan elke vinger tien vrouwen krijgen.”

„Ik kijk wel uit”, zegt die zoon van me, „en jullie hoeft niet naar de waarheid te vissen, ik ben nog steeds een verstokte vrijgezel, en als het zo ver is, dat ik op vrijersvoeten zal gaan lopen, horen jullie het vanzelf wel.”

Dat van die nieuwe leden organiseert Kee bij ons in de afdeling natuurlijk tot in de puntjes; trouwens als ik haar zo bezig zie en ik hoor hoe ze iedereen met een karweitje opknapt, geloof ik, dat ik in mijn trouwen niet mag klagen, want stel je voor, dat Kee haar bazigheid alleen maar op mij kon uitlaten en op niemand anders... ik zou geen seconde rust hebben. Maar eerlijk is eerlijk, ze laat het niet alleen bij het uitdelen van klusjes, ze pakt zelf ook aan, die vrouw van mij. Ze gaat mee op huisbezoek en er zijn feestavonden van de V.A.R.A. en van de Arbeiderspers samen, waar Herman van Kuilenburg de werkers volgens de regels van de kunst vertelt, dat er gewerkt moet worden, wat iedereen natuurlijk al lang weet, maar het is toch wel goed als ze het je nog eens op een geestdriftige manier vertellen.

„Hoe gaat het met de nieuwe leden?” vraag ik zo nu en dan aan Kee en die trekt dan een geheimzinnig gezicht en zegt:

„Bij ons in de afdeling kalmpjes aan, al mogen we niet mopperen, maar van de rest van het land weten we niks, want dat wordt geheim gehouden vanwege het ameublement en de wedstrijd.”

„Natuurlijk”, zeg ik, „zo hoort het ook, want eerlijk duurt het langst, behalve bij het dominospelen”, ... maar als je me in mijn hart kijkt, stelt dat antwoord me een beetje teleur, want ik vind, dat ze een

lid van de Verenigingsraad toch best in vertrouwen kunnen nemen; die zal het geheime ledental aan niemand vertellen, behalve aan haar eigen man natuurlijk, maar die kan zwijgen.

Zo gaan de weken voorbij en in „De Radiogids” staat, dat het Familiefeest op 11 Juni in Hilversum is, in het Gemeentelijke Sportpark.

Op een Zondagmiddag zijn de kinderen allebei thuis, en mijn schoonzoon is er ook, en bij een kopje thee zeg ik zo:

„Jullie houden de elfde Juni toch vrij, want dan kunnen we met ons allen naar Hilversum gaan.”

„Natuurlijk”, zegt Jan, maar ik zie, dat mijn dochter en mijn schoonzoon elkander even aankijken, en na een poosje zegt mijn dochter:

„Nou zo’n dag naar Hilversum kan nog wel eens een lieve cent kosten... de reiskosten, en de toegangsprijs en een mens moet toch ook eens een glaasje ranja drinken, niet?”

„Ja”, zeg ik, en ik denk:

„Die hebben het niet breed en kijken een beetje tegen de kosten op.”

„Eigenlijk begint het feest al op de Zaterdagavond, de tiende Juni dus. Dan is een groot openbaar bal, zomaar in de straten van Hilversum met muziek van „The Ramblers” en van „Accordeola” en ik vind, dat hoort er toch ook bij... we moesten maar Zaterdagavond gaan.”

„Dan komt er nog een nacht logeren ook bij”, zegt mijn dochter en ze zucht.

Kee is anders fijngevoelig genoeg, maar ze schijnt vandaag haar gewone opmerkzaamheid niet bij de hand te hebben, ze heeft helemaal niet in de gaten wat mijn dochter eigenlijk bedoelt.

Onze Jan bemerkt wel wat er aan de hand is; hij zit zo’n beetje voor zich uit te kijken en als het even stil is, zegt hij met zijn bedaarde stem:

„Ik hou vader en moeder allebei de dagen vrij...”

„Dat is niet nodig, jongen”, zeg ik, „ik vind het natuurlijk erg aardig van je... maar nodig is het niet.”

„Nou ja”, zegt Jan met een onnozel gezicht, „ik wil nu eenmaal voor twee betalen... en als vader en moeder het van mij niet willen

aannemen, dan zal ik daar niet kwaad over worden... maar dan houd ik jullie vrij" en hij kijkt m'n dochter en mijn schoonzoon aan.

Die doen verrast en ik vind, dat die Jantje van ons eigenlijk een goed diplomaat is, want niemand kan zich tekort gedaan voelen door de verstandige manier, waarop hij dat zaakje aanpakt. En zo blijft het dan afgesproken: we zullen die Zaterdag naar Hilversum gaan, daar gaan we eerst dansen en daarna logeren en 's morgens vroeg gaan we naar het Sportpark, wij en die andere tienduizenden, die vast en zeker zullen komen.

Er is 's morgens, de elfde Juni, ook nog een vergadering in „Park-zicht" waar ik als opzichter bij zal moeten zijn, maar een mens kan nu eenmaal maar op één kermis tegelijk wezen en dus ga ik maar niet naar die vergadering.

Hein Festijn vertelt in de radio, dat het op de elfde Juni mooi weer is en hij krijgt gelijk, want er gaat een hittegolf over Nederland en iedereen zegt: het mooiste V.A.R.A.-weer, dat je kunt bedenken.

Het Langgewenscht in Hilversum is een soort marktplaats met een rare naam, waar op die Zaterdagavond overal oranje balonnetjes tussen de bomen hangen en er staan twee muziektenten, in de ene zit „Accordeola" en in de andere „The Ramblers". De muziek toetert, dat het een lieve lust is en de kinderen gaan dansen, maar Kee en ik dwalen zo een beetje rond en elk ogenblik komen we andere kennissen tegen, die we handjes moeten geven.

„Dat zal morgen wat worden", zegt Kee, „ik heb nu al pijn in mijn rechterhand van het goedendag zeggen."

Het is vooral opgeschoten jong goed, dat aan het dansen is en er zijn hele artiesten onder.

Kee en ik blijven een lange tijd kijken naar een ploegje matrozen, die in hun dooie eentje een opvoering geven, alsof ze op de planken staan; een doet net alsof hij de fluit speelt en de ander is een slang, die precies gehoorzaamt en onderwijl spelen „The Ramblers" de Maharadja van Mogadore en als het liedje eindelijk uit is, zegt Kee tegen een juffrouw, die naast haar staat:

„Dat zijn nou die stijve Hollanders... als je zoiets in een film ziet, zeg je: dat kan alleen maar in het buitenland."

We drementelen een beetje verder en we komen de kinderen weer tegen, die moe en warm zijn van het ronddraaien en Jan, die zich nu eenmaal de gastheer voelt, geeft een rondje paling weg en kluivend en keuvelend zakken we tegen elf uur af naar ons hotel, waar we maar meteen naar bed gaan, omdat het morgen weer vroeg dag is... en wát een dag!

Acht uur 's morgens sta ik me voor de wastafel in het hotel te scheren en ik kijk uit het raam en zeg tegen Kee:

„Asjeblieft... het begint al te lopen.”

Het zijn de eerste feestgangers en aan hun uitmonstering kan je zien, dat ze ergens in de buurt gekampeerd hebben; ze zingen natuurlijk van „Hallo hier Hilversum”, hier is de V.A.R.A.” en ze stappen zo stevig door, dat het lijkt alsof ze naar een brand moeten.

„Die hebben haast”, zeg ik tegen Kee, „ze zijn zeker bang, dat er geen plaats meer is, het is al acht uur 's morgens moet je rekenen.”

„Nee”, zegt Kee, „ik zal niet met die lui meelopen, maar gelijk hebben ze, wie het eerste komt, wie de mooiste plaats bij het hoofdpodium krijgt... en je kunt er van op aan, dat wie daar eenmaal zit, er de hele dag niet meer vandaan komt.”

Je hebt nou eenmaal overal uitgerekende lui, vind ik, maar ik kan de mensen, die zo vroeg naar het hoofdpodium trekken in mijn hart ook geen ongelijk geven.

„Dat heb je nou”, zegt Kee, „als je, zoals ik, lid van de Verenigingsraad bent, dan krijg je een zitplaats op de grote tribune, maar dan zit je zover van het podium af, dat je geen snars kunt zien.”

„Deze keer zitten de vooraanstaanden dus achteraan”, zeg ik en ik scheer me verder, en beneden in de eetzaal zitten de kinderen al op ons te wachten, want ze hebben zich nu eenmaal in het hoofd gezer, dat we samen moeten ontbijten.

Ik moet zeggen, dat Sportpark in Hilversum is een kanjer van een terrein en als we tegen een uur of tien komen aanwaaien, lopen er al duizenden en duizenden mensen rond.

„Dat wordt een ouderwetse betoging van de beweging”, zeg ik tegen Kee, „nou 't is tijd dat er zoiets gehouden wordt.”

Bij de tenten waar de muzikanten spelen, staan dikke rijen en wij blijven ook staan kijken, maar niet te lang, want er zal de hele dag nog

gelegenheid genoeg zijn om muzikanten te zien. We drementen verder en we gaan eventjes kijken naar een tentje van de Arbeiderspers, waar ze ons intekenbiljetten onder de neus houden voor een boek „Hier is de V.A.R.A.”, dat in October gaat verschijnen en de man, die ons zo'n boek wil aansmeren, vertelt ons, dat de inhoud aardig is... maar hoe kan *hij* dat nou weten, als *ik* weet, dat het nog niet eens gedrukt is, omdat het hoofdstuk over het Familiefeest nog geschreven moet worden. En terwijl ik die colporteur van dat boekje zo'n beetje zachtjes sta te treiteren, krijg ik opeens een stevige klap op mijn schouder en een stem zegt:

„Verhip Karel... leef jij nog?”

„Nee”, zeg ik, „ik ben al lang dood, maar vertel het aan niemand, want ik houd het nog geheim”

...en daarna kijk ik pas, wie het is.

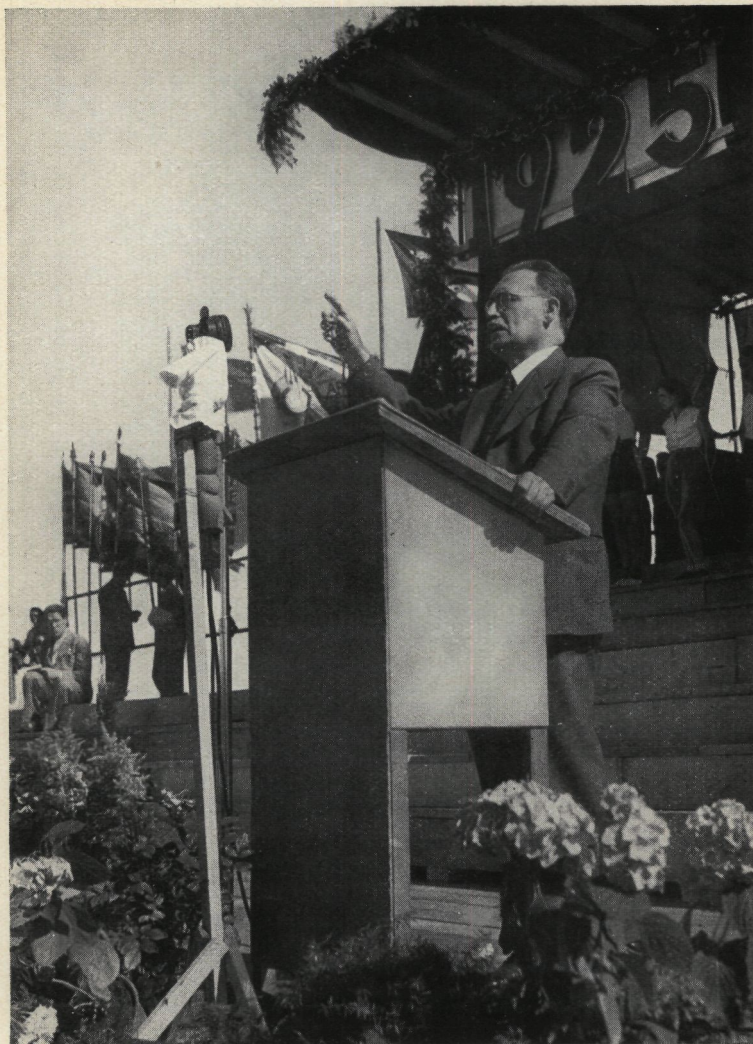
En laat het nou Jopie zijn, met zijn vrouw en twee kinderen, en de voorzitter van de V.A.R.A.-afdeling uit de rimboe achter Zwolle is er ook bij, en die heeft zijn dochter bij zich. Ik heb die dochter in geen jaren gezien; Doortje heet dat kind en vroeger zei ze altijd:

„Ome Karel... ga nou eens een mooi 'haaltje' vertellen...”

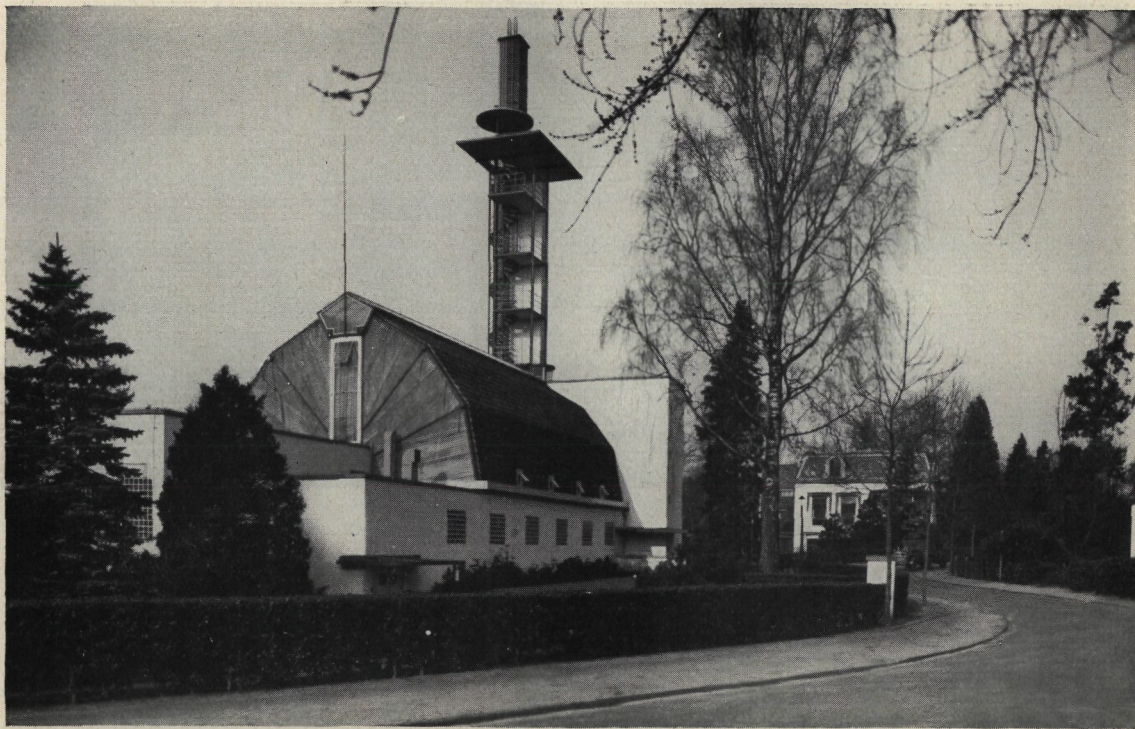
Het kind zei altijd: „haaltje”, omdat „verhaaltje” veel te moeilijk is, maar ze zal haar ome Karel tegenwoordig niet vragen om haar een verhaaltje te vertellen. Die Doortje heeft wel betere in haar kladboekje staan dan ome Karel. Als ze een prijs uitloven voor schoonheidskoningin, dan wordt zij „Miss Familiefeest”, daar wil ik mijn weekloon onder verwedden, en als ik in de jury zit, dan krijgt ze er nog een ereprijs bij ook. Niet dat ze een film-schoonheid is, maar ze heeft iets liefs en dat vind ik belangrijker dan schoonheid. Terwijl ik haar zo aandachtig sta te bekijken, begint haar vader een lange gramfoonplaat af te draaien over zijn afdeling, want ten slotte ben ik een van de oprichters, dus ik ben erg benieuwd. Daartussen door vertelt Jopie me hoe het met zijn werk gaat, best zegt hij, en daar weer tussen door vertelt Jopie's vrouw aan Kee, dat de kinderen zo groot worden en is Jan nog steeds niet getrouwd, 't is je toch wat, die jongen loopt al naar de dertig.

Ik denk bij mezelf:

„Als Jan dat gekwebbel hoort, wordt hij kwaad” en ik draai me om

Dr. W. Drees, de minister-president tijdens zijn toespraak op het V.A.R.A.-familiefeest 1950.

De V.A.R.A.-studio aan de Heuvellaan 33 te Hilversum.

en zie wat die jongen van me aan het uitvoeren is en laat die nou het karweitje van zijn oude vader hebben overgenomen. Die Jantje staat die dochter van mijn oude kostbaas met grote paardenogen aan te kijken alsof zij de eerste vrouw is, die hij in zijn leven ziet en dat nest van een meid kijkt hem aan met een uitdagende blik en ik denk:

„Asjeblieft, die Doortje hoeft ik tegenwoordig geen ‚haaltjes‘ meer te vertellen, die weet genoeg voor haar vierduiten en als ze zo doorgaat met uitdagend kijken, is die zoon van me binnen vijf minuten redeloos verliefd.”

Terwijl dat allemaal door me heen gaat, staat mijn oude kostbaas in mijn ene oor te vertellen hoe het in zijn afdeling gaat en in mijn andere oor vertelt Jopie, dat hij een nieuw radiotoestel heeft met een gramfoon er aan en wat of ik van de televisie denk... en Kee staat naar me te wenken, dat ze me iets wil vertellen wat de anderen niks aangaat, maar zij kan niet loskomen van het verhaal van Jopie's vrouw. Het is dus wel een uitgebreid weerzien, maar wát wil Kee me nou vertellen?

Even later dreuntelen we langzaam verder en Kee komt naast me lopen en zegt: „Heb je het ook gemerkt?”

„Wat?” vraag ik met een schijnheilig gezicht.

„Van die Doortje”, zegt Kee.

„Doortje?” vraag ik weer, „wat is er met dat kind?”

„Kind”, zegt Kee verwijtend, „kind? Jij denkt, dat het nog een kind is, maar ik zeg je, dat ze een schat van een meid geworden is. Ik begrijp niet waar je ogen zitten; je lijkt wel van bordpapier.”

„Och ja”, zeg ik, „ik herinner me nog heel goed, dat ze op mijn knie zat paardje te rijden.”

„O”, zegt Kee bits, „herinner jij je dat zo goed... nou als je niet meer weet te vertellen dan dat, dan wil ik je wel verklappen, dat diezelfde Doortje hard op weg is je schoondochter te worden.”

„Ga weg”, zeg ik, „dat één je niet... die Jantje van ons... met die Doortje? Bestaat niet... die jongen van ons heeft geen oog voor vrouwelijk schoon.”

„Geen oog voor vrouwelijk schoon”, hoont Kee, „niet één oog, maar twee ogen heeft hij er voor... en wat voor ogen, het leken wel theeschoteltes, toen hij haar aankeek.”

Ik grinnik een beetje en zeg:

„Nou, laat ik je maar niet langer voor de gek houden, Kee, ik heb het ook gezien hoor... wat een gezicht trok die Jantje hè... kijken mannen altijd zo stom als ze op een knappe vrouw verliefd worden.”

„Natuurlijk”, zegt Kee, „want dan beseffen ze pas goed hoe lelijk ze zelf zijn.”

„Die Doortje is een dot”, zeg ik, „maar een heks van wat heb ik jou daar... daar zal Jantje nog heel wat mee te stellen hebben, voordat hij die onder de sim heeft...”

„Ze komt uit een goed nest”, zegt Kee, „en een vrouw moet een beetje coquet zijn, dat bindt de man meer aan haar.”

„O”, zeg ik, „vind je, dat je eigen man tegenwoordig oud genoeg is om hem dat fabrieksgeheim te verklappen; dat had je me eerder moeten vertellen.”

Terwijl we zo verder drentelen, denk ik, dat het een ouderwetse socialistische dag wordt. Laten ze maar zeggen, dat er tegenwoordig in de beweging zoveel veranderd is, het hart van de mensen is hetzelfde gebleven, al denken ze natuurlijk over de dingen niet meer zoals vroeger. Ze willen als socialisten eenmaal in de zoveel tijd bij elkander zijn om rond te kijken naar de duizenden en duizenden mensen, die er ook zijn en dan willen ze tegen zich zelf en tegen elkaar zeggen:

„We zijn een macht in de wereld, als we bij elkander blijven en elkander niet loslaten... Alléén zijn we niks waard, maar samen zijn we zó sterk, dat we de wereld bewoonbaar gaan maken voor alle mensen, die niet rustig kunnen slapen, zolang er nog een kind op aarde is, dat met honger naar bed gaat.”

Misschien ben ik een beetje sentimenteel en het kan ook zijn, dat ik me meer verbeeld dan er in werkelijkheid gebeurt, maar als ik zo naar de gezichten kijk van de duizenden mensen, die allemaal net als ik over dat terrein van het Sportpark lopen, dan kan ik niet anders denken dan:

„Ze kunnen wat mij betreft alle boeken en brochures cadeau krijgen en een hele hoop geleerdheid er nog bij, maar waar het op aan komt, dat is het socialistisch *hart*”

...en dát zie ik hier op dat Sportpark kloppen, bij wijze van spreken dan altijd.

Ons hele gezelschap strijkt eerst in de buurt van de overdekte tribune neer, maar Kee zegt al gauw, dat ze niet van plan is op een afstand van tachtig lichtjaren naar het grote podium aan de overkant te gaan zitten koekeloeren.

„'t Is me nog al wat moois”, moppert ze, „die plaatsen voor de genodigden... ze hadden elk Verenigingsraadlid beter een sterrekijker er bij kunnen geven, want met het blote oog is er geen klap te zien.”

...en dus scharrelen we door de mensenmenigte naar de overkant, waar we een zitplaatsje vinden, geen dertig meter van het toneel af. Als we zitten, ga ik de koppen van ons ploegje tellen, Kee en ik, en Marietje met haar man, en Jopie met zijn vrouw en twee kinderen en mijn ouwe kostbaas... maar waar is Doortje zijn dochter, en waar is Jantje, mijn zoon? Foetsie!

„Die zijn ons zeker in het gedrang kwijt geraakt en nou zoeken ze ons”, zegt mijn oude kostbaas.

„Ook toevallig alle twee”, denk ik, maar ik zeg met een uitgestreken tronie:

„Ja, 't is ook zo druk... enfin, die jongen van mij vindt zijn pleziertje wel en die dochter van jou loopt ook in geen zeven sloten tegelijk.”

We hebben een juweel van een plaatsje en er liggen zeker wel dertig duizend mensen in een grote cirkel rondom het podium op de grond, en buiten die cirkel wandelen duizenden en nog eens duizenden het terrein rond. Ik ga kogelflesjes halen en ondertussen eens kijken of ik die twee weglopers, Jantje en Doortje vind, maar ik zie ze nergens en ik denk weer:

„Oók toevallig.”

Mr Burger, de voorzitter, spreekt zijn openingsrede uit en iedereen applaudisseert en dan begint het eigenlijke programma. De luidsprekers vertellen, dat de fakkelloper uit Amsterdam op komst is met de fakkel, die Jan Lebon op die vergadering in „Parkzicht” heeft aangestoken, maar we zien er natuurlijk niks van, totdat we heel in de verte ergens op een soort stelling een vlam zien branden; dat is het

vuur van de V.A.R.A.-geestdrift, legt mijn oude kostbaas uit, die nou eenmaal verstand heeft van alles wat ze symbolisch noemen. De potige jongens van de Culturele Sportbond geven op het podium een paar nummertjes armzwaaien weg en dan komt het grote moment, dat ze twintig duizend duiven loslaten. Het is een machtig gezicht en de schaduw van die duizenden beesten trekt als een wolk over het veld.

„Daar word ik koud van”, zegt Kee.

„Waarom nou?” zeg ik, „je hebt toch wel eens meer een duif gezien”, maar Kee kan mijn geestigheden vandaag niet erg waarderen, ik denk dat ze met haar hoofd bij Jantje is.

Het grote hoofdnummer van het programma is natuurlijk het stuk, dat de geschiedenis van de V.A.R.A. vertelt en het is een aardige gedachte om al die sterren van vroeger en nu, weer eens te zien en te horen. Nou, die Albert de Booy heeft nog steeds geen last van hongeroedeem en Willem van Cappellen is oud geworden (zegt Kee, ten minste, maar ik vind hem niks veranderd) en daar heb je Emmy Arbous en Sylvain Poons; en Jo Hekkert van Eysden krijgt een extra applausje, en de lange Jan Lemaire is er ook, maar we hebben allemaal de grootste pret als Teun de Klepperman verschijnt... toch jammer, dat die niet meer op Zaterdagavond voor de microfoon komt. Ik moet anders zeggen, dat stuk duurt rijkelijk lang en onderwijl schijnt de zon maar en het wordt warmer en warmer, en tegen een uur of half drie, zegt Kee:

„Karel, je ogen vallen dicht... waarom ga je niet even liggen?”

„Daar zeg je zo wat”, zeg ik, en ik spreid mijn zakdoek over mijn gezicht en ga een half uurtje liggen soezen, lekker lui in de zon en ik heb me in jaren niet zo „uit” gevoeld.

Natuurlijk klinkt er een daverend applaus als minister Drees op het podium komt; heel rustig en bedaard houdt die zijn speech, niks geen vuurwerk of flauwe kul, maar even zo vrolijk is het een kei van een redevoering.

„En nou gaat de ballon op”, zegt iedereen.

Dat grote ronde ding, vlak bij ons, heeft al een tijdje aan de touwen gerukt, maar we zien nu, dat een paar mannetjes in de mand kruipen en...

„Oooooooooooooooooohhhh” roept iedereen,
...en meteen gaat de ballon statig omhoog. Het is een enig gezicht
en een paar honderd meter boven het terrein, rolt er een lange lap uit
de mand, waarop het ledental geschilderd staat. Het geheime ledental,
dat niemand mocht weten, vanwege het ameublement... maar Frans
Beekman, de voorzitter van de Jubileumcommissie, heeft pas verteld
hoe groot het ledental nu is, dus we behoeven onze ogen helemaal
niet zeer te doen om te lezen wat er op die lap staat. *Ruim twee hon-*
derd en dertig duizend leden!

„Weet je nog”, zeg ik tegen Kee, „vijf en twintig jaar geleden zijn
we met niks begonnen.”

Veel mensen staan nu op om maar een beetje te gaan lopen en
wij met onze privé-optocht sluiten ons bij die grote stoet aan; er zijn
heel wat lui, die al vast in de richting van hun autobus gaan wan-
delen want als je in het Noorden woont heb je nog een hele ruk voor
de borst voor je thuis bent en morgen is het weer een werkdag.

En vlak bij de uitgang komen we zowaar Jan en Doortje tegen.
Samen!

„Ook toevallig”, denk ik weer, maar ik zeg natuurlijk geen stom
woord. Trouwens niemand zegt iets, omdat ik vermoed, dat iedereen
er het zijne of het hare van denkt en dat zal wel precies hetzelfde zijn
als ik denk: „Ook toevallig.”

Jan en Doortje doen een beetje confuus, omdat niemand vraagt
waar ze vandaan komen en of ze misschien naar ons hebben lopen
zoeken of zo.

We staan elkander zo een beetje aan te gapen, Jan en Doortje aan
de ene kant en de hele club aan de andere kant, totdat Kee plotseling
zegt:

„Sakkeloet... zeg dan toch eens wat tegen die kinderen, jullie bent
ook jong geweest”,

...en als je het *mij* vraagt, is dát de onhandigste opmerking, die
Kee ooit over haar lippen heeft laten komen, want Doortje krijgt een
kleur als vuur en Jan bromt iets, dat ik niet kan verstaan. Dat is nou
Kee, die altijd van zich zelf vindt, dat ze nooit een ontactisch woord
laat vallen en ik houd het er voor, dat ze nog erger in de war is dan
die twee kinderen samen, en dat ze in haar verbouwereerdheid maar

iets heeft uitgeflapt, want wie zegt nou zo iets in zó'n situatie? In elk geval, het hoge woord is er nou uit en we lopen met de hele club naar de uitgang. Jan heeft het eerst zijn rustige zelfverzekerdheid terug, want hij komt naast me lopen en houdt zo een beetje de pas in, zodat we samen apart wandelen.

„Aardig kind, die Doortje hè ouwe heer”, zegt hij, „je kent haar van vroeger.”

„Ze heeft bij me op schoot gezeten”, zeg ik en hij zegt met een droog gezicht:

„Dat soort grapjes laat je maar in het vervolg... ik denk er hard over om dat karweitje voortaan van je over te nemen”,

...en wég is die zoon van me; de linkerkant van Doortje is nog vrij en daar gaat Jantje verder wandelen en druk dat die twee het hebben, druk, alsof ze mekaar in vijf minuten alles moeten vertellen wat er gebeurd is in de jaren, dat ze elkander nog niet kenden.

Ik ga naast Kee lopen en zeg:

„Het zal mij benieuwen, wanneer jij grootmoeder wordt”,

...en zij zegt geen woord, maar geeft me een soort vertrouwelijke stoot tegen mijn ribbekast, een en al baldadigheid is die vrouw en aan haar gezicht kan ik zien, dat ze eindelijk haar zin heeft, want het is met die Kee van mij zo gesteld: ze voelt zich zó gelukkig, dat ze pas tevreden is als iedereen net zo gelukkig is als zij.

En ik heb het gevoel, dat ik met een kind méér naar huis ga, dan ik naar het Familiefeest ben gegaan. Van een familiefeest komt een familiefeest zullen we maar rekenen, en de stroom rijst al meer en meer.

Bij het station in Hilversum neemt het hele clubje afscheid van elkaar, de ene helft gaat terug naar de rimboe achter Zwolle en wij gaan de andere kant uit, maar eerst spreken we nog af, dat Jopie met zijn span en mijn vroegere kostbaas en Doortje en haar moeder (die thuis is gebleven) over een paar weken naar ons toe zullen komen en dat we er dan een echt gezellig dagje van zullen maken, en Kee en ik en de kinderen wurmen ons met een schoenlepel in een stampvolle coupé en een goed uur later trek ik thuis mijn schoenen van mijn gloeiend warme voeten en zeg tegen Kee:

„Nou ... dat is me een dag met een gaatje geweest ... schitterend ... schitterend geslaagd, en wat een weer, het weer kon niet mooier ... en mijn hoofd kon niet rooier ...”

Kee scharrelt wat in de keuken, want ze wil nog een koud boterhammetje klaar maken, maar ik zeg:

„Schei maar uit ... voor mij hoeft je het niet te doen, ik heb geen honger, ik heb alleen maar slaap ... onder ons gezegd en gezwezen, reuzen maf ...”

„Goed”, zegt Kee, „dan géén boterhammetje ... ik ga rustig voor het raam zitten en als jij je een beetje wil opfrissen en dan vast naar bed wil gaan, kom ik je straks een kopje thee brengen.”

Ik lig, zalig uitgerekt, tussen de frisse lakens en ik denk na over de hele dag, over ons zelf natuurlijk het eerst en dat Jan nou eindelijk zijn keus schijnt te hebben gevonden, maar ook over de V.A.R.A. en over de beweging. Dat is vandaag nou de eerste grote betoging geweest na de bevrijding, soes ik, en het is niet alleen een bijeenkomst geweest van de V.A.R.A., want zo nauwkeurig kijken de gewone mensen niet. Al die precies afgepaste lijntjes tussen organisaties zijn goed voor mensen, die de reglementen uit hun hoofd kennen, maar de meeste mensen kijken meer naar de geest van de beweging in plaats naar de doolie letters in de reglementen. Die gewone mensen zeggen niet organisatie nummertje één, en organisatie nummertje twee, en organisatie nummertje drie, en kan nummer één wel nummertje twee erkennen zonder nummertje drie op zijn lange tenen te trappen? De moffen hebben in de oorlog ook niet eerst gekeken hoe precies de competenties tussen de verschillende organisaties liepen ... „Maul halten”, brulden ze, en toen we gekookt werden, gingen we allemaal in dezelfde pot, mét en zónder competenties. We zijn allemaal lid van dezelfde rode beweging, en daar houd ik me maar aan.

Vijf en twintig jaar heeft de V.A.R.A. er nu opzitten en klein zijn we begonnen, maar we zijn gegroeid tot een grote macht, de grootste organisatie in de Nederlandse omroep en het is ons warempel niet cadeau gedaan.

Er is in die jaren niet alleen in de V.A.R.A. veel veranderd, maar in de hele beweging, want alles wat leeft groeit en verandert. Ik ben nu eenmaal een ouwe taainagel en als ik denk aan de dagen van

vroeger, dan voel ik het heimwee onder mijn jasje knagen, maar tegelijkertijd zeg ik dan tegen me zelf:

„Karel, je bent een sentimentele ouwe sik... de handgranatentijd van de beweging is voorbij... voor goed voorbij; en als Pieter Jelles nu leefde, ging hij nu niet met „De Baanbreker” colporteren, want ook in de beweging is een werkverdeling, net zo goed als op een bouwwerk...”

Ja, ja, de handgranatentijd is voorbij en we zitten tegenwoordig in de regering en we zijn verantwoordelijk voor het wel en wee van het hele volk en soms lijkt het net alsof mijn verhalen over de oude tijd spannender en heldhafter zijn dan de dingen die je tegenwoordig meemaakt, maar dat is toch niets anders dan schijn, wat je ontdekt, wanneer je over alles een beetje dieper nadenkt. Er is tegenwoordig genoeg heldenmoed, maar die zit meer onder de oppervlakte; daarom is het heldhafter er wel, als je het maar weet te zien.

Na zo een dag met duizenden en duizenden partijgenoten samen in een grote betoging, vraag ik me af: „En als we nu weer met zoveel duizenden bij elkander komen, zal ik er dan weer bij zijn en wat zullen we dan weer hebben meegemaakt?”

Niet, dat ik aanleg heb om naar het baantje van waarzegger te solliciteren, maar soms kan ik jaloers zijn op die kinderen van me en op kinderen, die nog jonger zijn dan zij.

Dan denk ik verder:

„Als op de kalender het jaar twee duizend verschijnt, dan ben ik al lang wijlen Karel van Veen... maar wat zullen die kinderen zien? Hoe zullen al die vraagstukken zijn opgelost, waar we tegenwoordig onze hersens op verzwikken... al die vraagstukken waar we geen oplossing zien, maar waarin wel degelijk een uitweg is, omdat er in de geschiedenis van de mensheid nu eenmaal geen stilstand is, maar een langzame weg naar boven en wat zal daar boven te zien zijn?”

Ik lig zo een beetje door te prakkizeren in dat koele bed en of ik het wil of niet, ik moet opeens aan mijn jonge jaren denken. Moet ik Karel van Veen, nou verwaand zijn, omdat ik het van jongmaatje op een bouwwerk zo ver heb geschopt dat ik nu opzichter ben over een personeel van een man of zeventig, of is dat gevoel niks anders dan wat we ‚burgerlijke zelfvoldaanheid’ noemen? En moet ik eigenlijk

niet veel tevredener zijn, omdat ik en honderdduizend andere mensen samen iets tot stand hebben gebracht waar ze nog lang over zullen spreken: de beweging en het stuk rechtvaardigheid, dat we in ons kleine landje tot werkelijkheid hebben gemaakt? En tóch (denk ik) veel belangrijker dan wat we hebben bereikt, is wat we nog willen bereiken.

Over vijf en twintig jaar komt de V.A.R.A. natuurlijk weer bij elkander om een kolossaal feest te vieren (denk ik), het *gouden* familiefeest, maar dan zal ik er wel niet bij zijn — „hindert niks” — maak ik me zelf wijs, „de beweging groeit verder met andere mensen” en dus zeg ik met mijn goedkope filosofie tegen me zelf: er is veel veranderd in de beweging, *maar toch is alles hetzelfde gebleven!*

Ik herinner me, dat ik eens Jo Sternheim een gedicht van Adama van Scheltema heb horen declameren: „Makkers het is zo schoon te leven, makkers zo zwaar” en er kwam in voor, dat we aan het roer van de wereld staan. Als je aan die woorden denkt, dan zie je een stormachtige zee voor je, en een stoere arbeider van Albert Hahn met van die vierkante kaken en een rode buis onder zijn oliejas, en de golven spatten over het dek, en in de verte tegen de donkere lucht zie je een stralende zon opgaan en in de stralen staat geschreven: *socialisme*... maar nu is het dan werkelijk zo ver, en we staan aan het roer van de wereld en de golven lopen zo hoog als de hemel, maar de reis is geen pretje, sommige passagiers zijn zeeziek en ze mopperen: „Het heldhaftige is er tegenwoordig uit... geef mij maar de oude tijd terug” en de lui, die zo klagen, zijn nog niet eens de slechtsten, want er zijn lui aan boord, die eigenlijk liever op de kant gaan staan. Varen wil iedereen... als het mooi is, maar als de storm loeit, dan leer je pas de ware zeelui kennen.

Waarmee ik maar zeggen wil, dat ik tegenwoordig nog al eens een keertje met me zelf overhoop lig, de ene helft van me denkt, dat hij niet kan leven zonder die plaat van Albert Hahn, en de andere helft heeft een grenzenloos ontzag voor Vader Willem Drees, die op het feest in Hilversum heeft rondgelopen in zijn gewone colbertje en met een gezicht, dat je stil maakt door de zorg, die er op ligt uitgespreid. Het zijn gedachten zonder kop of staart, die door me heengaan en nu ik ze vertel, bemerk ik, dat ik van de hak op de tak spring, maar op de een of andere manier zit er toch verband tussen...

Die Drees, denk ik nog, die trekt zonder veel poeha dat landje van ons langzaam maar zeker uit de puree, hij niet in zijn eentje, maar samen met ons allemaal en zonder dat hij veel reclame maakt brengt hij het ideaal van het democratisch socialisme elk jaar een stukje dichterbij... hij... en ik... en wij allemaal samen... allemaal onbekende mensen, die samen een geweldige kracht hebben... en als er soms iemand is, die dát geen heldhaftig stuk strijd vindt, nou die moet dan maar zijn schoolgeld terug gaan halen.

TIENDE HOOFDSTUK *dat onherroepelijk 't laatste is.*

Omstreeks het jaar 1930 woonde „ergens in Nederland” een V.A.R.A.-lid; de hele familie was „van de V.A.R.A.” De V.A.R.A.-lidmaatschapskaart hing aan de wand boven het toestel in een verguld lijstje met krulletjes. Het toestel was een VARADYNE en de luidspreker was een VARABESK. Er stond een schemerlampje bij, dat vader zelf gefiguurzaagd had. In de kap was het V.A.R.A.-embleem uitgesneden en daarachter was rode zijde geplakt. Als de lamp brandde, keek het hele gezin naar de V.A.R.A.-vlam.

Natuurlijk waren ze abonné op DE RADIOGIDS. De tekening van „Ome Keesje en de familie Mulder” hing aan de wand, ook in het verguld. Op de divan lagen kussens met geborduurde overtrekjes: op het ene stond weer de V.A.R.A.-vlam, op het andere een kraaiende haan, een V.A.R.A.-haan.

Vader, moeder en de drie kinderen droegen allemaal V.A.R.A.-insignes.

De kinderen hadden hun fietsen met V.A.R.A.-vlaggetjes versierd. Ajax of Blauw-Wit interesseerde in dát huishouden geen sterveling. Ze waren supporters van de V.A.R.A.; dat was hun club. Moeder haakte in de avonduren lopertjes en kleedjes; die stuurde ze naar de studio in Hilversum, cadeau!

Nu is het duidelijk, dat deze familie een ietwat overdreven sympathie voor de V.A.R.A. koesterde en daarvan op een enigszins in 't oog lopende wijze blijk gaf.

Vandaag de dag (na zoveel jaren) kunnen we gemakkelijk praten:

„Tjonge, tjonge... dat moet ook een ernstig geval van begripsverenging geweest zijn. Iets voor een psychiater.”

In de vijf en twintig jaar, dat de V.A.R.A. nu bestaat zijn we allemaal wijzer geworden... misschien. Maar is dat een reden om over het verleden te zwijgen?

Die V.A.R.A., spontaan geboren, zonder dat iemand van hoger hand van de geestdrift een doorgestoken kaart had gemaakt — die V.A.R.A., tegen zoveel verdrukking en tegenstand in gegroeid — die V.A.R.A. heeft in het gemoedsleven van duizenden mensen iets los gemaakt, dat lang, misschien te lang, in hun harten begraven heeft gelegen. Die V.A.R.A. wekte een massale afhankelijkheid.

Bij die familie uitte die afhankelijkheid zich op een ietwat nadrukkelijke wijze. Soedah! Het voorbeeld mag niet dienen als een aanduiding, dat alle V.A.R.A.-gezinnen zó waren. Het werd echter met opzet gekozen, omdat zich hier *in uitersten* liet waarnemen, hoe er met de naam V.A.R.A. als symbool en leuze, uit het volksleven „iets” omhoog is gegroeid.

Wat is dat geheimzinnige „iets”?

Het was, omstreeks 1930 en later, dat V.A.R.A.-sprekers en propagandisten het land doortrokken. Ze spraken over de zendtijd, over het on-Nederlandse van de radio-censuur, ze protesteerden tegen het verbod, de Internationale in de aether te laten weerklinken. Onderwerpen, die toen de geesten in heftige beroering brachten.

Het was in de tijd, dat het in de „grote beweging” soms een beetje de dood in de pot was. Niet ernstig, maar toch wel zo, dat de vergaderingen van de Partij en de Vakbeweging, wat het bezoek betreft, in een kwakkelperiode verkeerden. Maar de vergaderingen van de V.A.R.A. waren, zonder uitzondering, afgeladen vol. En de duizendkoppige menigte was zó kokend van geestdrift, dat het in het geheel geen kunst was om daar een goede speech te houden.

Wat is dat geheimzinnige „iets”, dat de V.A.R.A. bij de mensen heeft wakker geschud?

Zulke vergaderingen werden overal in het land gehouden van Den Helder tot Maastricht en van Breskens tot Rodeschool. Om de toegangskaarten werden veldslagen geleverd en de grootste zaal bleek te klein om de belangstellenden te herbergen.

Wat is dat geheimzinnige iets?

In de Amsterdamse Jordaan werkt de V.A.R.A.-afdeling Amsterdam-C. De Jordaan is eigenlijk het enige stukje ècht Amsterdam; de rest van de stad hangt er maar bij. De ziel van de afdeling omstreeks 1930 waren de oude Harmse en zijn vrouw, tante Mina. Twee genoe-gelijke lieden, hij een gepensionneerd postambtenaar, zij een echte Jordaanse huismoeder. De V.A.R.A. in de Jordaan was het centrum van een gezellig verenigingsleven, waarvan men de betekenis niet moet onderschatten. Er was geen organisatie, die aan de V.A.R.A. kon tippen. De leden hadden hun gemeenschappelijke uitstapjes, eens in de zoveel weken, hun gezellige avondjes in de winter, en dan was er nòg iets bijzonders, dat ze nergens in de wereld kunnen verzinnen, behalve in de Jordaan.

Alle leden legden elke week bij tante Mina een dubbeltje weg; in gewoon Nederlands: ze spaarden bij tante een dubbeltje per week. Eenmaal per jaar werd er geloot. Het echtpaar, dat de pot trok, organiseerde... een kwasi-bruifloft en betaalde de kosten uit de pot. Al waren ze vrijgezel of dertig jaar getrouwd, dat hinderde niks, het werd toch nèt een echte bruifloft. Met een feest en alles wat er zo bijhoort. Alle spaarders waren op die jaarlijks terugkerende bruifloft de gasten.

De centen werden secuur op de spaarbank bewaard. Maar tegen de tijd, dat 't feest naderde, werd de rekening gelicht en bewaarde tante Mina de pot, thuis. Dan werden schildwachten voor tante Mina's deur uitgezet, vanwege het spaarfonds. Die hielden volgens rooster de wacht; want er mochten eens dieven of inbrekers komen om de centjes achterover te drukken.

Lach er maar minachtend om lezer en zeg, dat zo een spaarfonds en zo een kwasi bruifloft toch niks, niks, *niks* met socialisme en democratie te maken hebben, noch met de culturele taak van een democratisch-socialistische omroep. Accoord! Het hééft er ook **niets mee** te maken en tegelijkertijd heeft het er **álles** mee te maken.

Als je het socialisme tot een koude rekensom maakt, neen, dan begrijp je van dat merkwaardige verschijnsel in die Amsterdamse Jordaan niet veel...

Maar als je niet vergeten kunt en niet vergeten wilt, dat de oorsprong van de socialistische beweging voor de grote massa is een onte-

vredenheid met een maatschappij, waarin de rechtvaardigheid zoek is; en als je niet uit je hoofd kunt zetten, dat die maatschappij vijandschap doet groeien tussen mensen, die allen hetzelfde willen: namelijk in goede harmonie met hun burens en buurtgenoten leven — als je dat en nog veel meer niet vergeet, dan weet je ook, dat het *hart* van het socialisme toch altijd een tikkeltje belangrijker blijft dan het hoofd... Hoe een nuchtere lezer duidelijk te maken, dat de gezellige vriendschap in de kring der organisatie, voor de eenvoudige mensen als het ware een voorschot is op „de tijd, die komt”, waarvan ze slechts een vage redelijke voorstelling bezitten?

In diezelfde Amsterdamse afdeling C en min of meer tegen de V.A.R.A.-afdeling aangeplakt, opereerde een dilettanten toneelgezelschap „De Rode Wielrijders”. Ze schreven meestal hun teksten zelf, ze hadden een regisseur uit hun midden gekozen en ze speelden vrijwel uitsluitend voor hun eigen Jordaans publiek. Een paar V.A.R.A.-bestuurders hadden eens zo een voorstelling van „De Rode Wielrijders” in de Elandsstraat bijgewoond; onder hen was de onvergetelijke secretaris van de Rotterdamse V.A.R.A., Gerrit Bernard. Na afloop dronken ze ergens een kopje koffie en ze praatten, op hun manier, diepzinnig over de vraag wat het geheimzinnige „iets” was, dat deze V.A.R.A.-mensen bij elkander hield. Gerrit Bernard zei:

„Ik geloof, dat ik het weet. Wij kennen het in sommige delen van Rotterdam ook, zij het niet in zo sterke mate. Kijk, de kern van de socialistische beweging is geen dik boek, maar een groot hart. De beweging is in de laatste tien of twintig jaar voor velen van ons te koud geworden. De mensen bevroren in de zakelijke besprekingen. Je kunt geen vergadering van je partij-afdeling of van je vakbond bijwonen, of het is zakelijkheid, wat de klok slaat. En de vraagstukken worden steeds moeilijker. Je moet verstand hebben van hoge internationale politiek, en van economie en weet-ik veel van welke andere dingen meer. Alles goed en wel en alles tot je dienst... maar de grote massa van onze mensen kan dat niet meemaken. Het bevredigt hun gevoelsleven niet. Ze zoeken iets, dat de beweging in haar beginstadium vroeger wel bezat, maar tegenwoordig niet meer schijnt te kunnen geven... en nou staat daar opeens de V.A.R.A. Muziek moet je voelen, een toneelstuk, een eenvoudige lezing... de mensen hebben

er op zitten wachten. De Partij organiseert de partijgenoten... de V.A.R.A. organiseert de kiezers, de grote massa die denkt met het hart."

Gerrit Bernard heeft met deze woorden de spijker op de kop geslagen. Hij kon het weten. Hij was een der oudste V.A.R.A.-leden, tot aan zijn dood lid van het Hoofdbestuur en de bouwer en de ziel van de V.A.R.A. in Rotterdam.

Die V.A.R.A. bestaat op de eerste November 1950 vijf en twintig jaar.

Nu leven we tegenwoordig in een tijd, waarin jubilea *gevierd* moeten worden. Het is gewoonweg verboden ze over te slaan. Soms vraagt een mens zich af: is de jubilaris de moeite van het jubileum wel waard?

Maar er is, wis-en-drie, reden genoeg om de vijf en twintigste verjaardag van de V.A.R.A. wèl met enig burengerucht te vieren. Toen zij ter wereld was gebracht, schudden de wijze bakers bedachtzaam het hoofd. Wat een teer dingetje. Dat is vast geen blijvertje. Naar mate het wicht ouder werd, kwamen er meer lieden, die het schaap uit pure sympathie liever een vroegtijdig einde wilden bezorgen, dan dat ze het door de kinderziekten probeerden heen te helpen. Maar (zoals het meer met die zwakke wezentjes gesteld is), de naaste familie van de V.A.R.A. heeft het wicht vertroeteld en verwend en er doorheen gesleept. Als het schaap bloedarmoede had, zorgde de familie altijd voor versterkende middelen, net op tijd.

Toen de dokter later zei, dat verandering van lucht het opgroeiende wurm goed zou doen, liet de familie het verhuizen van een zijstraatje van de Amsterdamse Nieuwendijk naar een villa in de Heuvellaan in Hilversum.

Toen de geleerden vonden, dat het kind een groter huis moest hebben om flink uit de kluiten te kunnen schieten... wel toen werd door de vrienden, kennissen en aanverwante tijdgenoten gezorgd, dat aan de Heuvellaan 33 in Hilversum een fiks huis werd gebouwd, waar de vijf en twintigjarige V.A.R.A. nu nog woont.

(Als u 't maar goed weet: dat huis is al weer te klein... enfin dat horen we later wel). Deze jubilaris is de moeite van het jubileum ruimschoots waard! Zonder iemand stroop om de mond te willen smeren,

die vijf en twintigste verjaardag van de V.A.R.A. is een feest, dat inderdaad verdient om gevierd te worden.

Goed beschouwd, is het eigenlijk een feest voor de hele grote familie, die het kind er altijd weer doorheen heeft gesleept. Dat vijf en twintig-jarig jubileum van de V.A.R.A. is daarom een *V.A.R.A.-familiefeest*.

Iedereen komt iedereen feliciteren met wat iedereen samen met iedereen, tot stand heeft gebracht.

En dat is eigenlijk het beste argument om een jubileum te vieren.

Het jubileum van de V.A.R.A.-geest!

De V.A.R.A.-geest, die buitenstaanders nooit ten volle zullen begrijpen.

EINDE